

www.competencemap.bg

Европейски съюз

Оперативна програма
"Развитие на човешките ресурси"
2007-2013

Инвестира във вашето бъдеще

Европейски социален фонд

БЪЛГАРСКА СТОПАНСКА КАМАРА
СЪЮЗ НА БЪЛГАРСКИЯ БИЗНЕС

www.bia-bg.com

Проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони“. Проектът се осъществява от Българска стопанска камара - съюз на българския бизнес с финансовата подкрепа на Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ 2007-2013, съфинансирана от Европейския социален фонд и Р България, по договор № BG051PO001-2.1.06

Анализ на състоянието и перспективите пред икономиката на Р. България, 2008-2012 г.

София, март 2013 г.

Заглавие на анализа:	Анализ на състоянието и перспективите пред икономиката на Р. България, 2008-2012 г.
Срок за изпълнение:	31.03.2013 г.
Дата на представяне:	31.03.2013 г.
Наименование на дейността:	5 – Основни анализи и проучвания
Задача:	5.1.5.1.
ISBN	978-954-9636-13-0
Версия:	☐ Чернова ☐ Междинна версия ☒ Финална версия
Тип:	Анализ
Ниво на разпространение:	☒ Публично ☐ Ограничено
Изготвили:	Камен Колев, Силвия Тодорова
Отговорник:	Камен Колев
Ръководител на дейността:	Силвия Тодорова
Редактор	Екатерина Попова
Коректор	Анета Алашка
Абстракт:	<p>Целта на този документ е да представи основните икономически тенденции и факторите, които влияят върху икономическото развитие на страната в периода 2008-2012 г.</p> <p>Използваната методология включва информационни източници от национално и международно ниво, включително БНБ, НСИ, Световна банка, Международен валутен фонд и др. За провеждане на изследването са използвани подходящи индикатори и критерии, методи и техники за събиране на данни, методи и инструменти за обработка на данни, методи и подходи за анализ на резултатите от изследването.</p> <p>Основни заключения, фокусирани върху целите и задачите на проекта.</p> <p>Формулиране на препоръки, свързани с други задачи и следващи етапи от изпълнението на проекта, включително за промяна на нормативната уредба.</p>
Ключови думи:	Макроанализ, инвестиции, БВП, дисбаланси, износ, конкурентни предимства, инвестиции, задлъжнялост

Съдържание

Раздел 1. Въведение	5
1.1. Цел на документа и връзка с другите проучвания/ изследвания/ анализи	5
1.1.1. Основна цел на проекта	5
1.1.2. Специфични цели	5
1.1.3. Основни дейности в рамките на проекта	5
1.2. Методология на работа	6
Раздел 2. Основни макроикономически показатели	7
2.1. Анализ на състоянието и тенденциите в икономиката на България на макрониво на основата на статистически данни и съществуващи аналитични източници – обобщени макроикономически показатели. Сравнителен анализ със страните от ЕС-27 по основни пропорции и показатели	7
2.2. БВП и БДС по сектори и икономически дейности – структура и динамика.....	14
2.3. Инвестиции – структура и динамика	19
2.4. Реструктуриране на икономическите сектори – работни места, заетост, производителност, задлъжнялост – структура и динамика.....	27
2.4.1. Динамика на предприятията	28
2.4.2. Фирмена задлъжнялост	29
2.4.3. Кредити и вземания	37
2.5. Основни продуктови направления в износа, конкурентни предимства; Външнотърговски баланс по сектори и икономически дейности.....	38
2.5.1. Износ.....	38
2.5.2. Внос.....	40
2.5.3. Секторни експортни стратегии за МСП.....	44
2.6. Макроикономически дисбаланси.....	56
2.6.1. Методология на ЕК за изследване на макроикономическите дисбаланси	56
2.6.2. Макроикономически дисбаланси, проявили се в резултат на развитието на българската икономика.....	63
2.6.2.1. Отношения с МВФ.....	68
2.6.2.2. Платежен баланс	71
2.6.2.3. Външнотърговски дисбаланси.....	73
Раздел 3. Факторен анализ.....	77
3.1. Фактори и движещи сили	77
3.1.1. Глобални фактори и движещи сили на промяната.....	77
3.1.2. „Зелена икономика“.....	79
3.1.3. Регресионни модели.....	87
3.2. Сценарии за развитие на икономиката	89
Раздел 4. Предложения за промени в нормативната уредба.....	91
Раздел 5. Заключение	94
Раздел 6. Източници	97
Раздел 7. Приложения	102

Използвани съкращения:

<i>Съкращение</i>	<i>Описание на съкращението</i>
БНБ	- Българска народна банка
ДМА	- Дълготрайни материални активи
ЕК	- Европейска комисия
ЕС	- Европейски съюз
ИАНМСП	- Изпълнителна агенция за насърчаване на МСП
ИЗП	- Използвана земеделска земя
МВФ	- Международен валутен фонд
МСП	- Малки и средни предприятия
НОИ	- Национален осигурителен институт
НСИ	- Национален статистически институт
ОПЕК	- Организация на страните – износителки на петрол
ПЧИ	- Преки чуждестранни инвестиции
ФИП	- Фактическо индивидуално потребление на глава от населението
ХИПЦ	- Хармонизиран индекс на потребителските цени
ЦЕФТА	- Централноевропейска зона за свободна търговия
AMR	- Alert Mechanism Report (Доклад по механизма за предупреждение)
EIP	- Excessive Imbalance Procedure (Процедура при прекомерен дисбаланс)
MIP	- Macroeconomic Imbalance Procedure (Процедура за макроикономически дисбаланси)

Раздел 1. ВЪВЕДЕНИЕ

1.1. ЦЕЛ НА ДОКУМЕНТА И ВРЪЗКА С ДРУГИТЕ ПРОУЧВАНИЯ

Настоящият документ е разработен в рамките на проект „Разработване и внедряване на информационна система за оценка на компетенциите на работната сила по браншове и региони”. Проектът се осъществява в периода 2009-2013 г. от Българска стопанска камара - съюз на българския бизнес, в съответствие с договор № BG051PO001-2.1.06/23.10.2009 г. по мярка BG 051PO001-2.1.06 “Повишаване гъвкавостта и ефективността на пазара на труда чрез активни действия на социалните партньори” по Оперативна програма “Развитие на човешките ресурси” 2007-2013, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейския социален фонд и Европейския фонд за регионално развитие. Партньори по проекта са Конфедерация на независимите синдикати в България и Конфедерация на труда “Подкрепа”.

1.1.1. ОСНОВНА ЦЕЛ НА ПРОЕКТА

Обща цел на проекта е повишаване на адаптивността, ефективността и балансиране на търсенето и предлагането на пазара на труда чрез изграждане на система за оценяване на компетенциите на работната сила на браншово и регионално ниво.

1.1.2. СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ

- Анализ и дефиниране на изискванията към компетенциите на работната сила при отчитане на европейските, национални и браншови изисквания и стандарти;
- Изграждане на браншова и регионална референтна мрежа и информационна система за оценяване и актуализиране на компетенциите на работната сила, съобразно настоящите и бъдещи потребности на пазара на труда;
- Подобряване на координацията и информационния обмен между националните, браншови и регионални структури на работодателите и синдикалните организации и отговорните държавни институции при оценяване на компетенциите на работната сила;
- Национално признаване и създаване на предпоставки за интегриране на информационната система за оценяване на компетенциите на работната сила в бъдещото електронно правителство за повишаване на адаптивността, ефективността и балансиране на търсенето и предлагането на работна сила.

1.1.3. ОСНОВНИ ДЕЙНОСТИ В РАМКИТЕ НА ПРОЕКТА

Сред основните дейности в рамките на проекта са:

- Подготовка на не по-малко от 16 основни анализа и проучвания, както и не по-малко от 60 експертни разработки (доклади, позиции и др.);
- Разработване на обща концепция на информационната система, индикатори, карта за оценка на компетенциите на работната сила по основни браншове и региони, и пилотен тест на секторни модели за оценка на компетенциите на работната сила;
- Подготовка и изграждане на референтна мрежа от 30 секторни и регионални звена;

- Проектиране, разработване, тестване и внедряване на информационната система за оценка на компетенциите на работната сила с индикатори за оценка на браншово и регионално ниво;
- Провеждане на обучения за осигуряване изграждането и функционирането на информационната система за оценка на компетенциите по браншове и региони, вкл. 625 обучения на работното място, консултирани не по-малко от 125 лица и организации и обучени не по-малко от 2500 души на ключови компетенции;
- Експлоатация, развитие, национално признаване и създаване на условия за интегриране в електронното правителство на информационната система за оценка на компетенциите на работната сила;
- Провеждане на не по-малко от 20 работни форума, конференции, кръгли маси, дискусии, семинари и др.;
- Подготовка на най-малко 4 пакетни предложения за промени в приложимата нормативна уредба.

1.2. МЕТОДОЛОГИЯ НА РАБОТА

При разработването на анализа са използвани данни от следните информационни източници:

- Национален статистически институт;
- Национален осигурителен институт
- Българска народна банка;
- Евростат;
- Европейска комисия
- Eur-Lex информационна система за достъп до правото на Европейския съюз;
- Световна банка;
- Световен търговски център;
- Информация, публикувана във връзка с провеждане на международни конференции, форуми и срещи;
- Официални електронни информационни източници.

Приложената методология на анализ изследва системата от елементи за цялостно и взаимосвързано изучаване на процесите, явленията и обуславящите ги фактори при прилагането на диалектичен подход за изучаване на причинно-следствени връзки и зависимости между икономически процеси и явления. Приложени са следните статистико-икономически методи: метод на сравнението, детайлизацията, групировката, индексен, графичен, корелационен.

В процеса на работа са подготвени и предоставени на екипите, разработващи секторни анализи, пакети с информация за основни макроикономически показатели и данни за секторите, включени в проекта.

Раздел 2. ОСНОВНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ

2.1. АНАЛИЗ НА СЪСТОЯНИЕТО И ТЕНДЕНЦИИТЕ В ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ НА МАКРОНИВО НА ОСНОВАТА НА СТАТИСТИЧЕСКИ ДАННИ И СЪЩЕСТВУВАЩИ АНАЛИТИЧНИ ИЗТОЧНИЦИ – ОБОБЩЕНИ МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ СЪС СТРАНИТЕ ОТ ЕС-27 ПО ОСНОВНИ ПРОПОРЦИИ И ПОКАЗАТЕЛИ

България е част от европейската и световна икономическа система и поради отвореността на икономиката си и обвързаността ѝ с функциониращите пазари, международните борси, кредитни и рейтингови оценки е подвластна на външни тенденции и влияния. Това обуславя необходимостта от разглеждане и анализ на икономическите процеси в страната в контекста на икономическите и финансови процеси в ЕС и Евронзоната.

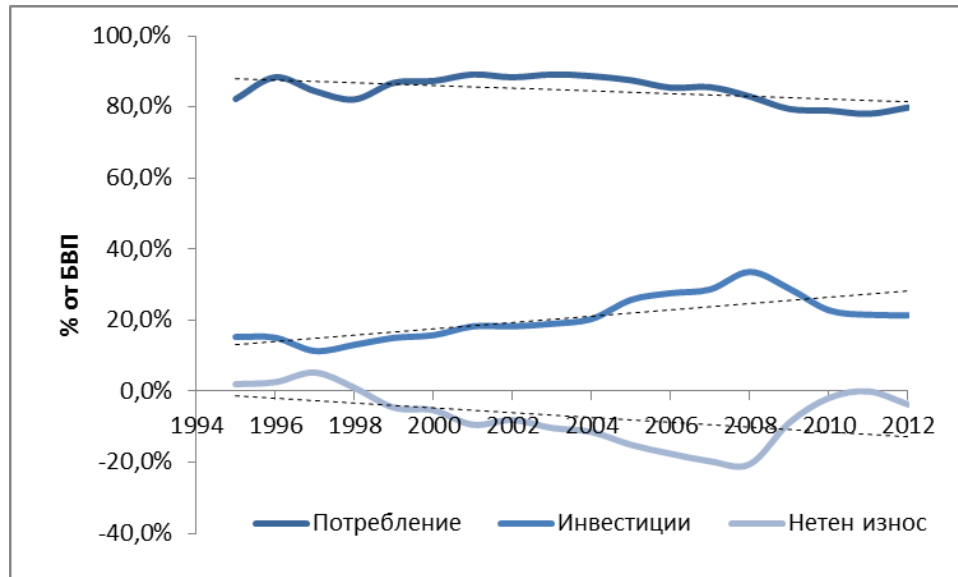
Може да се приеме, че в момента българската и световната икономика са в период на развитие, който се характеризира като „Трета индустриална революция“ според дефиницията, предложена от американския социолог, икономист и политолог Джереми Рифкин¹: „Намираме се на прага на нов енергиен режим, който ще промени начина ни на живот така фундаментално, както употребата на въглища и пара през XIX в., а петролът и двигателите с вътрешно горене през XX век. Ерата на водорода започва. Първата държава, която овладее пълния ѝ потенциал, ще определи темпа на икономическото развитие за останалата част от века“².

За ускоряване и подкрепа на икономическия растеж България се нуждае от повече инвестиции, при което да се съвместяват политиките за запазване на макроикономическата стабилност с фискални стимули, реализиране на структурните реформи, привличане и насърчаване на инвестиции, особено на инвестиции, които имат значителен потенциал за повишаване капацитета на националната икономика да произвежда повече стоки и услуги в дългосрочен план, като същевременно се подпомага търсенето в краткосрочен план.

¹Джереми Рифкин е съветник на Европейския съюз и преподава в програмата за обучение на ръководни кадри в бизнес училището „Уортън“ (Wharton School). Г-н Рифкин е председател на Глобалната кръгла маса за третата индустриална революция (ThirdIndustrial Revolution Global CEO BusinessRoundtable). В бизнес кръглата маса участват 100 главни изпълнителни директори (CEO) на водещи глобални корпорации от Северна Америка и Европа, които са поели ангажимента да въведат четирите стълба на Третата индустриална революция, за да се посрещне тройното предизвикателство - възстановяване на глобалната икономика, енергийна сигурност и изменение на климата.http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag31/mag31_bg.pdf, “Panorama Info regio № 31 – Изменение на климата – отговори на регионално равнище”, European Union, Regional Policy, Есен 2009 г., стр. 8; допълнителна информация е достъпна на адреса: <http://www.foet.org/>

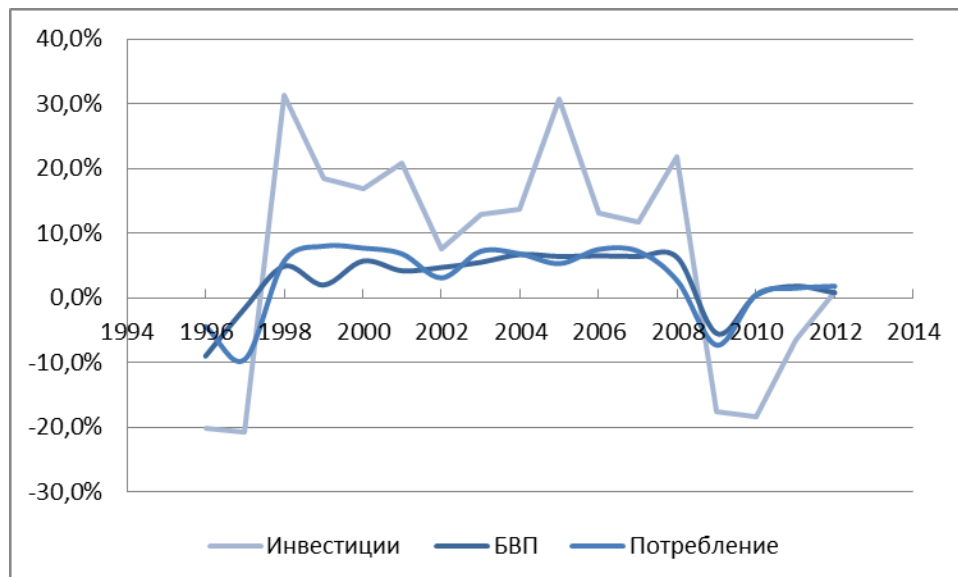
²“Светът върви към трета индустриална революция”, Джереми Рифкин, Business Post, 11.04.2006 г., <http://news.bpost.bg/story-read-3260.php>

ФИГУРА 1 СТРУКТУРА НА РАЗХОДИТЕ НА БВП

Източник: НСИ, собствени изчисления.

ФИГУРА 2 Темповете на растеж на БВП, потреблението и инвестициите, %

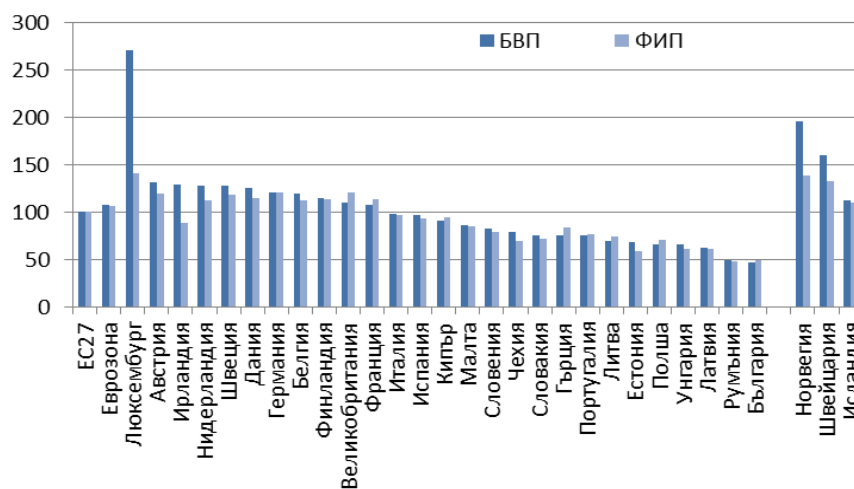
Източник: НСИ, собствени изчисления.

В целия разглеждан период 2008-2012 г. България отчита най-ниско равнище на БВП на глава от населението сред държавите-членки, което е над два пъти по-ниско от средното за ЕС. Разсейването на БВП в паритет на покупателна способност на глава от населението в държавите от ЕС през 2012 г. БВП е в границите между 47% и 272%. Най-високото ниво на БВП на човек от населението е регистрирано в Люксембург – над два и половина пъти по-високо от средното за ЕС-27. С около 30% над средното е нивото на БВП в Австрия, Ирландия, Нидерландия и Швеция; между 15% и 25% над средното е нивото на БВП в Дания, Германия, Белгия и Финландия; около 10% - във Великобритания и Франция. Малко под средното за ЕС-27 е нивото на БВП на човек от населението в Италия и Испания. Кипър е с показател от около 10% под средния, докато между 15% и 25% е показателят за Малта, Словения, Чехия, Словакия, Гърция и Португалия. Между 30% и 40% под средното ниво е БВП в Литва, Естония, Полша, Унгария и Латвия, докато по неприятна традиция Румъния и България са с БВП от около 50% под средния за ЕС-27.

За измерване на реалния стандарт на живот на домакинствата може да се използва подходящият показател – фактическо индивидуално потребление на глава от населението (ФИП). Показателят включва стоки и услуги, които действително са консумирани от лицата, независимо дали са закупени и платени от домакинствата, държавата или организациите с нестопанска цел. Поради значителните различия в някои услуги, ползвани от домакинствата – здравеопазване, образование и др., показателят за фактическото индивидуално потребление е по-подходящ при сравнения в международен мащаб, защото не се влияе от тези различия.

Равнищата на индексите на фактическото индивидуално потребление са по-хомогенни и варират в по-малки граници в сравнение с тези на БВП. През 2012 г. за ЕС-27 те са в границите между 48% (Румъния) и 141% (Люксембург).

ФИГУРА 3 ОТНОСИТЕЛЕН ОБЕМ НА ПОТРЕБЛЕНИЕТО НА ГЛАВА ОТ НАСЕЛЕНИЕТО, ИЗМЕРЕН ЧРЕЗ БВП И ФАКТИЧЕСКОТО ИНДИВИДУАЛНО ПОТРЕБЛЕНИЕ В ПАРИТЕТ НА ПОКУПАТЕЛНА СПОСОБНОСТ, ПРЕЗ 2012 Г. ЗА СТРАНИТЕ ОТ ЕС-27 И ЕВРОПЕЙСКАТА ИКОНОМИЧЕСКА ОБЩНОСТ, ЕС27=100.

Източник: Евростат

Като страна с най-високо равнище на ФИП на глава от населението в ЕС, Люксембург запазва своята позиция – надвишава с над 40% средното за 27-те държави-членки на ЕС. Независимо от значително по-високия показател за БВП на човек от населението, особено при тази страна е, че разходите за потребление на лицата, които пребивават извън Люксембург и едновременно с това работят в Люксембург, се отчитат в националните сметки на държавата по пребиваване.

На второ място по ФИП е Германия с 21% над средното ниво или почти същия като БВП на човек от населението. Интересен случай е Ирландия, в която ФИП на глава от населението е 12% под средното ниво за ЕС, докато БВП на глава от населението е с 29% по-висок от средния. Най-съществен спад в относителните позиции, измерени чрез ФИП, в периода 2008-2012 г. се отбелязва в Ирландия, Латвия, Литва, Естония и Исландия.

Индексите на равнищата на цените се използват за оценка на ценовите равнища при сравненията между страните членки на ЕС. Разсейването на равнищата на цените е по-ярко изразено в ЕС като цяло, отколкото в Еврозоната. Най-високи са равнищата на цените в Дания – с 44.9% над средното за ЕС, и тя остава най-скъпата държава-членка на ЕС в периода 2008-2012 г. През 2010 г. страните от Европейското икономическо пространство – Норвегия и Швейцария изпреварват Дания, достигайки равнища на цените, които надвишават общото ниво на ЕС с повече от 50%. Тази тенденция продължава и през 2011 и 2012 г. като надвишаването на

нивото на ЕС е над 60%. Държави с равнища на цените, които са с повече от 20% по-високи от средното за ЕС-27 през 2012 г., са Люксембург, Швеция и Финландия; с над 10% - са Ирландия, Белгия, Франция, Нидерландия; близо до 10% са Австрия и Великобритания; последните страни с ценови равнища над средното за ЕС-27 в низходящ ред са Италия и Германия.

С по-ниски от средните ценови равнища с между 5 и 15% се открояват Испания, Кипър, Гърция, Словения и Португалия; между 25% и 35% са Малта, Естония, Чехия, Латвия и Словакия. След тях се подреждат Литва, Унгария, Полша, Румъния и България. Необходимо е да се отбележи, че България е единствената страна от ЕС-27, в която ценовите равнища са под 50% от средното ниво или 43.5% през 2012 г.

Някои от най-значимите промени в равнищата на цените, наблюдавани в периода между 2008 г. и 2012 г., могат частично да се обяснят с колебанията на валутите на съответните страни спрямо еврото. Валутните курсове имат решаващо значение при определянето на индексите на равнищата на цените и промените в курса често имат значително влияние върху развитието на ценовите равнища с течение на времето. Така например в периода 2008–2009 г. националните валути на Исландия, Полша, Румъния, Великобритания, Унгария и Швеция се обезценяват с повече от 10%. Между 2009 и 2010 г. курсът на валутите на почти всички държави извън Еврозоната се повишава спрямо този на еврото, по-специално в Швеция, Швейцария и Норвегия. През 2012 г. националните валути на Великобритания и Норвегия поскъпват значително спрямо еврото, докато най-голямо обезценяване се наблюдава в Румъния.

В периода 2008-2012 г. бюджетният дефицит на икономиките от ЕС27, както и на тези от Еврозоната се свива, докато държавният и държавногарантираният дълг нараства и в двете зони. Например бюджетният дефицит на ЕС-27 през 2008 г. е 2,4%, а държавният дълг - 62,5% от БВП, като в страните от еврозоната и двата показателя са с по-високи стойности (дългът е 70% от БВП). В края на периода показателят за дълга нараства до 85.3% за ЕС-27 и прехвърля 90.6% за еврозоната в резултат на натрупаните дефицити.

В първите две от кризисните години нарастват разходите на икономиките в резултат на изпълнение на поетите социални и други задължения на правителствата, независимо от намалените приходи поради променените икономически реалности.

ТАБЛИЦА 1 Фискална политика, ЕС-27 и Еврозона (2008-2012 г.), % от БВП

	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС-27					
Дефицит	-2,4	-6,9	-6,5	-4,4	-4,0
Дълг	62,5	74,6	80,0	82,5	85,3
Приходи	44,7	44,2	44,1	44,7	45,4
Разходи	47,1	51,1	50,6	49,1	49,4
Еврозона (ЕС-17)					
Дефицит		-6,4	-6,2	-4,2	-3,7
Дълг		80,0	85,4	87,3	90,6
Приходи		44,9	44,8	45,3	46,2
Разходи		51,2	51,0	49,5	49,9

Източник: Евростат

В абсолютно изражение недостигът в бюджетите през 2009 г. е бил над 800 млрд. EUR, докато през 2012 г. вече е малко над 500 млрд. EUR, съответно 570 млрд. EUR и 350 млрд. EUR за страните от Еврозоната. Осъществява се процес на консолидация както за сметка на приходите, така и за сметка на разходите.

Строгите бюджетни ограничения се отразяват върху по-ниски доходи на домакинствата и по-лошо и затруднено финансиране на социално-обществените функции: здравеопазване, образование, наука, иновации и т.н.

ТАБЛИЦА 2 ДЪРЖАВЕН ДЪЛГ И СВЪРЗАНИ С НЕГО ПОКАЗАТЕЛИ (1999-2012 г.)

Години	Държавен дълг	Бюджетен баланс	Лихвено бреме	Прираст на БВП	Заетост	Безработица	Инфлация	Заплати
Мярка	% от БВП	% от БВП	% от БВП	% пр.г.	% пр.г.	% пр.г.	% пр.г.	% пр.г.
1999	77,6	0,4	4,7*	2,3	..	16,0	2,6	9,7
2000	71,9	-0,5		5,4	55,3	17,9	10,3	11,7
2001	64,9	1,9		4,1	54,8	17,3	7,4	6,9
2002	51,7	0,1	1,9**	4,5	55,8	18,1	5,8	4,7
2003	44,3	0,3		5,0	58,0	13,7	2,3	1,0
2004	36,9	1,9		6,6	60,1	12,0	6,1	6,6
2005	27,2	3,1		6,2	61,9	9,9	6,0	8,8
2006	21,3	3,0		6,1	65,1	9,0	7,4	9,4
2007	16,8	1,9	1,2	6,4	68,4	8,3	7,6	9,3
2008	13,7	1,7	0,9	6,2	70,7	5,6	12,0	16,3
2009	13,8	-4,3	0,8	-5,5	68,8	6,8	2,5	9,4
2010	14,9	-3,1	0,6	0,4	65,4	10,2	3,0	11,2
2011	15,5	-2,1	0,6	1,7	63,9	11,2	3,4	7,3
2012***	19,0	-1,9	0,8	0,5	62,7	12,0	2,4	5,2

Източник: НСИ, Евростат, Проф. Иван Ангелов (2013 г.)

Забележки: *Средногодишно за 1997-2001 г.; **Средногодишно за 2002-2006 г.; *** Очаквани (прогнозни) данни; % пр.г. - % към предходната година.

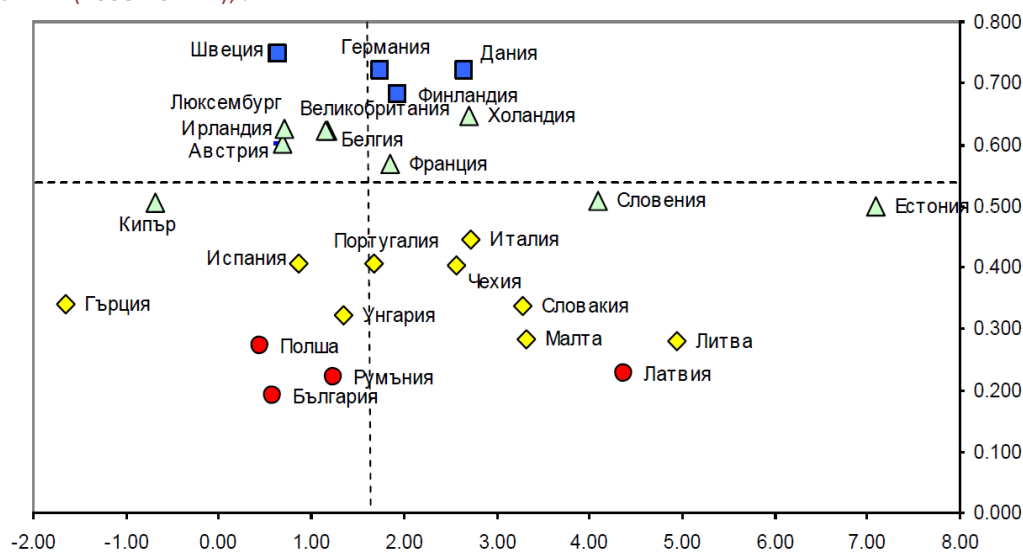
Прекалено големият размер на държавния дълг се отразява върху бъдещите бюджети чрез по-високи лихвени разходи за неговото обслужване. През последните няколко години лихвените плащания по българския държавен дълг са под 1% от БВП, докато за ЕС-27 те са около 3%.

В периода 2004-2008 г. средногодишният растеж на БВП надхвърля 6%, заетостта се увеличава, намалява безработицата и се е повишава производителността на труда, при което е протичал процес на сближаване на националното ценово равнище и производителност със средното в ЕС.

За преодоляване на кризисните процеси и осигуряване на допълнителни ресурси за целево използване чрез повишаване на държавния дълг на България могат да се финансират политики, програми и дейности, които да бъдат основа за икономически растеж в бъдеще. Например при нивата на БВП през 2012 г. повишаването на дълга с един процентен пункт осигурява почти 1 млрд. лева допълнителен ресурс. Евентуално в случай, че в следващия седемгодишен период се повишава ежегодно държавният дълг с един до два процентни пункта, могат да се осигурят 10-12 млрд. лева за иновации, образование, наука, инфраструктура и др. По предварителни разчети повишаването на държавния дълг на България до 25-27% от БВП ще доведе до нарастване на лихвеното бреме до 1.1-1.2% след седем години.

Спадът на инвестициите, включително в рисков капитал, през изследвания период 2008-2012 г. оказва отрицателно въздействие върху постиженията в областта на иновациите. Средно за ЕС те се подобряват със среден темп от 1.6%, но разликата между отделните страни се увеличава. Швеция остава стабилно на първо място, следвана от Германия, Дания, Финландия. От новите страни-членки Естония и Литва имат най-голям напредък. Със значително по-ниски от средните резултати се Полша, Латвия, Румъния и България.

ФИГУРА 4 ПРЕДСТАВЯНЕ НА ИНОВАЦИОННИТЕ СИСТЕМИ³ НА ДЪРЖАВИТЕ-ЧЛЕНКИ ПРЕЗ 2012 Г. СРЕДНОГОДИШЕН ТЕМП НА НАРАСТВАНЕ (2008-2012 Г.), %

Забележка: Пунктирните линии показват средните резултати на ЕС27, в червено са представени плахите иноватори, в жълто умерените иноватори, в зелено са последователите, в синьо са лидерите

Според изследване на Европейската фондация за подобряване на условията на живот и труд, **България е страната с най-сива икономика в ЕС** с размер на сивата икономика като дял от БВП от 31.9% при 18.4% за ЕС27. В България през 2009 и 2010 г. неформалният сектор се е увеличил, докато през последните две години поддържа нивото. В челната тройка с най-малък дял на неформалната икономика са Австрия (7.6%), Люксембург (8.2%) и Нидерландия (9.5%). Страните с по-голям обем на сенчеста икономика са географски разположени в Източна, Централна и Южна Европа, докато с най-малка сива икономика са страните в Западна и Северна Европа.

За изследвания период средният показател за неформална икономика за ЕС27 спада с 3.9 пр.п., което може да се обясни със свиването на сивата заетост в период на рецесия.

За изясняване на международната ситуация, в която се развива българската икономика, в настоящия раздел е направен кратък преглед на конюнктурните условия по години за периода 2008-2012 г.

През 2008 г. продължава бързото влошаване на **международната конюнктура**, при което сътресенията на международните финансови пазари се развиват в дълбока и бързо разширяваща се системна криза, при което е нарушено доверието между финансовите институции. В резултат на нарушеното функциониране на пазарите и стагниращата кредитна дейност в банковия сектор негативните ефекти се пренасят върху реалния сектор, което води до прерастване на глобалната финансова криза в икономическа. Правителствата предприемат мерки за рефинансиране и рекапитализация на банките с финансови затруднения, централните банки опитват да осигурят ликвидност, включително чрез понижаване на лихвените проценти. Тези мерки имат ограничен ефект.

В края на 2008 г. Европейската комисия поставя на обсъждане „Европейски план за икономическо възстановяване“⁴, в който се предлагат координирани фискални стимули за

³Иновационни системи на страните от ЕС27 през 2008-2012 г. – Класация на иновационния съюз (Innovation Union Scoreboard 2013), представено от Министерство на икономиката и енергетиката, дирекция „Инвестиции, иновации и предприемачество“, 2013 г., стр. 13

възстановяване на доверието в банковата система и нормализиране на кредитната дейност. Дългосрочните цели на плана предвиждат стимулиране на създаването на работни места, потребителското търсене и инвестициите.

През 2009 г. кризата се задълбочава. Въпреки това през втората половина на годината започва да се възстановява международната търговия, а промишленото производство достига годишен растеж от 4.4%. В еврозоната най-ниското ниво на рецесията е достигнато през първото тримесечие. Проявяват се някои положителни очаквания за бизнес-климата, които се дължат на мащабните фискални стимули, паричната политика на централната банка, опитите за стабилизиране на доверието в пазарите. Въпреки това остава несигурността относно икономическото възстановяване на еврозоната, затруднения достъп до кредити на частния сектор, нарастването на безработицата и други.

В международен мащаб инфлацията достигна едно от най-ниските си нива (2.1%) поради намаляване на разполагаемия доход на домакинствата и поевтиняването на основните суровини.

През 2010 г. се проявява засилване на икономическата активност в глобален мащаб с диспропорции на темповете по региони. Засилената икономическа активност и увеличението на промишленото производство поради нарастващото търсене води до повишаване на международните цени на суровия петрол и металите (62%). Основен принос за поскъпването на металите има поскъпването с 57% на продуктите от стомана. С над 15% се повишават цените на храните. В резултат средногодишната инфлация се повишава до 3.4%.

Значителен рисков фактор за нестабилността на международните финансови пазари са дълговите кризи в Гърция и Ирландия.

През 2011 г. продължава волатилното развитие на глобалната икономика в резултат от поредица неблагоприятни фактори върху растежа, включително политическите събития в Близкия изток, природните бедствия и други, които предизвикват прекъсване във веригата на доставките и затруднения в международния стокообмен и производството на някои промишлени отрасли, включително натиск за поскъпване на горивата. В еврозоната проблемите на Гърция – в икономическата и политическата сфера, както и искането за финансова помощ от Португалия, увеличават нестабилността на международните финансови пазари. Продължава увеличаването на международните цени на енергийните ресурси и хранителните стоки.

На ниво ЕС през 2011 г. започва работа Европейският съвет за системен риск, приет е пакет от документи, които имат за цел усъвършенстване на икономическото управление на ЕС и еврозоната, подобряване на координацията на стопанската политика на държавите и засилване на конкурентоспособността.

През същата година през март месец е постигната договореност по пакта „Евро плюс“ или известен още като Европейски механизъм за стабилност, който трябва да постигне заздравяване устойчивостта на публичните финанси, укрепване на финансовата стабилност, стимулиране на заетостта и конкурентоспособността⁵.

⁴ Европейски план за икономическо възстановяване (COM/2008/0800 окончателен) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52008DC0800:bg:NOT>; Съобщение на ЕК до Европейския съвет

⁵ Ангажиментите на българската държава по пакта „Евро плюс“ в основните четири области са както следва:

Конюнктурата във финансовата сфера остава неблагоприятна и през 2012 г. и се характеризира със значителни колебания в цените при едновременно понижаване на лихвените нива. Водещи причини са продължаващата финансова криза в еврозоната и отрицателният икономически растеж на БВП в девет от страните-членки. Задълбочава се политическата и икономическа криза в Гърция, трудно се поддържат крехкото равновесие на банковата система в Испания и кредитните проблеми в Кипър, които водят до намаляване на икономическите очаквания, увеличаване на несигурността и съответно намаляване на икономическата активност.

На европейско ниво влиза в действие постоянният Европейски механизъм за стабилност⁶ като основен елемент на финансова защита, един от инструментите за разрешаване на кризи за страните от еврозоната и част от стратегията за гарантиране на финансова стабилност в еврозоната. Капиталовата база на механизма е определена на 700 милиарда EUR, което го превръща в най-голямата международна финансова институция.

2.2. БВП и БДС ПО СЕКТОРИ И ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ – СТРУКТУРА И ДИНАМИКА

Българската икономика, представена чрез различните ѝ компоненти, навлезе в икономическата криза с различен времеви лаг и съответно очакваното излизане от кризата ще се реализира в различни времеви периоди. Секторът, който показва първи и най-значими признаци на свиване, е „Операции с недвижими имоти“, който е с 6.1% по-малък дял в добавената стойност в сравнение с най-високото му ниво през 2010 г. – съответно 9.2% и 9.8% от БДС. Следващ сектор, регистриращ значителен спад, е секторът „Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности“. Независимо от ниския си дял в БДС от около 5%, секторът е с ключово значение от гледна точка на научните изследвания, иновациите, въвеждането на икономика на знанието в България.

Осреднено ръстът на БВП в България за периода 1997-2013 г. е около 1%, като достига най-високото си историческо ниво от 13.4% в последното тримесечие на 1997 г. и рекордно ниското ниво от -7.7% през първото тримесечие на 1998 г. България е една от страните с най-ниски доходи от държавите-членки на ЕС. Независимо от икономическия растеж в предкризисния период страната изпитва трудности в развитието си поради наличието на корупционни практики, слаби институции, включително съдебни такива. Основни от гледна точка на ръста

-
1. Стимулиране на конкурентоспособността: механизми за определяне на заплатите; промени в заплатите в публичния сектор; конкуренция в услугите; образование, научноизследователска и развойна дейност и иновации; бизнес среда.
 2. Стимулиране на трудовата заетост: повишаване на коефициента на икономическа активност; намаляване на недеklarирания труд; политика за учене през целия живот; по-ниски данъци върху труда.
 3. Устойчивост на публичните финанси: адаптиране на пенсиите към демографията; осигуряване на стимули за по-възрастните работници; национални данъчни правила.
 4. Укрепване на финансовата стабилност: национално законодателство за оздравяване на банките и други мерки за финансова стабилност.

⁶ Европейски механизъм за стабилност – European Stability Mechanism - <http://www.esm.europa.eu/>. Договорът за ЕМС влезе в сила на 27 септември 2012 г. Всички 17 държави — членки на еврозоната са ратифицирали Договора към 3 октомври 2012 г. Като постоянно действащ механизъм Европейският механизъм за стабилност ще поеме функциите, изпълнявани в момента от Европейския инструмент за финансова стабилност (EFSF) и от Европейския механизъм за финансово стабилизиране (ЕМФС).

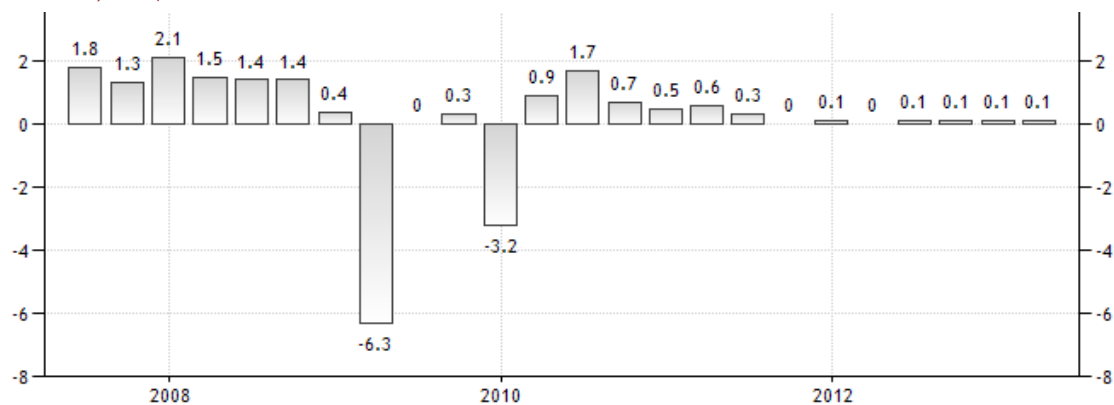
им са секторите „Индустрия“ и „Селско стопанство“. България произвежда значителни количества суровини (желязо, мед, злато, бисмут, въглища, и др.), електроника, рафинирани петролни горива, компоненти за превозни средства, оръжие и строителни материали.

ТАБЛИЦА 3 БРУТНА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ ПО ОСНОВНИ ИКОНОМИЧЕСКИ СЕКТОРИ И ГРУПИРОВКИ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА (2007-2012 г.), в %

Икономически сектори и групировки по икономически дейности	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Селско, горско и рибно стопанство	5,6%	7,2%	4,8%	4,9%	5,4%	6,4%
Добивна промишленост; преработваща промишленост; производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива; доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	24,3%	21,8%	22,1%	22,3%	24,1%	24,5%
Строителство	8,1%	9,3%	9,2%	7,1%	6,5%	5,9%
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети; транспорт, складиране и пощи; хотелиерство и ресторантьорство	21,4%	20,8%	20,0%	21,0%	20,6%	20,1%
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	3,7%	6,0%	5,7%	5,7%	5,6%	5,3%
Финансови и застрахователни дейности	7,5%	6,4%	7,1%	8,1%	8,3%	8,2%
Операции с недвижими имоти	9,5%	9,0%	9,4%	9,8%	9,3%	9,2%
Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	5,0%	4,6%	5,5%	5,4%	5,3%	5,1%
Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална работа	12,9%	12,4%	13,2%	13,0%	12,5%	13,0%
Култура, спорт и развлечения; други дейности; дейности на домакинства като работодатели; недиференцирани дейности на домакинства по производство на стоки и услуги за собствено потребление; дейности на екстериториални организации и служби	1,9%	2,6%	2,9%	2,7%	2,3%	2,4%

Източник: НСИ, собствени изчисления. Данните за 2012 г. са предварителни.

ФИГУРА 5 БВП, ПРОЦЕНТ НА НАРАСТВАНЕ ПО ТРИМЕСЕЧИЯ В БЪЛГАРИЯ

Източник: НСИ

За детайлно изясняване развитието на икономиката в периода 2008-2012 г. са разглеждани тенденциите по години.

Българската икономика отбелязва **значителен темп на растеж през 2008 г. в размер на 6%**, при което се наблюдава съществено забавяне през четвъртото тримесечие, когато нарастването е 3.5%. Най-голям принос в икономическия растеж имат инвестициите в основен капитал, което е продължение на тенденцията от 2007 г. Аналогични са движението и промените в потреблението на домакинствата, които нарастват до третото тримесечие поради благоприятните кредитни условия и нарастващите заплати. Отново през четвъртото тримесечие се проявява забавяне в потреблението. Външнотърговското салдо има отрицателен принос за БВП. Износът и вносът забавят растежа си през средата на годината поради свиващото се външно търсене и понижаването на международните цени. Независимо от сравнително високото си ниво инфлацията се забавя до 7.2% с най-висок принос на услугите.

За динамиката на крайните потребителски разходи е определящо крайното потребление на домакинствата, което през 2008 г. нараства с 4.9%. Въпреки това през четвъртото тримесечие на годината то се забавя над 3 пъти до 1.5% и потреблението на нехранителни стоки отбелязва отрицателен прираст.

С основен принос от 3.6 пр.п. за нарастване на услугите (5.9% през 2008 г.) има финансовото посредничество. Спадът на потреблението на домакинствата се отразява върху забавяне на увеличението на добавената стойност в търговията до 1.6%. С отрицателен растеж се характеризират секторите с преобладаващо държавно участие.

В индустрията със значителен ръст се характеризират секторите „Строителство“ (8.5%), „Операции с недвижими имоти и бизнес услуги“ (5.5%), които също така рязко се забавят през последното тримесечие – съответно до 4.4% и 0.6%.

През 2008 г. значими фактори за повишаване на заплатите са по-високата производителност, проявяваща се в резултат на значителните инвестиции в основен капитал, както и трудното намиране на работници с определена квалификация в някои отрасли. Допълнителен ефект върху заплатите оказват и промените в нормативната уредба, изразяващи се в повишение на минималната заплата с 22% и минималните осигурителни прагове средно с 25%.

Във връзка с влошената външна среда **спадът на реалния БВП през 2009 г. е 5,5%**, а на брутната добавена стойност - 3.3%. Отрицателно влияние оказват нарастващата безработица, свиването на продажбите и доходите в експортно ориентирани отрасли, както и свиването на продажбите на вътрешния пазар, по-слабият приток на чуждестранни инвестиции и ниските темпове на кредитиране. Вътрешното търсене е свито по отношение основно на стоки за дълготрайна употреба и инвестиционни стоки, което води до спад на вноса с 33%.

През 2009 г. с най-голям спад в приноса на крайното потребление са инвестициите. Инвестициите в основен капитал спадат с 27% поради намаляващото търсене и затруднения достъп до финансиране, а приносът на капиталобразуването за спада на реалния БВП е 12.5 пр.п. Значителен е спадът на разходите за придобиване на ДМА (28%). Най-засегнати са секторът на недвижимите имоти, строителството, операциите с недвижими имоти.

Потреблението на домакинствата отбелязва спад от 7.5%, което има принос в спада на БВП с 5.0 пр.п. Фактори с влияние върху спада са увеличаващата се безработица, забавеното нарастване на доходите и намаляването на доверието на потребителите. Домакинствата запазват нивата на потребление на стоки от първа необходимост, включително на хранителни

стоки, но ограничават покупките на стоки с дълготрайно ползване. Друга тенденция от намаленото потребление и доходи е увеличаването на спестяванията поради по-голямата несигурност в бъдеще.

Най-голям е спадът на брутната добавена стойност в индустрията - 7.8% през 2009 г., като той има принос за общия спад на добавената стойност от 2.4 пр.п. Секторът е засегнат от свиването на вътрешното търсене и спада в строителството (7.2%). През 2009 г. оборотът в преработващата промишленост спада с 26%, като оборотът на вътрешния пазар има принос от 16 пр.п. за намалението. Върху спада на добавената стойност в транспорта и съобщенията (7%) най-голямо влияние оказва свитата външна търговия.

Съотношението на брутния опериращ излишък към брутната продукция като показател за рентабилността на производството се влошава през годината. Делът на брутния опериращ излишък нараства в преработващата промишленост, строителството, енергетиката, транспорта и съобщенията. Предприятията предприемат мерки за ограничаване на разходите за работна сила, суровини и материали. Поради слабата икономическа активност заетостта спада с 2.9%. Лагът в отражението на кризата върху пазара на труда (динамиката на пазара на труда по сектори) се дължи частично на възможностите на предприятията временно да приемат намалението на текущите печалби и очакванията за възстановяване на поръчките и търсенето, както и постепенното прехвърляне на шоковете от кризата от експортноориентираните отрасли към обслужващите вътрешния пазар.

Нивото на безработица достига 7.9%, но едновременно с това се увеличава и броят на обезкуражените лица, които не се включват в пазара на труда и не търсят нова работа. В резултат коефициентът на икономическа активност на населението спада. Темпът на номинално нарастване на трудовите възнаграждения е 9.4% и е повлиян в значителна степен от повишаването на минималната работна заплата – с 9%, и на минималните осигурителни прагове - с над 20%. Увеличават се разходите за труд на единица продукция за сметка на значителното свиване на търсенето и отложените съкращения на заетите лица.

През 2010 г. се проявяват признаци за възстановяване на българската икономика с нарастване на брутния вътрешен продукт с 0.2%. Основен принос за растежа този път има износът на стоки и услуги. През годината износът нараства с 16.2%, а вносът – с 4.5%. Останалите компоненти на вътрешното търсене продължават да отбелязват спад. Спад от почти 17% през 2010 г. отбелязват инвестициите в основен капитал, отразявайки несигурността в тенденциите за възстановяване на икономиката. Засилващо отрицателно влияние има и забавеният приток на чуждестранни инвестиции, свитото вътрешно търсене и рестриктивната политика на банките при кредитиране. Въпреки това разходите за придобиване на ДМА забавят темпа си на спад до 5.8% през 2010 г. (за сравнение спадът през 2009 г. е 28.2%).

Вътрешното търсене спада с 1.3%. Брутната добавена стойност нараства с 0.2%. Реалният растеж на промишлеността е 2.3% поради възстановяването на външното търсене. Поради значителния спад във вътрешното търсене някои от услугите продължават да имат отрицателен ръст на брутната добавена стойност, или общо за сектора намалението е 0.9%. По сектори, БДС намалява в търговията с 3.5%, но нараства в транспорта с 0.7%.

През годината съкращенията на персонал се проявяват основно в сектора на услугите и общото понижаване на заетостта е 5.9%. В промишлеността темпът на спад се забавя до 6.7%. Съответно се увеличава равнището на безработица, което достига 11.2%. Принос за това имат дългосрочно безработните над 12 месеца – те имат дял от над 1/3 от всички безработни. Тенденциите на пазара на труда са за по-слабо търсене на работна сила, бавен темп на

разкриване на нови работни места. Продължава спадът на коефициента на икономическа активност до 66.5%.Трудовите възнаграждения продължават да намаляват темпа на нарастване до 7.2%. По-слабо е нарастването на номиналната работна заплата – 4.7%.

Отражение върху вътрешните цени оказва поскъпването на петрола и земеделските стоки на международните пазари. С най-голям принос като проинфлационни фактори са цените на горивата, тютюневите изделия, хранителните продукти и административно определяните цени. Така в края на годината общата натрупана инфлация достига 4.4%.

През 2011 г. българската икономика отбелязва реален растеж от 1.8%, дължащ се предимно на положителния принос на износа, който реално нараства с 12.8%. Номиналният растеж на износа изпреварва този на вноса, което води до реално свиване на отрицателното салдо на търговския баланс. Принос за растежа на износа имат преди всичко стоковите групи неблагородни метали и изделия от тях, машини, транспортни средства, апарати и инструменти, минерални продукти и горива. За вноса с най-голям положителен ръст са групите суровини и материали и енергийни ресурси. Потреблението на домакинствата реално се свива с 0.6%. Негативните очаквания за развитие през 2012 г. доведоха до забавяне на темпа на икономически растеж и спадане на заетостта, което потиска потребителските разходи на домакинствата.

Продължава реструктурирането на заетите лица, при което заетостта намалява с още 4.2% с основен принос за намалението на заетостта в услугите – предимно търговия, хотелиерство и ресторантьорство, транспорт. Съответно безработицата достига 11.2%. Нарастването на безработните се дължи преди всичко на увеличението на дългосрочно безработните, представляващи над половината от всички безработни (средно 56%). Продължава забавянето на темпа на нарастване на номиналните разходи за труд. Административното повишаване на минималната работна заплата през месец септември 2011 г. води до ускоряване на растежа на компенсацията на едно наето лице през втората половина на годината до 9%.

Инвестициите в основен капитал реално се свиват с 9.7% и допринасят отрицателно за растежа на реалния БВП с 2.2 пр.п.

Върху цените в икономиката продължават да оказват влияние международните цени на енергийните ресурси и хранителните стоки, което води до средногодишна инфлация от 3.4% за 2011 г. Сравнително бързо се реализира пренасянето на тенденцията за нарастване на международните цени върху крайните цени на храните, транспортните горива и транспортните услуги чрез производствените разходи на предприятията. За годината се натрупва инфлация от 4.1% на административно определяните цени, която има принос за повишаване на общите нива на цените от 0.6 пр.п. Промените в административно определяните цени включват основно промяната в определянето на потребителската такса за посещение при личния лекар, които бяха свързани пряко с минималната работна заплата и вторият фактор е поскъпването на електроенергията.

През 2012 г. реалният БВП нараства с 0.8%, като отслабва в сравнение с предходната година. Повлиян от неблагоприятната външна среда, рецесията в еврозоната и свиването на търсенето, той се отразява негативно върху износа на стоки и услуги, който намалява с 0.4% реално. Положителен принос за икономическия растеж има вътрешното търсене – 3.5 пр.п., а с отрицателен принос от 2.7 пр.п. е нетният износ. Търговското салдо е с дефицит от 3.6 млрд. EUR поради превишаващия растеж на вноса над износа.

Заетостта спада с 4.3% поради забавянето на икономическата активност и ефекта ѝ върху пазара на труда. Средногодишното ниво на безработицата се повишава до 12.3%. Инфлацията

нараства средногодишно с 2.4% за сметка на нарастването на потребителските цени поради нарастване на международните цени, както и поради повишаването на регулираната цена на електроенергията за бита. Водещ принос за натрупаната инфлация имат хранителните продукти – 1.1 пр.п. и административно определяните цени – 0.8 пр.п.

Добавената стойност в промишлеността нараства с 1.9% през 2012 г. и заедно с търговията, транспорта, хотелиерството и ресторантьорството допринасят за положителните стойности на брутната добавена стойност. БДС се увеличава с 0.3%, което е 7 пъти по-малко в сравнение с растежа на добавената стойност през 2011 г. По-слаба е икономическата активност в строителството (спад на добавената стойност с 3.5%) и повечето сектори на услугите – информационни технологии; финансови и застрахователни дейности, научни изследвания и др.

2.3. ИНВЕСТИЦИИ – СТРУКТУРА И ДИНАМИКА

Глобалните преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) през 2012 г. спадат с 18% до 1.35 трил. USD. Очаква се нивото да се запази през 2013 г.

Независимо от тенденцията за спад в инвестициите в световен мащаб преките чуждестранни инвестиции в България през 2012г. отбелязват ръст спрямо 2011г., възлизайки на 1,478 млрд. EUR. Следователно България продължава възстановяването си след кризата, а икономиката ѝ е конкурентоспособна в сравнение с другите развити държави. Конкуренти на страната по привличане на инвестиции са: Румъния и Сърбия за инвестиции в производствени дейности; Полша за аутсорсване на дейности и услуги. Най-голям ръст в привлечени преки чуждестранни инвестиции в България отбелязват услугите - 125%. Спад се наблюдава в добивната и преработвателната промишленост със съответно 30% и 38%. България успява да задържи високо относително ниво на привлечени ПЧИ на глава от населението, като основни инвеститори в страната са Люксембург – 382 млн. EUR (26%); Русия – 225 млн. EUR (15%); Швейцария – 212 млн. EUR (14%); Германия – 177 млн. EUR (12%) и Холандия – 168 млн. EUR (11%).

Дефиницията за „**преки чуждестранни инвестиции**“, която се ползва в методологията и изследванията на Националния статистически институт, включва „всяко вложение, което включва дългосрочни отношения, отразяващи дълготрайния интерес на резидент на чуждестранна икономика (чуждестранен пряк инвеститор) в предприятие – резидент на българската икономика (инвестиционно предприятие). Пряката инвестиция включва както първоначалната трансакция между двата субекта, така и всички последващи трансакции между тях”⁷. Изследването се извършва въз основата на статистически отчети годишно и обхваща нефинансовите предприятия с регистрирано чуждестранно участие в капитала на предприятието между 10 и 100%. Изследването е изчерпателно. В него се разглежда обемът на чуждестранните преки инвестиции в отчетната година. То обхваща показатели за чуждестранното участие в капитала; дългосрочните и краткосрочните вътрешнофирмени задължения между чуждестранния пряк инвеститор и инвестиционното предприятие,

⁷ Методология на изследването „Чуждестранни преки инвестиции в нефинансовия сектор“ на НСИ, <http://www.nsi.bg/otrasal-metodologia.php?otr=7>. Дата на достъп до документа: 21.02.2013 г.

Допълнително са въведени и следните дефиниции: „**чуждестранен пряк инвеститор**“ е инвеститор – резидент на чуждестранна икономика, който е извършил пряка инвестиция в българско предприятие, осигуряваща му определено влияние при управлението на предприятието; „**инвестиционно предприятие**“ е предприятие – резидент на българската икономика, в което чуждестранен пряк инвеститор е направил инвестиция, осигуряваща му право на влияние при управлението.

създадения през годината финансов резултат и разпределения през отчетната година доход. От тези показатели се определя обемът на чуждестранните преки инвестиции в инвестиционното предприятие като сума от чуждестранното участие в собствения капитал на предприятието и размера на непогасената в отчетната година част от главницата по заеми и търговски кредити, отпуснати от чуждестранния инвеститор на инвестиционното предприятие с приспадане на неизплатената за отчетната година част от главницата по заеми и търговски кредити, отпуснати на чуждестранния инвеститор от инвестиционното предприятие.

Тримесечно се осъществява изследване за притока на чуждестранните преки инвестиции, постъпили в предприятията от нефинансовия сектор. То е извадково, като извадката е пропорционална и структурирана на базата на размера на чуждестранното участие в собствения капитал на предприятията. Използваните статистически показатели включват направените нови и допълнителни вноски и изтегленото участие в записания капитал и резервите; капитализираната печалба през отчетното тримесечие; увеличението или намалението на дългосрочните и краткосрочните задължения и търговски кредити към чуждестранния инвеститор от инвестиционното предприятие, както и промяната във вземанията и търговските кредити на инвестиционното предприятие от чуждестранния инвеститор. Така декларираните данни се включват в общото формиране на нетния размер на притока на чуждестранните преки инвестиции през отчетното тримесечие, включващо направените нови и допълнителни вноски в записания капитал и резервите, без изтегленото участие на чуждестранния пряк инвеститор от записания капитал и резервите на инвестиционното предприятие; с добавяне на реинвестираната печалба от инвестиционното предприятие; и съответните разлики между отпуснати и погасени заеми и търговски кредити от чуждестранния пряк инвеститор на инвестиционното предприятие и *vice versa*. Агрегираната информация за нетния поток е с отрицателни стойности, т.е. наличие на дезинвестиция, когато се наблюдават следните явления: изтеглено чуждестранно участие от капитала и резервите; погасяване на задължения от инвестиционното предприятие към чуждестранния инвеститор и увеличение на заемите и търговските кредити, отпуснати от инвестиционното предприятие на чуждестранния инвеститор.

ТАБЛИЦА 4 СТРУКТУРА НА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ПРЕКИ ИНВЕСТИЦИИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ НЕФИНАНСОВИЯ СЕКТОР КЪМ 31.12. (2008-2011 г.), в %

Икономически дейности	2008	2009	2010	2011
Селско, горско и рибно стопанство	0,56%	0,37%	0,38%	0,42%
Добивна промишленост	0,90%	2,01%	1,97%	2,37%
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	3,72%	3,76%	4,09%	4,04%
Производство на текстил, облекло, обувки и други изделия от обработени кожи без косъм, обработка на кожи	4,36%	3,20%	2,88%	3,01%
Производство на дървен материал, хартия, картон и изделия от тях (без мебели); печатна дейност	1,47%	0,98%	1,22%	0,99%
Производство на кокс и рафинирани нефтопродукти	:	1,02%	:	:
Производство на химични продукти	2,65%	2,23%	2,21%	2,16%
Производство на лекарствени вещества и продукти	:	0,12%	:	:
Производство на изделия от каучук, пластмаси и други неметални минерални суровини	3,99%	4,15%	3,87%	3,91%
Производство на основни метали и метални изделия, без машини и оборудване	3,27%	2,21%	3,18%	4,74%
Производство на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти	0,32%	0,30%	0,31%	0,40%
Производство на електрически съоръжения	0,83%	0,91%	1,09%	1,02%
Производство на машини и оборудване, с общо и специално предназначение	1,46%	1,10%	1,19%	1,51%

Икономически дейности	2008	2009	2010	2011
Производство на превозни средства	0,47%	0,48%	0,42%	0,64%
Производство на мебели; производство, некласифицирано другаде; ремонт и инсталиране на машини и оборудване	0,37%	0,40%	0,34%	0,38%
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	6,78%	7,47%	8,93%	8,68%
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	0,69%	0,83%	0,75%	0,78%
Строителство	5,85%	6,04%	5,84%	3,60%
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	15,66%	13,71%	15,87%	15,14%
Транспорт, складиране и пощи	0,91%	0,91%	0,98%	1,25%
Хотелиерство и ресторантьорство	1,88%	1,98%	2,19%	2,71%
Издателска дейност, създаване на аудио-визуални произведения, радио-и телевизионна дейност	1,34%	0,46%	0,47%	0,22%
Далекосъобщения	18,06%	16,53%	12,46%	11,12%
Дейности в областта на информационните технологии и информационни услуги	0,54%	0,51%	0,60%	0,79%
Операции с недвижими имоти	15,13%	19,37%	16,64%	16,06%
Юридически, счетоводни, архитектурни и инженерни дейности, технически изпитания и анализи; консултантски дейности по управление	4,90%	4,23%	4,18%	4,95%
Научноизследователска и развойна дейност	0,00%	0,07%	:	:
Рекламна и ветеринарномедицинска дейност; други професионални дейности	:	3,25%	:	:
Административни и спомагателни дейности	0,69%	0,80%	0,89%	1,09%
Образование	0,01%	0,02%	0,01%	0,02%
Хуманно здравеопазване	0,04%	:	:	:
Медико-социални грижи с настаняване и социална работа без настаняване	0,00%	:	:	:
Култура, спорт и развлечения	0,44%	0,47%	0,38%	0,37%
Други дейности, некласифицирани другаде	:	:	0,02%	0,03%

Източник: НСИ. Към 31.03.2013 г. няма данни за 2012 г. : - Конфиденциални данни.

С най-голям дял са инвестициите в операции с недвижими имоти (16.81% от всички инвестиции в периода 2008-2011 г.), следвани от инвестиции в сектор „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“ (15.10%), „Далекосъобщения“ (14.40%), „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива“ (8.01%); строителство (5.31%). Най-малко инвестиции са привлекли хуманитарните сектори - „Медико-социални грижи с настаняване и социална работа без настаняване“; „Хуманно здравеопазване“; „Образование“; „Научноизследователска и развойна дейност“.

Аналогична дефиниция, но алтернативен метод или по-скоро метод с разширен обхват на набиране на информация за преките чуждестранни инвестиции се прилага от Българската народна банка. Източниците на информация включват: системата за отчитане на информацията от банките за преводите и плащанията между местни и чуждестранни лица, предприятията с чуждестранно участие от нефинансовия сектор, Агенцията за приватизация, Централния депозитар, нотариусите и службите по вписванията, Националния статистически институт, Управление „Банков надзор“ на БНБ, застрахователните дружества и пенсионноосигурителните дружества, Комисията по финансов надзор. Дефиницията се основава на международните стандарти от „Ръководството по платежен баланс“ на Международния валутен фонд (1993), „Ръководните дефиниции за преки чуждестранни инвестиции“ на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (1996), регламентите на Евростат и Европейската централна банка относно статистиката на платежния баланс. Според това определение „**пряка чуждестранна инвестиция в страната** е международна инвестиция, при която прекият

инвеститор, резидент на чуждестранна икономика, придобива дълготраен интерес в предприятие-резидент на българската икономика (пряко инвестиционно предприятие). Пряката чуждестранна инвестиция включва както първоначалната транзакция, чрез която се установява отношението между прекия инвеститор и прякото инвестиционно предприятие, така и всички последващи транзакции между тях. Транзакциите могат да бъдат както в посока на увеличение/намаление на задълженията на инвестиционното предприятие към прекия инвеститор, така и в посока на увеличение/намаление на вземанията на инвестиционното предприятие от прекия инвеститор. Основните принципи при отчитане на преките чуждестранни инвестиции в страната са първо, да се включват само реално постъпилите, а не договорените суми и второ, при използване на финансови инструменти за разплащане те да се отразяват по пазарна цена, а не по номинална стойност⁸.

Преките чуждестранни инвестиции в страната в резултат на конюнктурните условия и международната финансова и икономическа криза спадат с 64% през 2009 г. спрямо 2008 г. и с още 53% през 2010 г. спрямо 2009 г. Независимо от наблюдавания ръст на ПЧИ през 2011 г. и 2012 г. съответно с 14% и 12% спрямо предходните им години нивото им остава едва 22% от потока на инвестициите през 2008 г.

Разгледани като отношение (дял) от БВП, инвестициите се сриват почти 6 пъти.

ФИГУРА 6 ПОТОК НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ В БЪЛГАРИЯ, (2008-2012 г.)

Източник: БНБ

Независимо от слабите инвестиционни потоци в страната и поради ниската стопанска активност през 2012 г. ПЧИ покриват дефицита по текущата сметка почти 2.8 пъти. За сравнение показателят за 2008 г. е 0.82; за 2009 – 0.78 и за 2010 г. – 2.16.

Разглеждането на инвестициите по показателите вид инвестиция, географски регион и икономически отрасъл ясно показват влиянието на световната криза върху потоците и тенденциите.

Според вид инвестиция преките чуждестранни инвестиции се класифицират в групите дялов капитал, реинвестирана печалба, друг капитал.

⁸ „Методология за отчитане на преките чуждестранни инвестиции в страната“ на Българската народна банка, http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_download/st_m_instr_fdi_bg_bg.pdf. Дата на достъп до документа: 21.02.2013 г.

Инвестициите по показателя „дялов капитал“ представляват преведените или изтеглени парични и апортни вноски от нерезиденти във или от капитала и резервите на българските дружества, както и постъпленията по сделки с недвижими имоти в страната. Дяловият капитал запазва най-голям дял – над три четвърти в привлечените чуждестранни инвестиции през целия период (2008-2012 г.). Това представлява общо 9.8 млрд. EUR. Верижният индекс показва отрицателен прираст. Спрямо 2008 г. спадът е четири пъти - от 4.1 млрд. EUR на 1.1 млрд. EUR. Запазва се тенденцията за намаляване на постъпленията от инвестиции на чуждестранни лица в недвижими имоти, като за 2012 г. те са 233 млн. EUR при 245 млн. EUR през 2011 г.

Инвестициите по показателя „друг капитал“ включват промяната в нетните задължения между дружествата с чуждестранно участие и преките чуждестранни инвеститори по финансови, облигационни и търговски кредити. След като през 2010 г. се е наблюдавал спад на заемането на средства от чужбина –от 7.8 млн.лв, през следващите години опитите за възстановяване на дейността на резидентните предприятия води до увеличаване на инвестициите в друг капитал от 385 млн. EUR през 2011 г. и 351 млн. EUR през 2012 г. Показателят „друг капитал“ е в размер 4.4 млрд. EUR за периода 2008-2012 г., като над половината (2.8 млрд. EUR) са били привлечени през 2008 г. През 2009 г. инерционно се продължава и поддържа тенденцията за привличане на средства от нерезиденти, но при забавен темп и намаляващ верижен индекс 0.293.

Инвестициите по показателя „реинвестирана печалба“ представляват частта на нерезидентите в неразпределената печалба или загуба на предприятието. Почти през целия период този показател е отрицателен – общият отрицателен принос е 995.3 млн. EUR. Единствено през 2012 г. показателят е със стойност 76.6 млн. EUR, но трябва да се има предвид, че той включва само оценка за реинвестираната печалба на банките (Достъпна информация към 31.03.2013 г.).

ТАБЛИЦА 5 СТРУКТУРА НА ПРЕКИТЕ ЧУЖДЕСТРАННИ ИНВЕСТИЦИИ ПО ВИД ИНВЕСТИЦИЯ В %

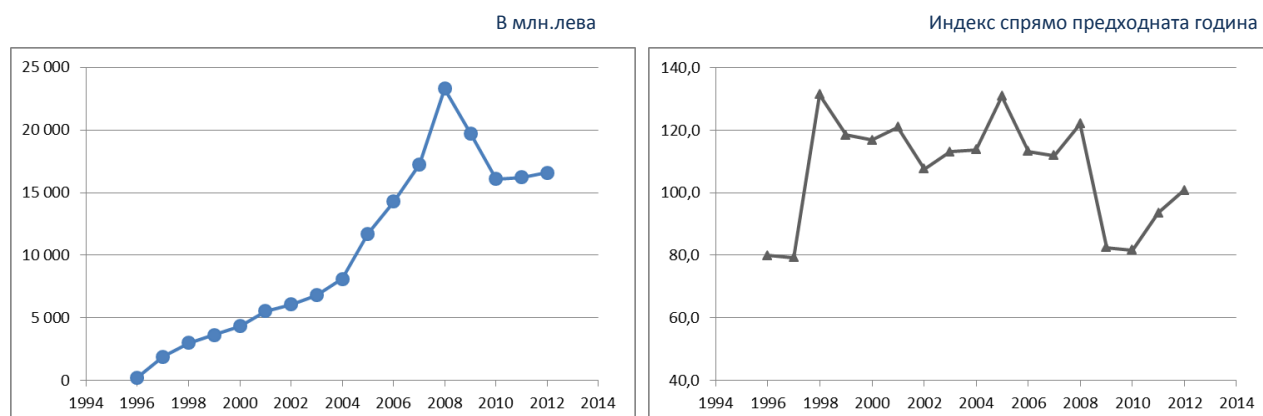
	2008	2009	2010	2011	2012
Дялов капитал	61,1%	77,3%	139,4%	83,9%	71,1%
Друг капитал	41,6%	33,7%	-0,7%	29,3%	23,7%
Реинвестирана печалба	-2,7%	-11,0%	-38,7%	-13,2%	5,2%

Източник: БНБ, собствени изчисления

В изчисляването на брутният вътрешен продукт по метода на разходите за крайно използване отново се появява дефиниция на инвестициите под формата на „**бруто образуване в основен капитал**“⁹. Дефиницията включва разходите за придобиване на дълготрайни нефинансови активи, включително увеличението на незавършено строителство за следните активи: дълготрайни материални активи, включващи трайни насаждения; продуктивни и работни животни, сгради; машини, съоръжения и оборудване; транспортни средства; стопански инвентар; дълготрайни нематериални активи като програмни продукти, геологопроучвателни и проучвателно-проектантски работи и други. Според методологията това представляват инвестиции, вложени за покупка на активи, които се използват в производствения процес многократно и за период от време, който надвишава една година. Придобитите съществуващи активи остават извън обхвата на показателя, единствено стойността на разходите по дистрибуцията и монтажа на съществуващите активи влияе върху размера на бруто образуване на основен капитал.

⁹ Методологически бележки „БВП – Разходи за крайно използване – национално ниво, годишни данни“ на НСИ. <http://www.nsi.bg/otrasal-metodologia.php?otr=10>. Дата на достъп до документа: 21.02.2013 г.

ФИГУРА 7 БРУТО ОБРАЗУВАНЕ НА ОСНОВЕН КАПИТАЛ (1996-2012 г.)

Източник: НСИ. За 2012 г. данните са предварителни.

След достигането на най-високата стойност от над 23 млрд. лева през 2008 г., бруто образуването в основен капитал се задържа на ниво под 20 млрд. лева в следващите четири години. Необходимо е да се отбележи, че физическият обем на инвестициите три поредни години бележи отрицателен прираст, отразявайки забавената норма на натрупване в резултат на турбуленциите в международната конюнктура. Едва през 2012 г. физическият обем на инвестициите показва индекс на нарастване 100,8 спрямо предходната година.

Друго съществено изследване на инвестициите и инвестиционната дейност на стопанските субекти в българската икономика, по-скоро на материалната част на инвестициите, е годишното статистическо изследване, провеждано от Националния статистически институт относно **разходите за придобиване на дълготрайни материални активи**. То е изчерпателно и обхваща разходите за придобиване на дълготрайни материални активи от нефинансови предприятия (съставлящи баланс), ведомствата и организациите от държавното управление – органи на държавната, изпълнителната и съдебната власт, органите на местното самоуправление, автономните държавни институции, финансово-кредитните и застрахователните институции и нетърговските организации. Според това изследване, основано на счетоводните записвания на предприятията, „**разходите за придобиване на ДМА** са фактически извършени за закупуване на земя и изграждане на сгради, строителни съоръжения и конструкции, доставки и монтаж на ДМА, закупуване на машини, съоръжения и оборудване и транспортни средства, извършени геоложки и хидроложки проучвания, проектантски и проучвателни работи и др. Без текущите разходи по поддържане на наличните ДМА”¹⁰.

ТАБЛИЦА 6 СТРУКТУРА НА РАЗХОДИТЕ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ДЪЛГОТРАЙНИ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ ПО СТАТИСТИЧЕСКИ РАЙОНИ (2000-2011 г.), в %

	Северо-западен	Северен централен	Северо-източен	Югоизточен	Югозападен	Южен централен
2000	2,9%	6,8%	9,7%	6,7%	59,4%	14,4%
2001	3,7%	6,2%	9,8%	6,3%	60,2%	13,8%
2002	3,7%	8,4%	10,9%	9,1%	52,3%	15,6%
2003	5,0%	7,3%	11,5%	8,7%	52,7%	14,8%
2004	4,0%	7,8%	12,7%	9,2%	51,0%	15,3%

¹⁰ Методология „Годишно статистическо изследване на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи“ на НСИ. <http://www.nsi.bg/otrasal-metodologia.php?otr=7>. Дата на достъп до документа: 21.02.2013 г.

	Северозападен	Северен централен	Североизточен	Югоизточен	Югозападен	Южен централен
2005	3,5%	7,8%	12,8%	9,2%	50,1%	16,6%
2006	2,9%	8,1%	11,8%	8,8%	50,0%	18,4%
2007	4,4%	6,1%	11,1%	13,7%	52,1%	12,7%
2008	4,3%	6,3%	10,6%	14,9%	52,3%	11,6%
2009	4,6%	5,3%	12,5%	14,0%	52,4%	11,2%
2010	6,0%	5,6%	10,9%	12,6%	53,7%	11,2%
2011	5,5%	6,8%	10,1%	11,9%	53,3%	12,4%

Източник: НСИ, собствени изчисления. Последните актуални данни са за 2011 г., публикувани на 05.02.2013 г.

Откроява се лесно забележимата тенденция, че в Югозападния район за планиране се реализират над половината от инвестициите в дълготрайни материални активи в целия период 2000-2011 г. Това се дължи предимно на факта, че в този район е ситуирана столицата на България и концентрацията на стопански единици е най-голяма. С почти еднакъв дял в инвестициите в ДМА са Североизточният и Югоизточният район – 11%. С най-малък дял на обновяване на производствата и инвестиции в ДМА е Северозападният регион - средно 4%. Но в периода 2007-2011 г. се проявява тенденция за увеличаване на дела на региона в инвестициите в границите между 4.3% и 6% от годишните разходи за дълготрайни материални активи.

Разпределението на инвестиционните потоци съответства на дистрибуцията на човешките ресурси в съответните региони, както и на концентрацията на учебни и логистични центрове.

ФИГУРА 8 ОСРЕДЕНА СТРУКТУРА НА ИНВЕСТИЦИИТЕ В ДЪЛГОТРАЙНИ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ В РЕГИОНЕТЕ НА СТРАНАТА (2000-2011 г.), в %

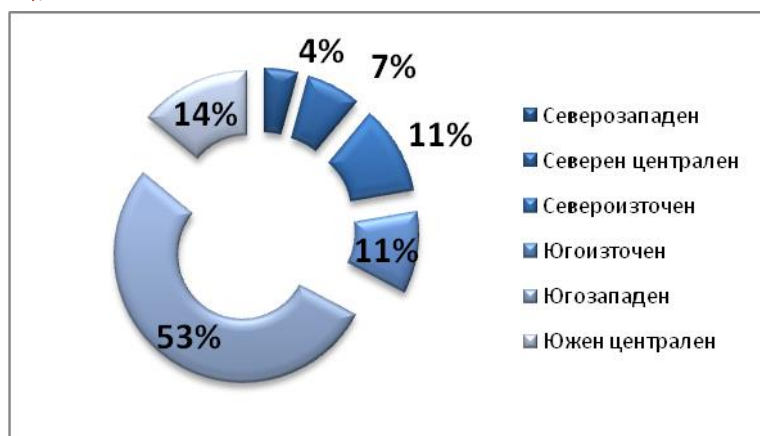

ТАБЛИЦА 7 СТРУКТУРА НА РАЗХОДИТЕ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ДЪЛГОТРАЙНИ МАТЕРИАЛНИ АКТИВИ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ (2008-2011 г.), в %

Икономически дейности (статистическа групировка А10)	2008	2009	2010	2011
Селско, горско и рибно стопанство	3,2%	4,0%	5,6%	8,2%
Добивна, преработваща и друга промишленост; доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	30,9%	30,9%	31,5%	29,9%
Строителство	13,3%	10,2%	8,4%	6,4%
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети; транспорт, складиране и пощи; хотелиерство и ресторантьорство	23,2%	20,8%	24,0%	23,1%
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	2,7%	2,7%	4,5%	3,3%
Финансови и застрахователни дейности	2,4%	2,2%	2,0%	2,4%

Икономически дейности (статистическа групировка А10)	2008	2009	2010	2011
Операции с недвижими имоти	12,9%	16,3%	9,8%	13,9%
Професионални дейности и научни изследвания; административни и спомагателни дейности	4,3%	6,1%	4,8%	4,7%
Държавно управление; образование; хуманно здравеопазване и социална дейност	6,1%	5,3%	7,7%	6,8%
Други услуги	1,0%	1,5%	1,7%	1,2%

Източник: НСИ, собствени изчисления. Към 31.03.2013 г. няма данни за 2012 г.

В същото време у нас има остра нужда от привличане на инвестиции в производства, които да създават високотехнологични експортни продукти с голяма добавена стойност. Инвестициите трябва да се насочат към допълнителна преработка на ресурсите – те се изнасят не защото на външните пазари цените са по-високи, а защото не могат да се оползотворят тук. В тази връзка ниските данъци са само един компонент от общата цена за правене на бизнес. Важни компоненти са още качеството и наличието на работна ръка, на публични услуги, местни доставчици на стоки и услуги и инфраструктурата.

Потоците на преките чуждестранни инвестиции в периода 2008-2012 г. са с тенденция към намаляване, като само през 2009 г. спрямо 2008 г. те спадат два пъти. Аналогична е и тенденцията за оценка на капитализацията на българския фондов пазар. Тенденциите са представени по отделни години в следващите редове.

През 2008 г. преките чуждестранни инвестиции са 6.2 млрд. EUR (18% от БВП) и покриват дефицита по текущата и капиталовата сметка на платежния баланс с дял от около 74%.

В края на 2008 г. пазарната капитализация на българския фондов пазар спада с 57% до 12.5 млрд. лева или 18.7% от БВП. Тенденцията се отразява и в стойностите на борсовите индекси, като SOFIX се понижава от 1737.4 на 358.7 пункта, а BG40 спада от 516.5 на 107.8 пункта.

През 2009 г. ПЧИ са 3.2 млрд. EUR (9.5% от БВП) и осигуряват покритие на дефицита по текущата и капиталовата сметка в размер на 118.1%. Продължава тенденцията инвестициите да бъдат насочени към финансово посредничество (23%), операции с недвижими имоти и бизнес услуги (20%) и преработваща промишленост (18%).

Продължава спада на пазарната капитализация на фондовия пазар, като достига в края на 2009 г. размер от 11.6 млрд. лв. или 17.5% от БВП.

Преките чуждестранни инвестиции през 2010 г., независимо от размера си от 1.2 млрд. EUR, се сричат до ниво от 3.4% от БВП. Това е първата година от периода, в която инвестициите във финансово посредничество и недвижими имоти нямат най-голям дял общо в инвестициите. ПЧИ са насочени основно към преработващата промишленост, производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и транспорт, складиране и съобщения.

Няма промяна в тенденцията за спад на пазарната капитализация на БФБ–София, която в края на 2010 г. възлиза на 10.8 млрд. лв. или на 15.3% от БВП.

През 2011 г. ПЧИ са 1.3 млрд. EUR или 3.5% от БВП. По данни на БНБ този по-малък в сравнение с 2010 г. размер е отражение на по-малко привлечени средства и от изплащане на вътрешнофирмени кредити от предприятия. Най-голям приток има в транспорт, складиране и съобщения – над една трета от всички инвестиции.

В края на годината пазарната капитализация на фондовата борса възлиза на 12.4 млрд. лева или 16.5% от БВП. Това представлява нарастване с 1.6 млрд. лева спрямо предходната година.

Притокът на чуждестранни инвестиции през 2012 г. се увеличава до 3.7% от БВП и сумата от 1.5 млрд. EUR. Чуждестранните инвестиции влияят върху засилване на инвестиционната активност в страната и за увеличаването на вноса на инвестиционни стоки. С най-голям дял привлечени инвестиции се отличават секторите „Електроенергия“, „Търговия“, „Строителство“, „Транспорт, складиране и съобщения“.

През юли 2012 г. за първи път след десетилетие България емитира облигации на международните пазари. Емисията е от 5-годишни еврооблигации в размер на 950 млн. EUR при цена (лихвен купон) от 4.25%. Датата на издаване е 02.07.2012 г. с падеж 09.07.2017 г. Целта на емисията е да се погасят задължения по външния дълг – главница и лихва на заема от 2002 г. Регистрираният интерес към емисията е занад 6 млрд. EUR с постигната доходност 4.436%. До достъп до емисията са ограничени местните инвеститори. Структурата на чуждестранните инвеститори, закупили облигациите е: 43% мениджъри на фондове; 19% - банки, 14% - застрахователни и пенсионни фондове; 12% - хеджингови фондове; 6% - централни банки и 6% - други. ¼ от емисията е закупена в Обединеното кралство, 17% в Германия, 13% в Австрия.

Към края на 2012 г. пазарната капитализация на фондовата борса възлиза на 9.8 млрд. лева или 12.7% от БВП.

2.4. ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СЕКТОРИ – РАБОТНИ МЕСТА, ЗАЕТОСТ, ПРОИЗВОДИТЕЛНОСТ, ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ – СТРУКТУРА И ДИНАМИКА

През последните години икономическото състояние на страната се характеризира със спад на инвестициите, загуба на работните места, висок ръст на работните заплати, обусловен от ръст на минималната работна заплата, минималния и максималния осигурителен доход, завишени условия по браншови колективни трудови договори, негъвкави системи и нормативна уредба на заплащане на труда. Пазарът на труда се характеризира с растяща регистрирана (над 12,4%) и висока реална безработица (над 18%), вкл. сред младите (над 40%), висок дял на продължителна безработица и безработни без право на обезщетения, обезкуражени лица и неактивно население (лица извън работната сила); ниско равнище на т.нар. „нестандартна заетост“ – работа на намалено работно време, на срочен трудов договор, чрез агенции за временна работа и др.

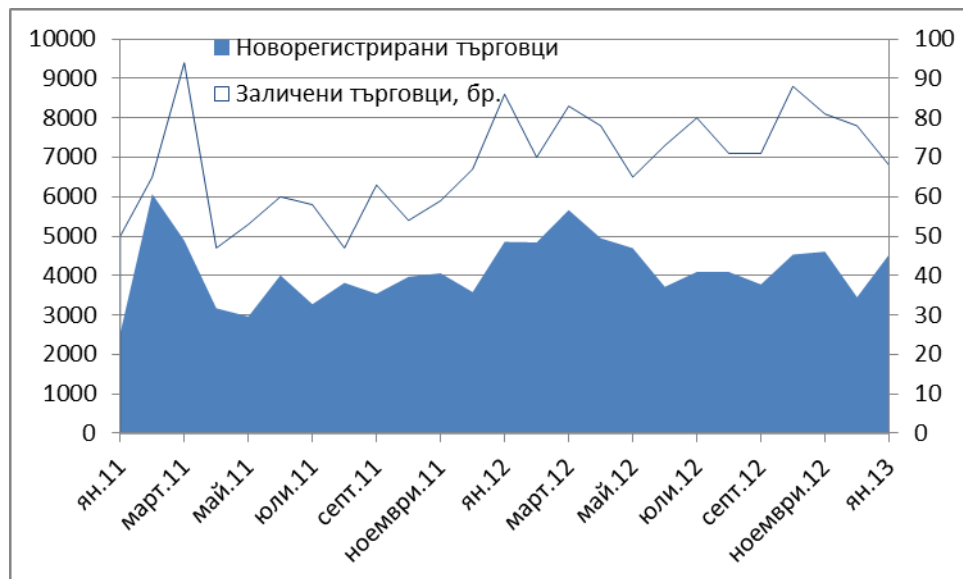
Някои от причините за тези тенденции се коренят в:

- Отраслова структура, покритие на потреблението от внос (по-високо потребление води до нарастване на вноса и намаляване на заетостта);
- Значителен контингент неграмотни, нискообразовани и неквалифицирани лица;
- Ефекти на икономическата криза - адаптация на трудовия пазар чрез висок ръст на средната работна заплата и общата компенсация на заетите, съкращаване на ниско платени работни места, на млади и новоназначени работници;
- Нискоэффективни правораздавателни органи, високи нива на регулаторна тежест, монополизация, корупция;
- Ефекти на валутния борд – загуба на вътрешна и външна конкурентоспособност;
- Негъвкаво трудово законодателство, пазар и заплащане на труда.

2.4.1. ДИНАМИКА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА

За последните две години темпът на нарастване на броя на новорегистрираните търговци (16.1%) е по-малък от този на заличените търговци (28.9%).

ФИГУРА 9 ДИНАМИКА НА НОВОРЕГИСТРИРАНИТЕ И ЗАЛИЧЕНИ ТЪРГОВЦИ, БРОЙ

Източник: Агенция по вписванията

От друга страна, в абсолютна стойност тенденцията е за увеличаване броя и на двете категории: новорегистрираните търговци нарастват съответно с 45 884 броя през 2011 г. и 53 285 броя през 2012 г., а заличените търговци са общо 717 броя през 2011 г. и 924 броя през 2012 г.

ТАБЛИЦА 8 ПРЕДПРИЯТИЯ ПО ИКОНОМИЧЕСКИ СЕКТОРИ (2008-2011 г.) В БР

Брой предприятия	2008	2009	2010	2011
Сектор В „Добивна промишленост”	353	373	378	379
Сектор С „Преработваща промишленост”	30 288	32 177	30 728	30 135
Сектор Д „Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива”	583	921	1 091	1 395
Сектор Е „Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване”	549	627	702	735
Сектор Ф „Строителство”	21 493	23 606	21 164	19 543
Сектор Г „Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети”	125 115	143 258	141 075	138 010
Сектор И „Хотелиерство и ресторантьорство”	22 172	25 962	26 073	26 071
Сектор Н „Транспорт, складиране и пощи”	16 965	19 306	19 084	19 062
Сектор Ж „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения”	6 342	7 915	8 114	8 663
Сектор Л „Операции с недвижими имоти”	15 307	16 964	17 903	18 545
Сектор М „Професионални дейности и научни изследвания”	28 405	34 353	35 246	35 686
Сектор Н „Административни и спомагателни дейности”	6 390	7 715	8 082	8 355
Раздел 95 от сектор С „Ремонт на компютърна техника, на лични и домакински	2 755	3 388	3 439	3 374

Източник: НСИ

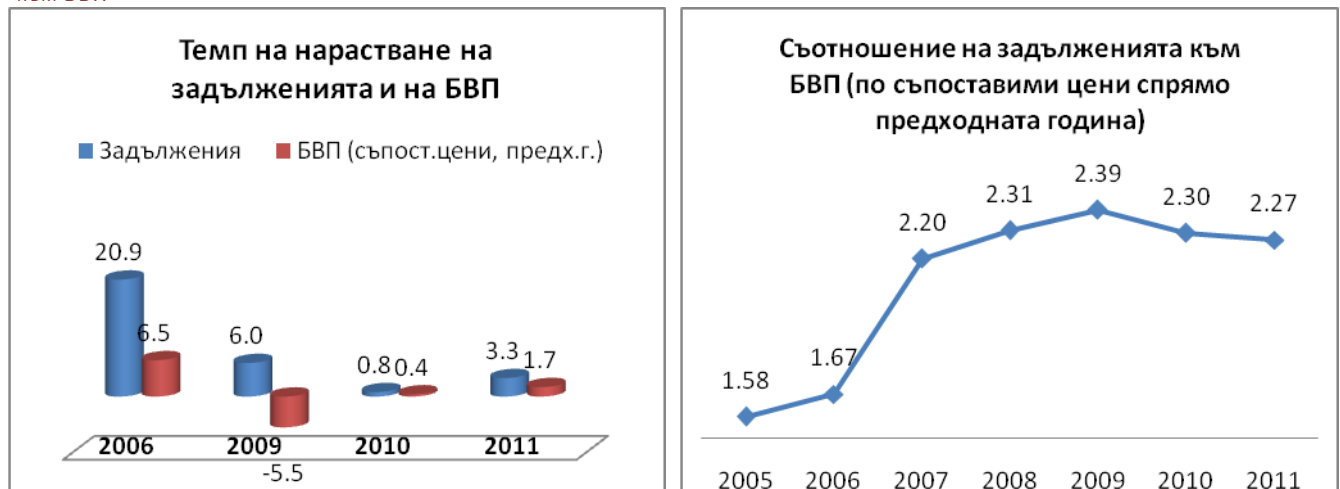
За разглеждания период около 45% от предприятията са в сектор „Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети“. Независимо че броят им намалява през 2010 и 2011 г. в сравнение с 2009 г., има общо увеличение на броя предприятия в сектора през 2011 г. спрямо 2008 г. с 10% или 12895 предприятия. В структурата на сектора с преобладаващ брой са малките предприятия с персонал до 9 души или в 94% от всички предприятия в сектора са заети 50.5% от заетите лица. С най-голяма ефективност в сектора се отличават предприятията със заети лица между 50 и 249, като при тях оборотът и добавената стойност по факторни разходи на едно заето лице е най-висока, включително по-висока от средната стойност за всички предприятия в сектора – съответно 302,64 хил.лева и 21,67 хил.лева.

2.4.2. ФИРМЕНА ЗАДЛЪЖНЯЛОСТ

Тенденцията на увеличение на задълженията на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката продължава. В края на 2011 г. те надхвърлиха 163 млрд. лв¹¹. В сравнение с 2005 г. са по-големи с над 96 млрд. лева или 2,5 пъти. Спрямо 2010 г. прирастът е над 5 млрд. лева, което е 3,3%.

През 2005 г. на 1 лев БВП е имало 1.58 лв. задължения, през 2009 г. – 2,39 (51% повече спрямо 2005 г.), а през 2011 г. съотношението спада до 2.27 лв., което е с около 5% спрямо 2009 г.

ФИГУРА 10 ТЕМПОВЕ НА НАРАСТВАНЕ НА ЗАДЛЪЖЕНИЯТА И БВП (2006-2011 г.), СЪОТНОШЕНИЕ НА ЗАДЛЪЖЕНИЯТА КЪМ БВП

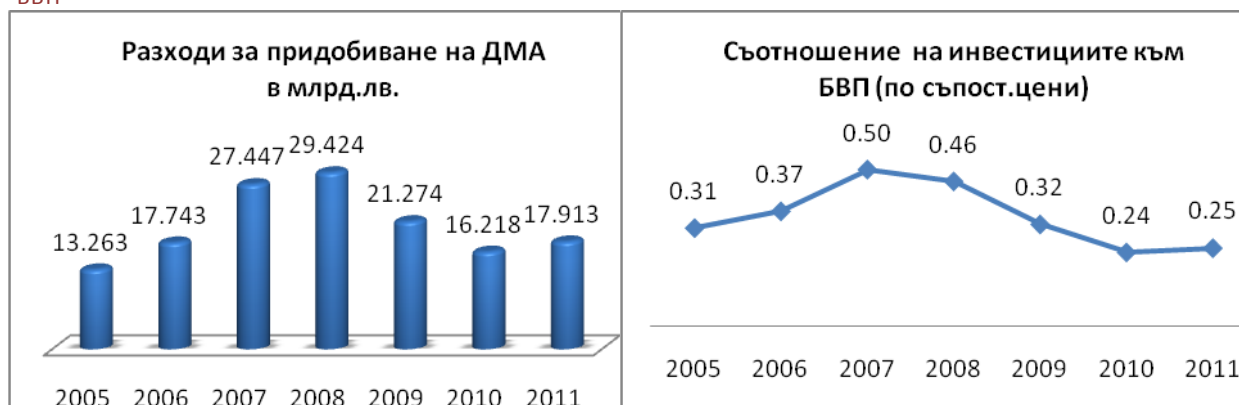
Източник: НСИ, собствени изчисления

Данните показват, че след началото на икономическата криза през 2009 г. се обръща тенденцията по отношение темповете на растеж на задълженията, които започват да намаляват. Причините за това явление се коренят основно в намаляването на инвестиционната активност, респективно – намаляват дългосрочните кредити.

Инвестиционните разходи през периода 2005-2008 г. нараснаха 2,2 пъти., а от 2009 г. започнаха да намаляват. През 2011 г., макар и слабо, отново нараства инвестиционната активност, но спрямо 2008 г. инвестициите са по-малко с около 40%.

¹¹ Разделът представлява изследване на „Фирмена задлъжнялост 2011 г.“ от Камен Колев, БСК, 14.01.2013 г., <http://www.bia-bg.com/analysis/364>

ФИГУРА 11 РАЗХОДИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ДМА (2005-2011 г.) в млрд.лева, СЪОТНОШЕНИЕ НА ИНВЕСТИЦИИТЕ КЪМ БВП

Източник: НСИ, собствени изчисления

Остава затруднен достъпът до банково кредитиране вследствие на несигурната икономическа среда. Средните нива на лихвените проценти по новоотпуснатите кредити отбелязаха незначителен спад до 9,8% при 10,7% година по-рано. Допълнително към тази цена следва да се добавят около 3% за разходи за гаранции, застраховки, такси за разглеждане и обслужване и други.

След спада на годишния прираст на задълженията до най-ниски нива през 2010 г. (1.2 млрд.лев.), през 2011 г. отново се регистрира нарастване с 5,2 млрд.лев. (основно за сметка на краткосрочните кредити за оборотни средства на предприятията).

ФИГУРА 12 Задължения и прираст на задълженията

Източник: НСИ, собствени изчисления

Тенденцията на нарастване на задълженията и сравнително малкият ръст на БВП през 2011 г. показват, че икономическата среда продължава да бъде твърде неблагоприятна и поставя икономиката ни в много рискова ситуация.

По-голямата част от предприятията в нефинансовия сектор на икономиката са счетоводно декапитализирани. Задълженията на всички предприятия към края на 2011 г. са над 70% по-големи от собствения им капитал. Особено тревожно е положението в предприятията, пласирани на фондовата борса. Сериозното обезценяване на акциите на тези предприятия

през 2008 и 2009 г. допълнително оказва негативно въздействие върху техния рейтинг и потенциал за развитие.

Приходите от продажби продължават да растат по-бавно в сравнение със задълженията на предприятията. През 2005 г. те бяха с 11% по-малко от задълженията на предприятията. През 2011 г., обаче, задълженията са повече с около 70%. Спрямо 2010 г. отрицателният прираст е около 6%.

ФИГУРА 13 СЪОТНОШЕНИЕ МЕЖДУ ПРИХОДИТЕ ОТ ПРОДАЖБИ И ЗАДЪЛЖЕНИЯТА НА НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ

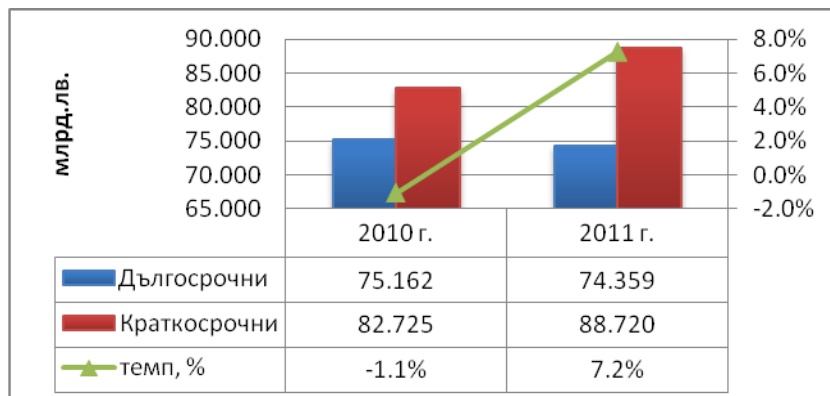

Източник: НСИ, собствени изчисления

Това показва, че и през следващите години производствената активност на предприятията няма да осигурява достатъчно средства за изплащане на задълженията. Съществува опасност от възпроизвеждане на тези задължения в следващите години при слаб растеж на икономиката. Основният проблем е дали дълговете ще блокират дългосрочно растежа, или растежът ще намали риска от свръхзадлъжнялост.

През последните година настъпиха изменения и в **структурата на задълженията в зависимост от срока на тяхната изискуемост** – дългосрочни (над 1 г.) и краткосрочни (до 1 г.). Преобладаващият ръст на краткосрочните задължения е и в резултат на осигуряване на повече оборотни средства за производствена дейност на предприятията, реструктуриране на задълженията към финансовия сектор, разсрочване на държавните плащания и т.н.

ФИГУРА 14 ДЪЛГОСРОЧНИ И КРАТКОСРОЧНИ ЗАДЪЛЖЕНИЯ, ТЕМП НА ИЗМЕНЕНИЕ

Източник: НСИ, собствени изчисления

Към 31.12.2011 г. дългосрочните задължения са 74.4 млрд. лв. В сравнение с 2010 г. те са по-малко с 803 млн. лева или с 1,1%, в т.ч.:

- дългосрочните задължения към финансовите предприятия са 31,018 млрд. лв., което е с 1,2 млрд. лв. по-малко (3,6%) спрямо края на 2010 г.
- дългосрочните задължения по облигационни заеми са 1.142 млрд. лв., което е 154 млн. лв. повече (15,6%) спрямо 2010 г.

През 2011 г. има значително увеличение на краткосрочните задължения. Към края на 2011 г. те са 88.7 млрд. лв. Спрямо края на 2010 г. увеличението е с 6 млрд. лв. (7,2 %). Това показва, че дейността на нефинансовите предприятия все повече се затруднява от недостатъчните оборотни средства, с които те обслужват производствената си дейност.

Краткосрочните заеми от финансовите предприятия в края на 2011 г. са 17.8 млрд. лева. В сравнение с 2010 г. те са повече с 3,421 млрд. лв. (23,7 %).

Краткосрочните данъчни задължения в края на 2011 г. са 3,668 млрд. лева. В сравнение с края на 2010 г. те са по-малко с 437 млн. лева (11,9%).

ТАБЛИЦА 9 СТРУКТУРА НА ЗАДЪЛЖЕНИЯТА ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ ПРЕЗ 2011 Г., МЛРД.ЛВ.

Дейност	Млрд.лв
Търговия	35,7
Операции с недвижими имоти	25,2
Строителство	18,7
Производство и разпространение на ел. и топлоенергия и газообр. горива	13,0
Транспорт, складиране и пощи	7,1
Далекосъобщения	7,1
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	6,1
Хотелиерство и ресторантьорство	5,5
Производство на основни метали	4,9

Източник: НСИ

Увеличение на задълженията спрямо 2010 г. има в дейностите: „Производство и разпределение на енергия“ – с 1.7 млрд.лв.; „Операции с недвижими имоти“ – с 1.6 млрд.лева; „Търговия“ – с 1.5 млрд.лв.; „Далекосъобщения“ – с 0.8 млрд.лв. и с по 0.1 млрд. лева в „Хотелиерство и ресторантьорство“ и „Транспорт, складиране и пощи“.

Намалението на задълженията спрямо 2010 г. е най-голямо в дейностите: „Производство на основни метали“ – 3 млрд. лв.; „Строителство“ – 1.6 млрд. лева и „Производство на хранителни продукти“ – 0.1 млрд. лева.

Изследването на задълженията според вида на кредиторите (доставчици, банки и други финансови предприятия, предприятия от група, свързани с асоциирани и смесени предприятия, облигационни заеми, персонал, осигурителни задължения, данъчни и други задължения) показва, че относителните дялове през 2011 г. са претърпели съществени изменения.

ТАБЛИЦА 10 СТРУКТУРА НА ЗАДЪЛЖЕНИЯТА СПОРЕД ВИДА НА КРЕДИТОРИТЕ

	2005 г.		2010 г.		2011 г.		Индекс 2011/2005	Индекс 2011/2010
	Млрд.лв.	%	Млрд.лв.	%	Млрд.лв.	%		
Доставчици	18,128	27,1	30,153	19,1	30,590	18,8	169	101
Финансови предприятия	14,927	22,3	46,606	29,5	48,867	30,0	327	105
Предприятия от група	13,404	20,0	37,065	23,5	38,491	23,6	287	104
Данъчни задължения	3,017	4,5	4,026	2,6	3,539	2,2	117	88
Персонал	1,250	1,9	1,889	1,2	1,931	1,2	154	102
Осигурителни задължения	0,694	1,0	0,949	0,6	1,018	0,6	147	107
Облигационни заеми	0,306	0,5	2,157	1,4	1,483	0,9	485	69
По полици	-	-	0,323	0,2	0,292	0,2	-	90
Аванси	-	-	5,637	3,6	5,655	3,5	-	100
Други	15,296	22,8	29,083	18,4	31,213	19,1	204	107
ОБЩО:	67,022	100	157,888	100	163,079	100	243	103

Източник: НСИ, собствени изчисления

Най-съществените изменения спрямо 2005 г. са:

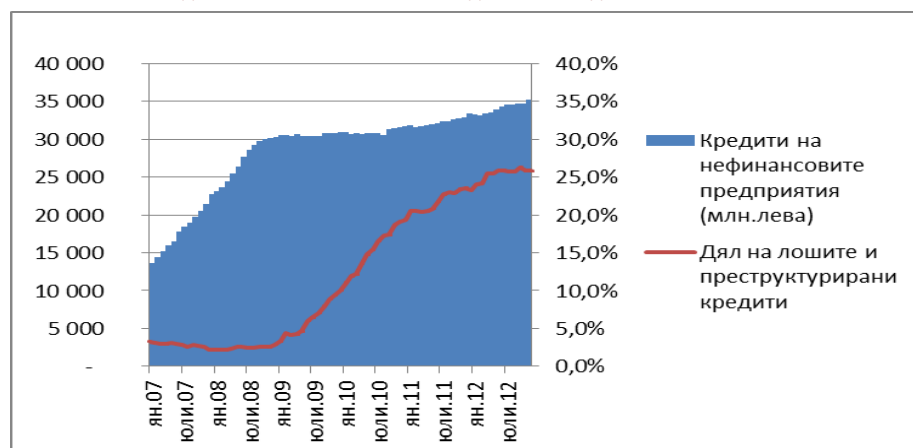
- Най-голям е делът на задълженията към финансовите предприятия, който нараства от 22,3% през 2005 г. на 30% през 2011 г. В края на 2011 г. в сравнение с 2005 г. задълженията към финансови предприятия са повече с 34 млрд.лв. (3.3 пъти). Трябва да се има предвид, че прирастът на банковите заеми през 2011 г. в по-голямата си част е от кредити за оборотни средства (задължения до 1 година), които са повече спрямо 2010 г. с 3,4 млрд. лв. или с 23,7 на сто. В същото време, кредитите с инвестиционен характер (над 1 година) намаляват с 1,2 млрд.лв. (3,6%) спрямо 2010 г.

- Намаление на дела на задълженията към доставчици от 27,1% на 18,8%.
- Увеличение на задълженията на предприятията от група и свързани с асоциирани и смесени предприятия – от 20% на 23,6%. Това увеличение е тревожно поради сериозния размер на този тип задължения и с оглед възможностите за счетоводно укриване на обороти.
- Намаление на дела на данъчните задължения – от 4,5% на 2,2%.

Към м. ноември 2012 г. делът на лошите и реструктурирани кредити е 25,8%.

Увеличението на задълженията към финансовите предприятия паралелно с другия съществен параметър – размер на проблемните кредити, поставя сериозни въпроси, свързани с увеличение на риска в икономиката и недостатъчно намаляване на лихвените проценти.

ФИГУРА 15 КРЕДИТИ НА НЕФИНАНСОВИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ДЯЛ НА ЛОШИТЕ И ПРЕСТРУКТУРИРАНИ КРЕДИТИ

Източник: БНБ

В общия обем на задълженията към 31 декември 2011 г.:

- 107.7 млрд. лв. (66%) са междуфирмени¹² - ръст спрямо 2010 г. от 3,306 млрд. лв. (3,2%);
- 50.8 млрд. лв. (31%) са "нетни"¹³ - ръст спрямо 2010 г. от 2,304 млрд. лв (4,8%);
- 4.6 млрд. лв. (3%) са данъчни и осигурителни – намаление с 418 млн. лв. (8,4%).

Увеличението на **междуфирмените задължения** през 2011 г. спрямо 2010 г. е 3,3 млрд. лв. (3,2%), в т.ч.:

- Задълженията на предприятията в група и асоциирани и смесени предприятия към края на 2011 г. достигнаха 38,5 млрд. лв. и са по-големи с 1,4 млрд. лв. (3,8%) спрямо 2010 г.
- Задълженията към доставчици в края на 2011 г. са 30.6 млрд. лв. и са повече с 437 млн. лв. (1,4%) в сравнение с края на 2010 г.

ФИГУРА 16 Темп на междуфирмените задължения спрямо 2005 г.

Източник: НСИ, собствени изчисления

Към края на 2011 г. "нетната" задължнялост на предприятията достигна 50.8 млрд. лв. В сравнение с края на 2010 г. тя е по-голяма с 2,3 млрд. лв. (4,8%).

От „нетните“ задължения най-бързо нарастват дълговете към финансови предприятия. Увеличението при тях е с 2,262 млрд. лв. (4,9%).

ФИГУРА 17 Задължения към финансовите предприятия в млрд. лв.

Източник: НСИ, собствени изчисления

¹² Като "междуфирмени" условно се разглеждат задълженията между стопанските субекти (длъжници и кредитори) от нефинансовия сектор на икономиката, при които е възможно да се направи прихващане "задължения - вземания" и при които е възможно двойно отчитане на задълженията и вземанията. Такива са задълженията към доставчици, предприятия в група и асоциирани и смесени предприятия, свързани предприятия, както и облигационни заеми, полици, аванси и други.

¹³ Като "нетни" условно се разглеждат задълженията, които предприятията от нефинансовия сектор на икономиката дължат към финансови предприятия, персонала. Това са задълженията, които не са обвързани с насрещни вземания.

Задълженията към персонала през 2011 г. нарастват със 420 млн. лв. (2,2%) и достигат 1,9 млн. лв. Около 9% от тези задължения са с продължителност над 1 година. Увеличението на задълженията към персонала има други косвени негативни ефекти – намаление на потреблението и, оттам - намаление на приходите от косвените данъци, намаление на приходите в бюджета на НОИ и като следствие - на породения дефицит, нужда от нарастване на субсидията от бюджета и т.н.

ФИГУРА 18 Задължения към персонала в млрд.лв.

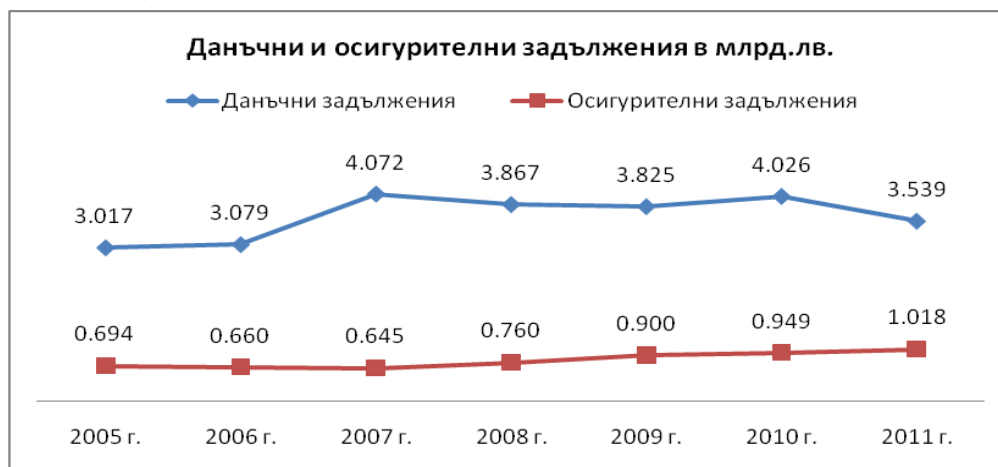

Източник: НСИ, собствени изчисления

Данъчните задължения спрямо 2010 г. намаляха с 487 млн. лв. или с 12,1%. Около 90% от тези задължения са с продължителност до 1 година. Това е още едно проявление на икономическата криза – липсата на ликвидност в бизнеса.

През 2011 г. има и слабо увеличение на осигурителните задължения. Към 31.12.2011 г. предприятията дължат близо 1.018 млрд. лв., което е с 69 млн. лв. или с 7,3% повече в сравнение с края на 2010 г. Около 14% от тези задължения са с продължителност над 1 година. Ръстът на осигурителните задължения, освен в резултат на кризата, е и следствие на дискриминационно законово решение за 20% плюс основен лихвен процент санкция при забавяне на плащанията. По настояване на БСК от 2013 г. санкцията за забавени плащания ще е 10% върху основния лихвен процент.

ФИГУРА 19 Данъчни и осигурителни задължения в млрд.лв.

Източник: НСИ, собствени изчисления

ОСНОВНИТЕ ИЗВОДИ СА:

1. За разлика от останалите страни в ЕС България има малък държавен дълг (17% от БВП), но огромен и непрекъснато нарастващ корпоративен дълг (227% от БВП), което блокира растежа на икономиката. Това означава, че негативите и тежестта на икономическата криза са прехвърлени основно върху реалния бизнес, който е заложник на фискалната стабилност на макрониво.

2. Структурните деформации в икономиката все още не са преодолен и задълженията продължават да растат. Задълженията надхвърлиха 163 млрд. лева, което е с 5,2 млрд. лв. (3,3%) повече спрямо 2010 г. Свиването на инвестициите с над 3,4 млрд. лв. за периода 2009-2011 г. е съществен фактор и индикатор за лошото здраве на икономиката.

3. През 2011 г. отново е най-голямо увеличението на междуфирмените задължения, които достигнаха 107.7 млрд. лева и са с 3,306 млрд. лв. (3,2%) повече в сравнение с 2010 г. На междуфирмената задлъжнялост се падат две-трети от прираста на задлъжнялостта на нефинансовите предприятия през 2011 година.

Задълженията към предприятията в група и към свързани и асоциирани предприятия спрямо 2010 г. са повече с 1,426 млрд. лв. (3,8%), а към доставчици – с 437 млн. лв. (1,4%). Това показва, че финансовото състояние на по-голямата част от предприятията продължава да се влошава и в условията на свитата им производствена активност поради кризата те нямат достатъчно средства да изплащат навреме разходите си за суровини, материали, услуги и др.

4. Продължиха да се увеличават задълженията на предприятията и към финансовите институции. Увеличението им е с 2,262 млрд. лева (4,9%). Прирастът е само от заеми с краткосрочен характер, свързани с текуща производствена дейност, които се увеличават с 3,421 млрд. лв. (23,7%). Влошените финансови резултати на предприятията и обезценяването на обезпеченията доведе до затягането на банковите условия за дългосрочно финансиране, а оттам – до спад в инвестициите. Незначителното намаление на лихвените проценти в последните месеци е точна индикация за влошена бизнес среда и повишен риск в икономиката.

5. Продължи увеличението на задълженията към персонала от нередовно изплащане на заплати. В сравнение с 2010 г. те са повече с 42 млн. лв. (2,2%), а за осигуровките – с 69 млн. лв. (7,3%).

6. Намаление на данъчните задължения. В края на 2011 г. те са 3,5 млрд. лева. В сравнение с края на 2010 г. намалението е с 487 млн. лева (12,1%).

7. Държавата и общините и през 2011 г. продължиха да генерират междуфирмени задължения, но в по-малка степен в сравнение с 2010 г. Балансите на нефинансовите предприятия към 31.12.2011 г. показват, че те имат вземания от ведомства, държавни и общински предприятия за изпълнени, но неразплатени поръчки на стойност 440 млн. лв. Данъците за възстановяване са 1,8 млрд. лв. Тази сума съставлява 2% от междуфирмената задлъжнялост на нефинансовите предприятия към края на 2011 г.

В края на 2011 г. просрочените задължения на държавата са в размер на 377 млн. лв., от които 170 млн. лв. на държавния бюджет и 207 млн. лв. на общините. Към 30.09.2012 г. задълженията на държавата намаляват до 287 млн.лв., от които 111 млн. лв. от държавния бюджет и 176 млн. лв. от общините.

Независимо от преодоляването на тенденцията на ръст на задълженията на държавата и общините към бизнеса с различни инструменти, вкл. с определен дисконт, размерът на тези

задължения е много висок, особено в сравнение с периода 2005-2008 г. Забелязва се и структурна промяна с нарастване дела на задълженията на общините, което е част от намалението на ликвидността в държавните институции.

За 2012 г. и 2013 г. могат да се направят следните прогнози:

- Задлъжнялостта запазва високи нива и **през 2012 г.** според данните от традиционната **годишна анкета¹⁴ на БСК** сред членовете на камарата „2012 г. през погледа на бизнеса“. 79% от анкетиранияте декларират, че имат просрочени несъбрани вземания от контрагенти, половината от които са други частни търговски дружества. 19% от просрочените дългове са от фирми с преобладаваща държавна и общинска собственост. Другите големи длъжници на бизнеса са общинските администрации (16% от случаите) и централната държавна администрация (също 16%). В една-трета от случаите (32%) просрочието е за повече от 1 година, 28% - за период от 2-3 месеца, 26% - за период 6-12 месеца, 14% - до 1 месец.
- Очертаващата се стагнация в развитието на икономиката, намаляващите продажби на вътрешния пазар и затрудненият достъп до финансиране няма да създават условия за намаляване задлъжнялостта на предприятията.
- Влияние върху финансовото им състояние ще оказва и постепенното намаление на износа като фактор за икономически растеж на страната.
- Нарастването на броя на фалитите, както и на случаите с фактическа неплатежоспособност, бавните процедури по несъстоятелност, влошаващото се обслужване на кредитите, ще водят до нарастване на задлъжнялостта.

2.4.3. КРЕДИТИ И ВЗЕМАНИЯ

В края на 2008 г. делът на необслужваните кредити и вземания с просрочие над 90 дни е 2.42% при 2.05% в края на 2007 г. Натрупаните в банковата система провизии гарантират 114% покритие на необслужваните кредити.

Политиката на БНБ за намаляване на задължителните минимални резерви, които търговските банки поддържат в БНБ, от 10% на 5% за средствата, привлечени от чуждестранни банки и от 10% на 0% за привлечените от държавния и местните бюджети средства, което е в сила от началото на 2009 г., освобождава ресурс от 1.2 млрд. лв., с който банките намаляват задълженията си към нерезиденти. Тази стратегия води до привличане на ресурси от страната, без да се ползват кредити от чужбина, намира израз в нарастване на лихвите по депозитите. Променя се структурата на привлечените в банковата система средства. Те запазват своя раздел, но се увеличава делът на депозитите от граждани и домакинства. По-високите лихви по депозитите се проявиха в повишаване цената на редица кредитни продукти. В сравнение с 2008 г. новоотпуснатите кредити за нефинансови предприятия и домакинства намаляват с 39%.

Делът на кредитите с просрочие над 90 дни достига 6.4% през 2009 г. при непрекъснато влошаване на качеството на кредитите.

Поради несигурността за развитието на българската икономика домакинствата продължават да проявяват склонност към спестяване и ограничаване на потреблението, съответно увеличаване на депозитите. Отново това позволява на банките да намалят brutния си външен дълг с 1.5 млрд. EUR и да продължават тенденцията за изплащане на външните си

¹⁴ Анкетата е проведена сред над 500 мениджъри и собственици на компании в периода 01-10.12.2012 г., <http://bia-bg.com/news/14588>

задължения. Продължава тенденцията за спад в отпусканите кредити на нефинансови предприятия. Така например през 2010 г. обемът на новоотпуснатите кредити на нефинансови предприятия и домакинствата е 12.6 млрд. лв. или това представлява спад от 6% спрямо 2009 г.

За поредна година през 2011 г. банките продължават да намаляват брутния си външен дълг, докато домакинствата имат склонност към спестявания и увеличаване на депозитите, нарастващи с 3.9 млрд. лв. или 14%. **Делът на депозитите от граждани и домакинства в общите привлечени средства на банките достига 48.5%.** Привлечените от банковата система средства от вътрешния пазар компенсират намалението на ресурса от нерезиденти. Нараства търсенето на кредити, което води до увеличаване на обема новоотпуснати заеми за нефинансови предприятия. Така годишният прираст на вземанията от неправителствения сектор в края на годината достига 3.9% или три пъти повече в сравнение с 2010 г.

В края на 2011 г. делът на кредитите, необслужвани над 90 дни, в общия кредитен портфейл достигна 15.0% при 11.9% в края на 2010 г.

През 2011 г. значителният дефицит по финансовата сметка на платежния баланс се дължи на дейностите на банките, които намаляват чуждестранните си пасиви с 1.2 млрд. EUR, но увеличават чуждестранните си активи с 0.7 млрд. EUR, т.е. намаляват брутния си външен дълг. Делът на банките в общия брутен външен дълг на България намалява от 18.5% в края на 2010 г. до 16% в края на 2011 г. Домакинствата през годината ограничават потреблението и имат склонност към спестяване, което дава значителен прираст на банковите депозити. Според данните от паричната статистика на БНБ депозитите на домакинствата и нефинансовите предприятия нарастват с 5.2 млрд. лева, от които 2/3 са депозитите на физическите лица, а депозитите на нерезидентите намаляват с 2.2 млрд. лева.

И през 2012 г. поради несигурността за икономическото развитие търсенето на кредити от предприятията остава слабо и годишният прираст на вземанията от нефинансовите предприятия е 4.7%. Домакинствата поддържат висока склонност към увеличаване на спестяванията и депозитите.

В края на 2012 г. делът на кредитите, необслужвани над 90 дни, в общия кредитен портфейл достигна 16.6%, което е увеличение с 1.6 пр.п.

2.5. ОСНОВНИ ПРОДУКТОВИ НАПРАВЛЕНИЯ В ИЗНОСА, КОНКУРЕНТНИ ПРЕДИМСТВА; ВЪНШНОТЪРГОВСКИ БАЛАНС ПО СЕКТОРИ И ИКОНОМИЧЕСКИ ДЕЙНОСТИ.

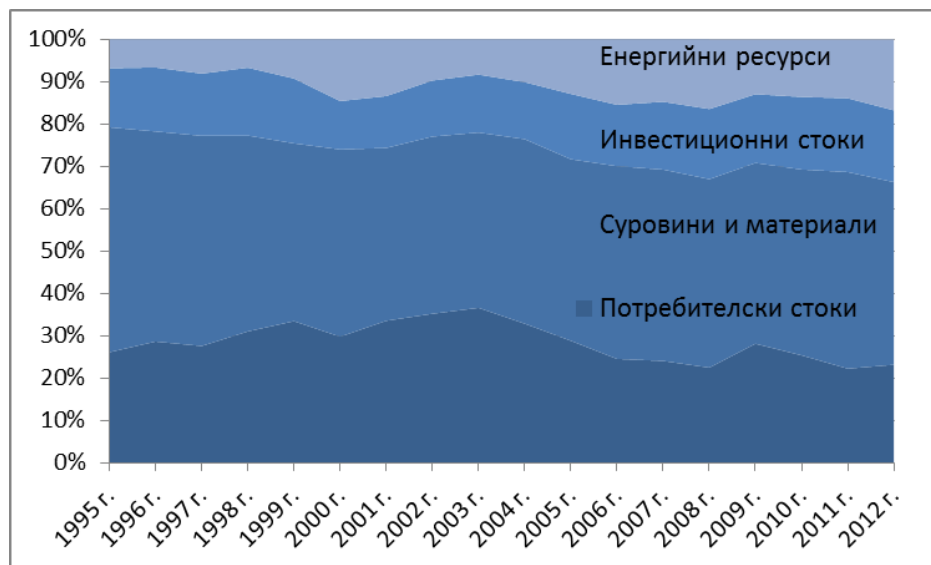
Според данните от Световната търговска организация търговията на България е 0.2% от световната търговия и заема 62-о място сред износителите¹⁵.

2.5.1. Износ

Износът на стоки и услуги от България по стокови групи варира в широки граници в периода 1995-2012 г. С най-голям дял са суровините и материалите (между 40.8% и 53.1%), следвани от потребителските стоки (между 22.2% и 36.6%), инвестиционните стоки (между 11.4% до 17.4%), енергийните ресурси (между 6.7% и 16.7%).

¹⁵ Според данни на Световната търговска организация за 2011 г.

ФИГУРА 20 Структура на износа по начин на използване, (1995-2012 г.)

Източник: БНБ, собствени изчисления

Тенденцията се запазва и в разглеждания период 2008-2012 г.

ТАБЛИЦА 11 Износ по стокови групи (2008-2012 г.) в млн. EUR

ВСИЧКО	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	Мин. дял	Макс. дял
Потребителски стоки	3417,7	3289,6	3950,8	4505,9	4817,4	22,2%	28,1%
Суровини и материали	6765,2	4993,2	6824,3	9403,1	8962,5	42,7%	46,4%
Инвестиционни стоки	2516,0	1898,3	2666,9	3532,5	3523,5	16,2%	17,4%
Енергийни ресурси	2500,9	1513,2	2113,6	2814,9	3481,4	12,9%	16,7%
Друг износ*	4,1	4,8	5,5	7,9	8,3	0,0%	0,0%
ОБЩО ИЗНОС /FOB/	15204,0	11699,2	15561,2	20264,3	20793,1		

Източник: БНБ, собствени изчисления. * Включва информацията за износа на стоки, неклаифицирани другаде.

С най-голям дял, дефиниран чрез стойностния обем на износа, са суровините и материалите, т.е. нискотехнологични продукти с най-малка степен на преработка и създадена добавена стойност.

Значим за българската икономика е износьт на електроенергия, която има ръст за периода 2008-2012 г. от около 10% при почти два пъти по-малък ръст на световния внос (около 6%). Над 2/3 от износа на електроенергия е за съседните страни – Гърция, Сърбия и Македония.

Водещи продукти в износа са минералните горива, медта и изделията от мед, електрически и електронни изделия и машини, маслодайни семена, житни растения, фармацевтични продукти.

По отношение на тенденциите на световния внос, т.е. от гледна точка на стоките, които България изнася, с най-високи темпове е ръстът на световния внос на „семена от рапица, остатъци и отпадъци от пивоварни или от спиртоварни, злато в необработени форми, торове, части за фотоволтаици, фруктоза.“¹⁶

За поддържане ръста на българския експорт е необходима политика за насърчаване на износа и увеличено присъствие на българските продукти и търговци на други пазари. Една все

¹⁶ „Мястото на България в световния износ“, Веселин Илиев, Център „Външноикономическо сътрудничество“, БСК, 17.08.2013 г., <http://www.bia-bg.com/analysis/361>, стр. 3

още неоползотворена възможност са търговските взаимоотношения с някои от най-динамичните пазари на европейския континент – Турция, Сърбия, Украйна. С продължаването на преговорните процеси със страните от Балканите, включително Западните Балкани, ще нараства тяхното значение като конкуренти за пазарите на български стоки, за привличането на инвестиции и технологичен трансфер.

България има потенциал за производство и износ на стоки с относително по-висока технологична сложност и висока добавена стойност като:

- Компоненти за автомобилостроенето – хидравлика, машинни възли, акумулатори, лагери, кабели, електротехнически и електронни изделия, сензори, джанти;
- Хладилници, фризери; санитарен фаянс; изчислителни машини; фармацевтични продукти.

2.5.2. Внос

Стоките и услугите от внос също варират в широки граници. Стоковите групи с най-голям дял в българския внос за периода 1995-2012 г. са суровините и материалите (между 33.5% и 43.0%), следвани от инвестиционните стоки (между 17% и 27.8%), енергийните ресурси (между 16.7% и 35.4%) и потребителските стоки (между 6.8% и 20.7%).

Тенденцията се запазва и в разглеждания в анализа период.

таблица 12 Внос по стокосни групи (2008-2012 г.) в млн. EUR

ВСИЧКО	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.	Мин. дял	Макс. дял
Потребителски стоки	4330,9	3494,1	3845,4	4229,6	4400,2	17,3%	20,7%
Суровини и материали	8414,3	5771,4	6866,6	8774,4	8775,8	33,5%	37,5%
Инвестиционни стоки	6871,1	4206,3	4201,7	4980,0	5834,9	21,3%	27,4%
Енергийни ресурси	5458,6	3365,2	4273,7	5365,9	6420,9	19,9%	25,2%
Друг внос*	19,3	38,4	57,4	56,2	52,3	0,1%	0,3%
ОБЩО ВНОС /CIF/	25094,2	16875,4	19244,8	23406,2	25484,0		

Източник: БНБ, собствени изчисления. * Съгласно измененията в Митническата тарифа, в сила от 1 януари 2002 г., стоките, които се освобождават при внос от заплащане на дължимите мита, се посочват в Глава 99 "Митнически облекчения" на Митническата тарифа. Информацията от тарифните номера в митническата декларация на тези стоки, обаче, не е достатъчна за класифицирането на стоките в съответната група.

Водещи стокосни групи във вноса в България са нефтопродуктите, електрическото и електронно оборудване, рудите, пътните превозни средства и други. На ниво стоки това са нефт, медни руди, концентрати, горива, природен газ, медикаменти, фоточувствителни полупроводници и др.

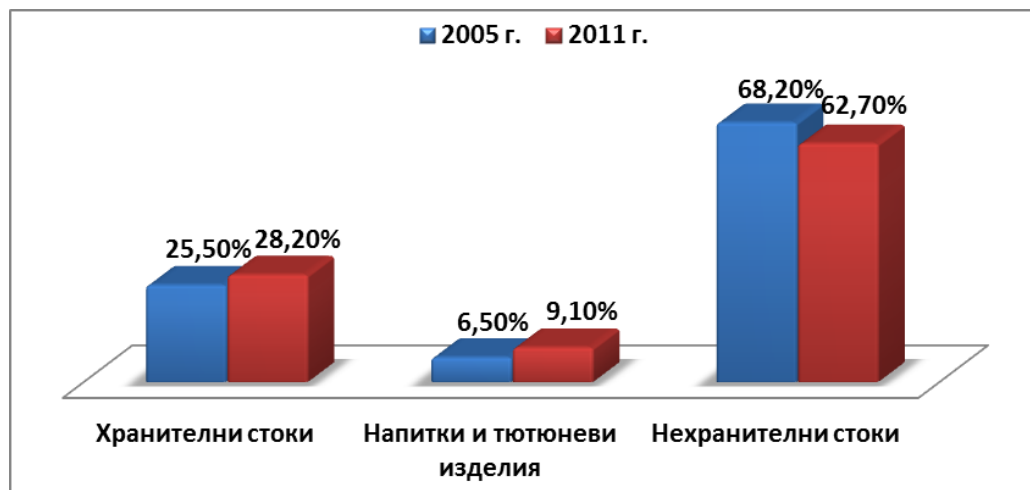
Интересно е влиянието на продажбите на дребно върху икономическото развитие и икономическите показатели. В условията на стопанска криза увеличението на потреблението на населението е основна предпоставка за ускоряване на икономическия растеж.

По данни на НСИ продажбите на стоки през 2011 г. надхвърлиха 31.1 млрд. лв. срещу 18.9 млрд. лева през 2005 г. Съпоставката с данни за предишни години показват:

- Стабилност в дела на продадените стоки в крайното потребление на БВП – около 51%;
- Обръщане на тенденцията в растежа на продажбите. До 2009 г. спрямо 2005 г. средно на година прирастът е около 3,5%. През 2010 г. и 2011 г. обаче има намаление с 2,2%.
- Промяна в структурата на продажбите. Делът на:

- хранителните стоки се увеличава от 25.5% през 2005 г. на 28.2% през 2011 г. или с три пункта,
- напитките и тютюневите изделия се увеличава от 6.5% през 2005 г. на 9.1% през 2011 г. или с 2.5 пункта;
- нехранителните стоки намалява от 68.2% през 2005 г. на 62.7% през 2011 г. или с 5.5 пункта.

ФИГУРА 21 Промяна в СТРУКТУРАТА НА ПРОДАЖБИТЕ, 2005 и 2011 г.

- Голямо нарастване на дела на вносните стоки, особено при храните, които във все по-голяма степен определят динамиката в потреблението¹⁷

Делът на стоките от внос в храните от около 50% през 2004 г. достигна 74% през 2011 г.

През 2011 г. продажбите на хранитеот основните видове , които НСИ изследва, са на стойност 7.5 млрд. лв. Те съставляват 24% от продадените през годината стоки. В тази група най-много са хлябът, хлебните и макаронени изделия – 1.8 млрд. лв. или 24%. Само в продажбите на хляб, хлебни и макаронени изделия делът на вноса е малък – около 2-3%. При останалите основни видове храни делът на вноса е значителен – около три четвърти (74%) от стойността на продадените стоки през 2011 г.

Дял на вноса (при определяне на дела на вноса в продажбите е включено и местното производство, преработващо суровини от внос) в продажбите на основни храни през 2011 г.:

- плодове - 92 %
- месо и месни продукти - 88 %
- риба и рибни продукти - 86 %
- зеленчуци - 83 %
- мляко и млечни продукти - 42 %
- хранителни масла и мазнини от
- животински и растителен произход - 29 %

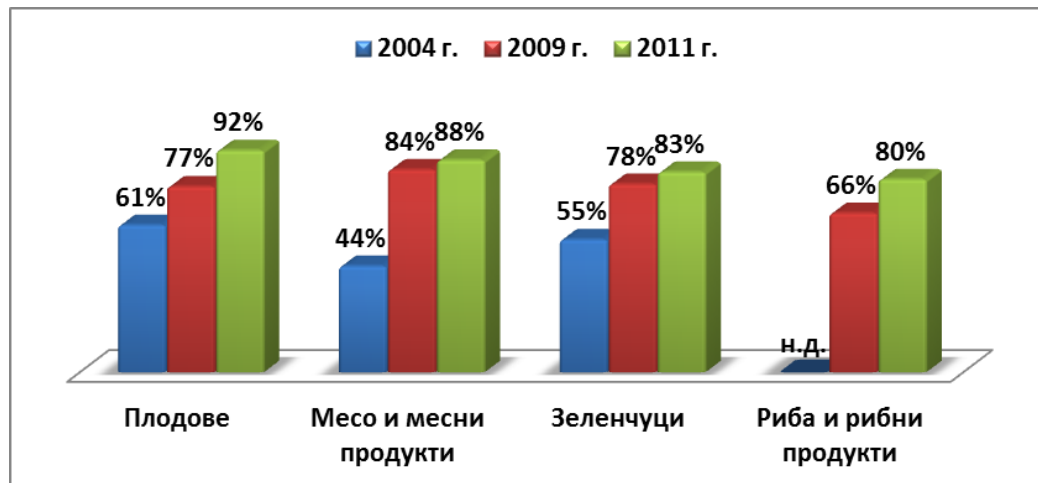
Сравненията с предишни периоди показват, че спрямо 2004 г. делът на вноса в продажбите е нараснал с близо 50%. Най-голямо е увеличението при месото и месните продукти - 2 пъти, а при плодовете и зеленчуците – около 50%.

¹⁷ Делът на стоките от внос в продажбите на дребно е получен, като стойността на техния внос е преизчислена с коефициент, измерващ съотношението между цените на краен потребител на стоките, представени в потребителската кошница на НСИ, и техните цени на вносител.

Спрямо 2009 г. увеличението е с близо една пета. По основните групи храни прирастът е:

- плодове от 77 % на 92 %;
- месо и месни продукти – от 84 на 88 %;
- зеленчуци - от 78 % на 83 %;
- риба и рибни продукти – от 66 % на 80 %.

ФИГУРА 22 Дял на вноса в потреблението на хранителни продукти по основни групи

Източник: НСИ, собствени изчисления; н.д. – няма данни.

За стоковата група „Напитки и тютюневи изделия“ продажбите през 2011 г. са на стойност 2.8 млрд. лв. или 9% от всички продадени стоки. По основни видове продажбите са:

- спиртни напитки - 433 млн. лв. или 1.4 % от всички продадени стоки
- вина – 156 млн. лв. или 0.5%
- бира – 289 млн. лв. или 0.9%
- безалкохолни напитки – 454 млн. лв. или 1.5%
- тютюневи изделия – 1489 млн. лв. или 4.8%

При продажбите на тези стоки увеличението е по-голямо в сравнение с храните. Според 2005 г. техният дял е с 2.5 пункта по-голям, а спрямо 2009 г. – с 1 пункт. Делът на вноса през 2011 г. и при тези стоки е значителен:

- спиртни напитки - 51 %;
- тютюневи изделия - 33 %;
- вина - 27 %;
- бира - 24 %.

За стоковата група „Нехранителни стоки“ през 2011 г. продажбите са за 19.5 млрд. лв. Анализът при тях показва, че делът им в общите продажби намалява - от 68.2 на сто през 2005 г. на 62.7% през 2011 г. Значителен е делът на вноса и при нехранителните стоки:

- Близо една трета са течни и газообразни горива и смазочни материали, които са произведени със суровина от внос;
- Фармацевтичните и медицински и ортопедични стоки са около 10 %, които са от внос или са произведени в страната със субстанции от внос;
- 7.5% са автомобили;
- Близо 5,5% са резервни части, материали и принадлежности за моторни превозни средства, делът на вноса при които е основен.

Малък е делът (под 10%) на местното производство в продажбите на текстил, облекло и обувки, които през 2011 г. заемат 7.5% от продадените стоки.

Растежът на потреблението на населението, както показва анализът, в по-голяма степен е от вносни стоки или стоки, произведени в страната със суровини от внос. Това при ограничените, постоянно намаляващи ресурси за износ води до нарастване на външнотърговския дефицит и забавен икономически растеж на страната.

Делът на местното производство в потреблението намалява. Сравнително малко е производството на стоки за вътрешния пазар. През 2005 г. на тях се е падало 25,8% от промишленото производство на България. През 2012 г. в сравнение с 2005 г. в дейностите, произвеждащи краткотрайни предмети за потребление, има намаление с около 8% и на тях вече се пада по-малко от една четвърт (24%) от произвежданата в страната промишлена продукция. Под 3% е и делът на дейностите, произвеждащи дълготрайни стоки за потребление. При ясно очерталата се световна тенденция на недостиг на храни и повишаване на техните цени не се използват благоприятните условия в страната за развитието на селското стопанство.

За земеделска страна с добри природно-климатични дадености, вносът на храни спрямо общите продажби на дребно е изключително висок, като този дял продължава да нараства. Политиката в земеделието, в т.ч. ползването на бюджетни средства и на тези по програмата за развитието на селските райони, не са довели до нарастване на дела на продажбите на местна продукция в страната, който непрекъснато намалява.

Доминирането на вноса не е следствие на засилен износ на земеделска продукция, тъй като през изследвания период се очертава намаление на производство на основните земеделски продукти. Средногодишното производство през периода 2007-2011 г. на зрелия кромид лук е 2.3 пъти по-малко в сравнение със средногодишното производство през периода 2002-2006 г.; на пипера – 2.2 пъти; на домати – близо 2 пъти; на дините и пъпешите – с около 46%; на картофите – с 43%; на ягодите – с 30%; на краставиците – със 7%; на плодовете – с близо 10%. В сравнение с 2005 г. броят на свинете е по-малък с 36%, на говедата – с 10%, на овцете – с 9%, на птиците – с 25%. Производството на яйца е по-малко с 23%, а на мляко – с 12%.

За 2011 г. нетното салдо от стокообмена (износ – внос) от изнесени преработени селскостопански суровини е отрицателно и е близо 740 млн.лв., а при непреработените плодове и зеленчуци е -130 млн.лв. Изводът от анализа е, че българското земеделие е неефективно. Голяма част от земеделските земи пустеят и не се обработват. Причините са: отсъствие на комасация; неточно фокусиране на финансовия ресурс, предназначен за земеделието; недостатъчните инвестиции и несъздаването на условия за привличане на квалифицирани кадри в селскостопанското производство; труден достъп на производителите до пазарите на дребно за реализация на собствената им продукция; недостатъчни и неритмични плащания към земеделските производители. Политиката по отношение на малките и средни предприятия не води до увеличаване на произвежданите от тях стоки за потребление от населението.

2.5.3. СЕКТОРНИ ЕКСПОРТНИ СТРАТЕГИИ ЗА МСП

На национално ниво са разработени експортни стратегии за МСП в 18 сектора¹⁸. Секторите са определени след анализ на развитието на българската икономика, оценка на структурата на експорта и препоръка на държавния орган, отговарящ за насърчаването на експорта и МСП (Министерството на икономиката, енергетиката и туризма). Секторите са:

- Производство на храни
- Производство на напитки
- Производство на химични и фармацевтични продукти
- Производство на текстил и изделия от текстил
- Производство на облекло, вкл. кожено, обработка на кожи
- Производство на мебели
- Производство на машини, оборудване и домакински уреди
- Производство на електрически машини и апарати
- Производство на превозни средства, без автомобили
- Производство на изделия от каучук и пластмаси
- Производство на медицински, прецизни и оптични апарати и инструменти
- Производство на канцеларска и електронно-изчислителна техника и продукти и услуги в областта на компютърните технологии
- Производство на дървен материал и изделия от него, без мебели
- Производство на дървесна маса, хартия, картон и изделия
- Издателска и полиграфическа дейност, възпроизвеждане
- Производство на неметални и минерални продукти
- Производство на метални изделия, без машини и оборудване
- Производство на радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника

За сектор „Производство на храни“ изборът на **продуктови групи с експортен потенциал** е осъществено на базата на два критерия: най-висок относителен дял в износа на съответната стокова група в съчетание с нарастване на износа. В експортната стратегия за сектора са дефинирани 15 стокови групи с експортни предимства и потенциал¹⁹: хляб, бисквити, вафли, кексове и сладкиши; птиче месо и пилешка карантия; захар от цвекло, тръстикова захар и химически пречистена захароза в твърдо състояние; масла и фракции от слънчоглед и памуково семе; сирене и извара; консервирани плодове; шоколадови и други заготовки, съдържащи какао; захарни изделия, вкл. химически пречистена лактоза и т.н.; изкуствен мед и карамел; готови храни за животни; консервирани зеленчуци (без замразени зеленчуци); естествен мед; замразени плодове и ядки; резенки от цвекло, остатъци от захарна тръстика и други отпадъци от производството на захар, отпадъци и остатъци от пивоварни или от спиртоварни; къспета; замразени зеленчуци.

¹⁸ Стратегиите са разработени с подкрепата на Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007 – 2013 г., Приоритетна ос 4.2. „Укрепване на международните пазарни позиции на българската икономика” Проект № BG161PO003 – 4.2.01-0001 „Насърчаване на интернационализацията на българските предприятия”. Бенефициент по проекта е Изпълнителната агенция за малки и средни предприятия.

¹⁹ Експортна стратегия за сектор „Производство на храни”, ИАНМСП, 2012 г., стр. 15.

При анализа на силните и слабите страни на сектора са идентифицирани проблеми по отношение на квалификацията на управленския състав на предприятията, включително липса на надеждна информация за вземане на информирани управленски решения и **липса или ниска квалификация на средния мениджмънт в експортно-ориентираните предприятия и подготвени външнотърговски кадри**. Сред силните страни са отбелязани наличието на квалифицирана работна ръка, въведени стандарти за качество, изградена добра структура от браншови организации.

За сектор „Производство на напитки“ с най-голяма експортна насоченост е производството на високоалкохолни напитки и вино в сравнение с производството на бири от малц, безалкохолни напитки и минерални води. Стоковата група „Минерални води и газирани води“ е с най-слабо класиране в световния износ сред анализиранияте стоки от сектора, което е показател за отсъствие на целенасочена държавна подкрепа, отсъствие на реклама и изграден имидж на българските продукти, особено като се има предвид фактът, че България е страната с най-много минерални източници и води в ЕС.

В значителна степен износът на продуктите групи от сектора зависи от транспортните разстояния, логистиката и дистрибуторската мрежа. Водещи страни, в които се изнасят българските продукти, са Русия, Гърция и Румъния поради географската близост и съответно по-малките разходи по износа, както и поради доброто представяне и познаване на продуктите на тези пазари.

Сред слабостите на сектора по отношение на експорта се нареждат: **ниска производителност на труда; недостатъчно квалифицирани кадри в областта на външната търговия и маркетинга, слаба връзка между науката и бизнеса**, а сред силните страни – наличието на квалифицирани технически експерти и работна сила и силни браншови организации²⁰.

За сектор „Производство на химични и фармацевтични продукти“ са определени 15 стокови групи с експортни предимства и потенциал. Разпределението им по подсектори е с 3 продукта от подсектор „Производство на лекарствени вещества и продукти“, и 12 - от подсектор „Производство на химични продукти“. Групите са както следва: „Чувствителни, неекспонирани и плоскоформатни фотографски плаки и филми“; „Декстрин и други модифицирани скорбяла и нишесте, вкл. лепила на базата на скорбяла или нишесте“; „Тоалетни продукти, препарати за бръснене, дезодоранти и др.“; „Препарати за поддържане на косата“; „Продукти за разкрасяване, препарати за гримиране, поддържане на кожата, защита от слънцето, маникюр и педикюр“; „Парфюми и тоалетни води“; „Етерични масла, резиноиди и терпенови продукти“; „Медикаменти под формата на дози“; „Човешка и животинска кръв, антисеруми, ваксини, токсини и култури от микроорганизми“; „Антибиотици“; „Карбонати, пероксикарбонати и технически амониев карбонат“; „Сярна киселина и олеум“; „Разтворени в неводна среда бои и лакове“; „Повърхностно активни органични вещества, перилни и почистващи препарати“; „Сапуни и повърхностно активни органични продукти и препарати, употребявани като сапуни“.

Сред слабите страни на сектора са **недостатъчното ниво на квалификацията на висшите технически кадри, предимно за химическите производства, и липсата на външнотърговски кадри**. Някои от силните страни на сектора са свързани с нарастване на обема на производството и добавената стойност на повечето продуктови групи и висока производителност на труда в МСП от сектора.

²⁰ Експортна стратегия за сектор „Производство на напитки“, ИАНМСП, 2012 г., стр. 30-31.

За сектор **„Производство на текстил и изделия от текстил“** са дефинирани 17 стокови групи с експортни предимства и потенциал. Дефинирането е извършено въз основа на данни от Международния търговски център при отчитане на критериите: най-висок относителен дял в износа на съответната стокова група; нарастване на износа в периода на изследване; значителни обеми на износа преди последната криза. Групите са: „Прежди от камгарна вълна, непригодени за продажба на дребно“; „Вълна, фини или груби животински косми, щрайхгарни или камгарни (включително безразборно камгарирана вълна)“; „Тъкани от щрайхгарна вълна или от щрайхгарни фини животински косми“; „Прежди от синтетични щапелни влакна (различни от шевните конци), непригодени за продажба на дребно - Съдържащи тегловно 85% или повече щапелни влакна от найлон или от други полиамиди 5 5515“; Други тъкани от синтетични щапелни влакна“; „Прежди от синтетични нишки (различни от шевните конци), непригодени за продажба на дребно, включително синтетичните монофиламенти с линейна плътност, по-малка от 67 dtex“; „Шевни конци от синтетични или изкуствени нишки, дори пригодени за продажба на дребно“; „Тъкани от прежди от синтетични нишки“; „Прежди от изкуствени нишки (различни от шевните конци), непригодени за продажба на дребно, включително изкуствените монофиламенти с линейна плътност, по-малка от 67 dtex“; „Други трикотажни платове“; „Трикотажни платове с широчина, превишаваща 30 cm, съдържащи тегловно 5% или повече прежди от еластомери или каучукови нишки“; „Каdifета, плюшове (включително платовете, наречени „с дълъг влас“) и хавлиени платове, трикотажни“; „Памучни прежди (различни от шевните конци), съдържащи тегловно 85% или повече памук, непригодени за продажба на дребно“; „Памучни прежди (различни от шевните конци), пригодени за продажба на дребно“; „Памучни тъкани, съдържащи тегловно 85% или повече памук, с тегло, превишаващо 200 g/m²“; „Памучни тъкани, съдържащи тегловно по-малко от 85% памук, смесени предимно или само със синтетични или изкуствени влакна, с тегло, непревишаващо 200 g/m²“; „Памучни тъкани, съдържащи тегловно най-малко 85% памук, с тегло, непревишаващи 200 g/m²“.

Фактът, че основните експортни пазари на сектора са европейските, обуславя неговата зависимост от тенденциите и икономическото развитие на страните в Европа. Като най-съществена пречка пред износа на МСП е определена неблагоприятната бизнес среда в България. Сред слабите страни на сектора могат да се посочат силната му зависимост от малко на брой пазари, недостатъчен брой специалисти с опит във външнотърговската дейност, ниска производителност на труда в сектора, която води до по-ниска конкурентоспособност на външните пазари спрямо конкурентите.

За сектор **„Производство на облекло, вкл. кожено, обработка на кожи“** критериите за подбор са аналогични на тези за сектор „Текстил“. Определени са 13 стокови групи с експортен потенциал, както следва:

- „Облекла и допълнения за облекла, трикотажни или плетени“:

1. Женски костюми, ансамбли, сака, рокли, поли, поли-панталони, панталони - трикотажни или плетени;
2. Женски ризи, блузи, блузи-ризи и шемизетки - трикотажни или плетени;
3. Фланелки с ръкав, без яка (тениски) и долни фланелки - трикотажни или плетени;
4. Фланели, пуловери, жилетки, елечета и подобни артикули - трикотажни или плетени.

- „Облекла и допълнения за облеклата, различни от трикотажните или плетените“:

5. Палта, пелерини, анораци за жени или момичета, с изключение на № 6204;

6. Костюми за мъже или момчета;

7. Костюми за жени или момичета.

- „Кожени изделия; седларски или сарашки артикули; пътнически артикули, ръчни чанти и други подобни; изделия от черва”:

8. Куфари, куфарчета, включително тоалетните куфарчета и куфарчета за документи, папки, ученически чанти, калъфи за очила, за бинокли, за фотоапарати, за камери, за музикални инструменти или за оръжия и други подобни; пътни чанти, изолиращи чанти за храни. Облекла и допълнения към облеклото, от естествена или възстановена кожа.

- „Обувки, гети и подобни артикули; части за тях”:

10. Обувки с външни ходила от каучук, от пластмаси, от естествена или възстановена кожа и горна част от естествена кожа;

11. Обувки с външни ходила от каучук, пластмаси, естествена или възстановена кожа и горна част от текстилни материали;

12. Други обувки;

13. Части за обувки (включително горните части, дори фиксирани върху ходила, различни от външните ходила); подвижни вътрешни ходила, табан хастари и подобни подвижни артикули; гети, гамаши и подобни артикули и техните части.

Основни пазари за продуктите на сектора са страните от Европа с концентрация в Италия и Германия. Водещи конкуренти са производители от Китай и Турция, както и от Румъния, с която България има сходни производствени характеристики и възможности за развитие. Българските МСП разполагат с неголеми производствени мощности и капацитет, поради което не могат да поемат и задоволяват големи по обем поръчки. Значителна пречка пред развитието на собствени колекции и търговски марки от българските производители е липсата на държавна политика и подкрепа за участие в изложения и демонстриране на собствени разработки и колекции, слаборазвитата развойна дейности, липсата на суровини местно производство. Сред слабите страни на сектора са също така зависимостта от ограничен брой клиенти, недостатъчен брой специалисти с опит във външната търговия, ниска производителност на труда, затруднено осигуряване на оборотни средства. Някои от силните страни на сектора са наличието на квалифицирана работна ръка, добро технологично оборудване, гъвкавост за пренастройването на производството от МСП в сектора, които са специализирани в производството предимно на малки серии.

За **сектор „Производство на мебели”** дефинираните стоки с експортни предимства и потенциал са продуктите от групи по Комбинираната номенклатура²¹: 9403 „Други мебели и техни части”, 9401 „Мебели за сядане” и 9404 „Пружини за легла и поставки за матраци”. Конкуренти на националните производители в тези стокови групи са производителите от Китай, Полша, Германия, Мексико, Италия. С най-голяма значимост за българския износ от сектора са Гърция, Франция, Германия, Италия, Чехия и Полша, а от страните и пазарите извън ЕС – това са Русия, Сърбия, САЩ, Украйна, Турция, Македония.

Сред слабите страни на сектора, които имат отношение към експортния му потенциал, както и спрямо човешките ресурси в сектора, са недостатъчният брой специалисти с външнотърговски опит, слабата фирмена култура (неползване на чужди езици, комуникации чрез интернет и др.), слабата връзка между образование и бизнес, както и недоброто

²¹ Комбинираната номенклатура е тарифната и статистическа номенклатура на митническия съюз.

познаване на новите материали и технологии, затрудненото осигуряване на оборотни средства, ниската производителност на труда и недостатъчната специализация на производството, зависимостта от малък брой клиенти и пазари. Силните страни на сектора включват наличие на квалифицирана работна сила и местни суровини, конкурентна цена на труда, използване на нови технологии материали, добро технологично оборудване в преобладаващата част от предприятията, добър стандарт на качество, дизайн, функционалност на продуктите и обслужване.

Сектор „Производство на машини, оборудване и домакински уреди“ е част от сектор „Машиностроене“. В сектора се произвежда изключително широка гама от продукти, но трябва да се отбележи, че основните им износители са големите предприятия в сектора, а МСП от сектора имат основно ролята на подизпълнители и съответно произвеждат елементи и резервни части. Машини и оборудване с експортен потенциал в сектора са: хидравлични помпи, хидравлични и пневматични двигатели; пещи и горелки; офис техника (без компютърна); машини за добива и строителството; турбини и двигатели; промишлено хладилно и вентилационно оборудване; машини и оборудване за преработка на храни, напитки и тютюн.

Трябва да се отбележи, че темпът на нарастване на износа на пещи и горелки надвишава темпа на нарастване на износа на водещите пет страни – световни износители, и е факт, който изисква особено внимание от гледна точка на организиране на производство и износ на стоки от тази пазарна ниша.

Ключови за МСП пазари в ЕС са Чехия, Словакия, Румъния, Гърция и Унгария, а извън ЕС това са Русия, Украйна, Македония, Сърбия, Казахстан. Основни конкуренти извън страните от ЕС са предприятията от Китай, Турция, Русия и САЩ. Конкурентите притежават предимствата на високо качество на продуктите, ниска себестойност, свързана и с високо технологично равнище, наложена марка и др.

Основни бариери пред българския износ са тези на заобикалящата среда, т.е. високи производствени цени на стоките, лоша бизнес среда, отсъствие на подкрепа от държавните институции за българските производители и износители.

Основните слабости на предприятията от сектора са свързани с недостатъчния финансов ресурс за модернизиране на управленските процеси на фирмено и агрегирано клъстерно ниво; недостига на инвестиционен капитал за инвестиции и научноизследователска, развойна и приложна дейност; ниското технологично равнище на голяма част от фирмите от сектора; значителни демографски и образователни проблеми - възрастова и образователна структура на заетите, недостиг на нови кадри, които притежават нови умения и компетенции, включително използване на чужди езици и др. Освен това се отбелязва ниската конкурентоспособност на произвежданата продукция поради следните характеристики на производството: трудоемко, материалоемко и енергоемко; износ на изделия предимно с ниска добавена стойност и степен на преработка; недостатъчен опит на МСП в изготвянето на маркетингови стратегии за износ и др.

За сектор „Производство на електрически машини и апарати“ производствената номенклатура е разнообразна и диференцирана. С водещ принос на добавената стойност се отличават производството на електрически двигатели, генератори и трансформатори и апарати за управление и разпределение на електрическа енергия. За последния сектор е необходимо да се отбележи, че поддържа заетост на над 4000 души или почти 43% от заетите в МСП лица за сектора. На следващо място по заетост – около 1700 души и размер на добавената стойност е

производството на „други електрически съоръжения“, в което са включени производството на зареждащи устройства за акумулатори, електрически звънци, устройства за непрекъснато хранене, ускорители на частици, електромагнити и други подобни. Следва производството на изолирани проводници и електроинсталационни изделия с осигурена заетост на над 1400 лица в МСП.

Секторът „Производство на електрически машини и апарати“ може да се определи като перспективен и динамично развиващ се на основата на приноса на МСП от сектора в заетостта, оборота и добавената стойност в преработващата промишленост. Някои от характерните черти на сектора включват неговата технологична фрагментарност – предприятията от сектора оперират основно като поддоставчици на детайли, възли и модули, като крайните продукти със собствена марка са незначителен брой. МСП от сектора постепенно се концентрират в технологично обвързани структури около големите предприятия.

Предприятията в сектора са неравномерно разпределени на територията на страната, като са концентрирани в големите градове с технически университети като София, Варна, Русе, Габрово, Бургас, Пловдив. Около 95% от всички предприятия в сектора са МСП.

МСП от сектора изпитват затруднения по отношение на ликвидността спрямо доставчици, клиенти, институции и др. Особена трудност и препятствие пред технологичното развитие на предприятията, произвеждащи електрически машини и апарати, са високите цени на патенти и лицензи, както и съобразяването и прилагането на мерки за енергийна ефективност, сертификати, разрешителни.

Според данни на браншовата организация²² компонентите на добавената стойност от работата на предприятията в сектора е с дял на разходите за материали и ресурси (50%), разходи за труд (15%), разходи за обслужване на производството (10%), режийни (10%) и др., като маржът на печалбата е 2%.

Положителни и силни страни на сектора са тези, че значителен дял (около 4/5) от предприятията са реализирали нов продукт на пазара след 2007 г., над половината притежават собствена търговска марка. От проучването, проведено сред ръководителите на МСП в сектора, водещи предпоставки за успех на износа са високото технологично ниво и квалификацията на персонала. Проблемите в сектора са свързани с недостатъчното сътрудничество с научноизследователската инфраструктура, липсата на финансови ресурси за организационни и структурни промени, намаляващия брой млади технически специалисти, трудностите по покриване на високите международни стандарти, недостатъчната осигуреност с акредитирани лаборатории за специализирани тестове.

По отношение на експортната ориентираност на сектора характерна черта на продуктите „електрически машини и апарати“ е, че те в голяма степен зависят от брандирането – марката и името на производителя, при което ценовата еластичност на търсенето е обратно пропорционално на нивото на популярност на продукта и обуславя голямото значение на ценовия фактор. Решаваща за реализацията на продукцията е маркетинговата дейност и проучването на конкуренцията и условията на съответния експортен пазар.

Интересна положителна тенденция в развитието на сектора е, че през 2011 г. се увеличава два пъти броят на предприятията, които изнасят цялата си произведена продукция, като едновременно с това намалява броят на предприятията, които не са извършили износ.

²²

Стоките с експортен потенциал според стратегията за развитие на МСП в сектора включват: бързи нагреватели за вода, въздух, сешоари и др. подобни устройства; електрическо оборудване за телефонни линии, включително системи за токови линии; електрически трансформатори; диоди, транзистори, полупроводникови устройства и др. подобни; електрическо оборудване за ел. мрежи, включително прекъсвачи, бушони и др., над 1000 волта; панели и оборудване с два и повече прекъсвача, както и на устройства с бушонна уредба; електрически акумулатори; електронно интегрирани вериги и микроасемблирани устройства; електрически резистори, включително реостати и нагревателни резистори.

Традиционни **пазари за електрически машини и апарати**, дефинирани като пазари, на които се реализират между 50% и 75% от продукцията, са Германия, Италия, Франция, Русия, Гърция, Холандия, Румъния и Великобритания. Според динамиката и развитието на пазарите перспективни за българските продукти могат да бъдат Румъния, Полша, Гърция, Унгария и Чехия от страните-членки на ЕС, както и Русия, Украйна, Грузия, Македония, Сърбия.

Значителен проблем пред българския износ за Русия е наличието на нетарифни бариери, вкл. необходимостта за подготовка на няколко типа сертификати – за европейския и за руския пазар. На грузинския пазар българските фирми могат да получат конкурентно предимство пред големите международни производители поради ниската покупателна способност на потребителите.

За **сектор „Производство на превозни средства, без автомобили“** е характерно, че водеща група е корабостроенето и производството е съсредоточено предимно в големите фирми, докато МСП създават 31% от добавената стойност и 38% от заетостта. Характерно за МСП от сектора е, че те са динамични, рентабилни, конкурентоспособни и експортно ориентирани. Производителността на труда, измерена като добавена стойност в хил. лева на един зает за МСП в сектора, е по-висока от тази в преработващата промишленост.

По отношение на корабостроенето и вагоностроенето МСП в сектора са предимно предприятия, произвеждащи оборудване и части, извършващи кораборемонтни дейности и услуги по наемане на персонала, които работят като подизпълнители на големите предприятия. **Исклучително сериозен проблем за предприятията в сектора е недостигът на квалифицирани работници и инженерно-технически специалисти едновременно с необходимостта от влошаване на квалификацията на работещите.**

По отношение на **производството на велосипеди** основната дейност е съсредоточена в МСП, които реализират над 60% от оборота и имат показател за производителност от 20 хил. лева създадена добавена стойност средно от един работещ. Характерно за сектора е използването на собствен дизайн и осъществяването на значителни инвестиции и технологично обновяване, което превърна България в нетен износител на велосипеди. Българските велосипеди са в конкуренция с производства от другите страни в средния клас продукти, което дава възможност за развитие на сектора в посока запълване на пазарни ниши в по-висок клас велосипеди и достигане на водещи позиции за велосипедите в средния клас.

От гледна точка на динамично развитие на експорта с най-широк потенциал за експортиране са изделията „товарни железопътни вагони”, следвани от „пътнически товарни кораби и фериботи”; „други превозни средства и части за тях”; „велосипеди и инвалидни колички”. На базата на критериите за относително най-високи стойности и устойчиви нива на нарастване на износа (2001-2011 г.) стоките с експортен потенциал са дефинирани, както следва:

От група „Строителство на плавателни съдове“	Строителство на товарни кораби, фериботи и др.
От група „Производство на локомотиви, мотриси, вагони“	Локомотиви, товарни железопътни вагони
От група „Производство на въздухоплавателни и космически средства“	Въздухоплавателни превозни средства
От група „Производството на други превозни средства“	Производство на велосипеди

Секторът се характеризира с висока концентрация и специализация в малък брой продукти, което изисква постоянно технологично модернизиране и обновяване за поддържане на експортните и конкурентни предимства. Значителни разходи са необходими за разработване на нови конкурентни продукти, диверсифициране на производствения и продуктов профил.

Слабите страни на сектора са свързани с липсата на местно производство на суровини, незадоволителна инфраструктура, висока енергоемкост на производството, недостиг на квалифицирани технически, инженерни кадри и специалисти с опит във външнотърговската дейност, недостатъчен опит на фирмено ниво при изготвянето на маркетингови стратегии, малък брой акредитирани лаборатории за сертификати за съответствие с нормите на ЕС, неадекватна система за образование и квалификация. Някои от силните страни на сектора включват високата добавена стойност на производството, експортната ориентация на сектора, силните браншови структури, развитието на процеси на аутсорсинг от големи международни компании от сектора и др.

Основни конкуренти на МСП са страните от ЕС, а извън общността – Китай и Турция.

Перспективни и традиционни пазари за сектора са предимно страните от ЕС, Хърватия, Швейцария, Норвегия, както и Турция, Сърбия, Русия, Украйна. За специфичната група продукти „плавателни съдове и въздухоплаване“ към гореизброените пазари се включват Панама, Индия, САЩ, Армения, Бразилия.

За сектор „Производство на изделия от каучук и пластмаси“ са определени следните 10 стокови групи, които имат експортни предимства и потенциал²³: „Невулканизирани каучукови смеси (без каучук с прибавка)“; „Маркучи от невтвърден вулканизиран каучук“; „Пневматични гуми от каучук, нови“; „Хигиенни или фармацевтични артикули от вулканизиран каучук“; „Изделия от вулканизиран каучук, различен от твърд каучук, неклассифициран другаде“; „Едножични влакна с най-голям размер на напречния разрез > 1 мм“; „Други плочи, листа, ленти, фолио, от пластмаси“; „Вани, душеве и мивки, бидета и други, от пластмаси“; „Опаковки, тапи, капаци и други приспособления за затваряне от пластмаси“; „Дограма и други изделия от пластмаси за строителството“.

Износът на стоковите групи е концентриран на следните пазари в ЕС - Германия, Италия, Полша и Великобритания. От гледна точка на географския фактор и близост перспективни и с традиционни връзки и контакти са пазарите на Румъния, Гърция и Македония. Обемът на износа в страните от ЕС в стойностно изражение е съизмерим с този за страни извън общността, например: „Едножични влакна с най-голям размер на напречния разрез > 1 мм“ – Украйна и Молдова, „Други плочи, листа, ленти, фолио, от пластмаси“ – Турция, „Дограма и други изделия от пластмаси за строителството“ – Сърбия.

²³ Поради недостатъчна статистическа информация анализираниите стокови групи се отнасят общо за всички предприятия в сектора, а не само за МСП.

В резултат на проведено анкетно проучване²⁴ данните показват, че българските МСП от сектора изнасят предимно следните продукти: PVC профили, PVC и алуминиева дограма, бебешки бутилки, опаковки, пластмасови детайли, помпи за течен сапун, гъвкави съединения за вода и газ, декоративни капсули, ламинатни тубички, медицински изделия за еднократна употреба, топлоизолационни плоскости от EPS, тръби, чували за смет с връзки, шприцови изделия.

Предприятията от сектора оценяват като значими предимствата на конкурентите от другите страни основно в две направления: 1) по-добра производствено-техническа база и съответно по-ниска себестойност на продукцията, по-ниски цени и по-високо качество; 2) по-благоприятна регулаторна среда, силна държавна подкрепа и по-добър бизнес климат.

При експорта от МСП в сектора преобладава износет на крайни продукти с висока степен на преработка и добавена стойност. От анкетата на предприятията в сектора са определени критичните фактори за успеха на износа на малките и средните предприятия:

- високото технологично ниво,
- квалификацията на персонала,
- логистичната подкрепа за износа от страна на държавата.

Силни страни на сектора са добре организираната и обоснована експортна стратегия, реализиране на нови продукти след 2007 г., наличието на признати сертификати на международните пазари и собствени търговски марки, тенденциите за изпреварващ ръст на българския износ спрямо световните тенденции, географската близост до суровини и крайни продукти, наличието на квалифицирани кадри. Сред слабите страни на сектора са слаборазвитата развойна дейност, липсата или ниска квалификация на средния мениджмънт, слабите форми на коопериране с чуждестранни компании при износа, недобрата разпознаваемост на българските продукти на международните пазари.

За сектор „Производство на медицински, прецизни и оптични апарати и инструменти“ водещи с експортна ориентираност и потенциал са продуктите хидрометри и др. плаващи инструменти, термометри, електро-медицинска апаратура (ЕКГ, инфрачервена апаратура, др.), автоматични регулиращи или контролиращи механизми, инструменти за измерване на дебит, ниво и налягане на течности и газове, оптични нишки и кабели, както и други оптични елементи като лещи, призми и огледала.

Предприятията от сектора изнасят медицинска, оптична и прецизна апаратура в над 126 държави. Ключови експортни пазари за сектора са Белгия, Германия, Италия, Франция и Австрия от ЕС, както и САЩ, Китай, Турция, Япония и Русия.

Водещи проблеми в сектора са ниското ниво на средствата, заделени за интелектуални и идейно-технологични разработки и иновации, неблагоприятната бизнес среда в България; митническите и немитнически ограничения от други държави; липсата на опит във външнотърговската дейност; липсата на квалифициран персонал, гарантиращ качеството; високите производствени цени и разходи за осъществяване на износ. От изследването на предприятията в сектора се очертава и разминаване между теоретичната подготовка в институциите от образователната система и тенденциите в практиката.

Слабите страни на сектора включват ограничени инвестиции в съвременни разработки, изследвания и технологии, които да генерират експортен потенциал и устойчиво развитие;

²⁴

Проучването е извършено от ИАНМСП през 2011 г.

недостиг на средства за развойна дейност, иновации и собствени разработки, недостатъчен брой от специалисти с опит във външнотърговските отношения и дейност; ограничен и недостатъчен опит в изготвянето на маркетингови стратегии; ограничено местно суровинно производство; малък брой фирми с регистрирана собствена търговска марка и защитени продукти; ниска степен на вертикална интеграция.

Сред силните страни на сектора може да се открие характеристиката на производството като високотехнологично с висока добавена стойност – над средните нива за промишлеността; опит в работата като подизпълнители на международни компании с утвърдени позиции в сектора; предимно експортна насоченост на предприятията от сектора; добра кадрова осигуреност.

За сектор **„Производство на канцеларска и електронно-изчислителна техника и продукти и услуги в областта на компютърните технологии“** стоките с експортен потенциал включват следните групи стоки: „Изолирани кабели“, „Електрически акумулаторни батерии“, „Електрически превключватели и предпазители“, „Електронни платки и интегрирани микросистеми“, „Превключвателни панели“, „Електрически уреди за жична телефония“, „Офис монитори и проектори, както и телепредавателни уреди“; „Компютърни, софтуерни и информационни услуги“.

Най-голяма експортна ориентираност и степен на реализация на чуждите пазари имат софтуерните продукти и услуги.

Водещи експортни пазари за българските стоки от сектора в ЕС са Германия, Италия, Франция, Румъния и Испания, а извън ЕС - Турция, САЩ, Тайван, Япония и Китай.

Един от основните и водещи проблеми пред фирмите в сектора е недостигът на перспективни инженерни кадри.

За сектор **„Производство на дървен материал и изделия от него, без мебели“** най-значим дял в износа на мебели има производството на други мебели, включващо канапета, дивани и фотьойли, градински столове, мебели за спални, всекидневни, столови, градини, шкафове за шевни машини, телевизионни приемници. Водещи страни в експортната листа на сектора от ЕС са Германия, Чехия, Италия, Великобритания и Полша, както и САЩ, Турция, Израел, Македония, Украйна, Сърбия и Хърватия. Предприятията от сектора екпортират своята продукция предимно самостоятелно.

Според оценката от предприятията в сектора конкурентите им притежават предимства по отношение на по-ниски производствени разходи, традиции в износа, наложена пазарна марка на продуктите, качествени и евтини суровини и материали.

Сред силните страни на сектора се открояват добър стандарт на дизайн, качество и функционалност; подходящо технологично оборудване в преобладаващата част от предприятията; прилагане и използване на нови технологии и материали; благоприятно съотношение между цената и качеството на готовите продукти; гъвкавост при производството, изразена в способност за производство на малки серии; бърза реакция и отклик на нуждите на пазара; скоростна доставка.

Основните слаби страни на сектора се характеризират със силна зависимост от малък брой клиенти и съответно пазари; проблеми с качеството на местната суровина поради злоупотреби с дървен материал, които деформират конкурентната среда; липса на собствени канали за дистрибуция, което допълнително води до увеличен натиск за налагане на ниски цени; слаба фирмена култура в част от предприятията, изразена в незнание на чужди езици, непознаване

на възможностите и комуникацията чрез интернет; слабо познаване на новите материали и технологии; почти несъществуваща връзка между образованието и бизнеса; недостатъчна специализация на производство.

За сектор **„Производство на дървесна маса, хартия, картон и изделия“** с преимуществен експортен потенциал могат да се определят групите стоки: „Необработен дървен материал, дори обелен, със или без беловина, двустранно или четиристранно грубо издялан, с приблизителна форма на квадрат или правоъгълник“; „Дървен материал, нарязан или бичен надлъжно, цепен или кръгообразно нарязан, дори рендосан, шлифован или клинозъбно съединен, с дебелина над 6 mm“; „Каси, касетки, щайги, барабани и подобни амбалажи от дървен материал“; „Дървени барабани за кабели“; „Обикновени палети, бокс палети и други товароносители от дърво“; „Дървени подпори за палети“.

По отношение на пазарите, на които се реализират продуктите от сектора, като традиционни за износа могат да се определят Гърция, Турция, Македония, Сърбия, Румъния; за стоките с по-висока степен на преработка и по-висока добавена стойност – съответно Италия, Франция, Австрия. Потенциални пазари за МСП от сектора са тези на Германия, Чехия, Унгария, Руската федерация, Израел, Азербайджан, Судан, Полша, Великобритания.

Някои от слабите страни на сектора включват проблемите с ниската преработка на експортноориентираните продукти и малкия обем на добавената стойност, които правят износа на малките и средни предприятия от сектора зависими от географската близост на пазарите. Основните конкуренти на българските предприятия от сектора са предприятия от страните от ОНД, някои африкански, скандинавски страни, както и балканските страни и страните от ЕС. Според изследването, проведено сред ръководители на предприятия от сектора, основните предимства на конкурентите от ЕС са свързани с географското разположение на конкурентите, наложената марка на продуктите, разполагаемия финансов ресурси, подкрепата на държавата и добрия бизнес климат в съответната държава.

За сектор **„Издателска и полиграфическа дейност, възпроизвеждане“** групите стоки с експортен потенциал включват: „Печатни книги, брошури, дипляни и подобни изделия“; „Други печатни произведения, включително картини и фотографии“; „Вестници, списания и периодични издания“; „Карти, хидрографски или подобни карти, вкл. атласи, карти за стени и др.“; „Календари, вкл. календарни блокове“.

Водещи пазари сектора от страните-членки на ЕС са: Франция, Румъния, Гърция, Германия, Великобритания, а извън тях - Русия, САЩ, Босна и Херцеговина и Албания.

Значителна слабост на сектора е липсата на местна суровина, включваща хартия, мастила, печатарски форми и др.; силната зависимост от малък на брой клиенти; затрудненото осигуряване на оборотни средства; ниската производителност на труда и други.

За сектор **„Производство на неметални и минерални продукти“** в двете основни групи (продукти от керамика и стъкло) с експортен потенциал са:

- Продукти от керамика: кухненски и други мивки, стойки за тях, вани, бидета и подобни фиксирани приспособления за санитарна употреба, от керамични материали; глазирани керамични плочки, кубчета, парчета и подобни изделия (без двойни плочки); подобни изделия за мозайки; неглазирани плочки, кубчета, парчета и подобни изделия, от керамика и каменина; подобни изделия за мозайки; огнеупорни тухли, плочи, плочки и подобни огнеупорни керамични изделия за строителството;

керемиди, елементи за комини, конструкции за отвеждане на дима и други изделия за строителството, от керамика;

- Продукти от стъкло: Стъклени предмети за сервиране, за кухня, тоалетни и канцеларски прибори и др.; дамаджани, бутилки и други подобни съдове от стъкло; флоат стъкло и полирано стъкло на плочи или листа; предпазно стъкло, състоящо се от закалено (темпераирано) стъкло или формирано от залепени листа (слоесто стъкло); огледала от стъкло.

С най-голяма значимост за развитието на експортния потенциал на сектора са пазарите на близки до България страни - Румъния, Гърция и Германия както и на страни извън ЕС като Русия и Турция, Македония, Сърбия, Албания, Черна гора, Украйна.

За сектор **„Производство на метални изделия, без машини и оборудване“** със значителен експортен потенциал са групите стоки: „Повърхностно и механично обработване на метал и нанасяне на покритие“; „Други метални изделия“; „Варели и подобни съдове от стомана“; „Коване, щамповане и валцуване на метал, прахова металургия“; „Метална дограма“; „Леки опаковки от метал“. Водещи страни за износа са Германия, Италия, Гърция Румъния и Великобритания.

Слабост в развитието на сектора е изоставането в научно-техническото осигуряване и модернизация, които водят до нисък дял на добавената стойност; ниската степен на сертификация на производството; ограничен достъп до суровини и висока енергоемкост на производството. Сред силните страни на сектора се откроява наличието на специалисти с добра квалификация и производствен опит, задоволително съотношение между цената и качеството на произвежданите продукти.

За сектор **„Производство на радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника“** основни продукти с експортен потенциал са групите стоки: „Телефонни апарати за клетъчни мрежи“; „Части за телефонни апарати за клетъчни мрежи“; „Входящи телефонни системи“; „Дигитални фотоапарати“; „Предавателни апарати за радио разпръскване или телевизия“; „Охранителни и противопожарни аларми за сгради“. Основни страни, в които се изнасят българските продукти, са Италия, Германия, Австрия, Полша, Великобритания, Румъния, а извън ЕС – Китай, САЩ, Турция, Македония и Сърбия.

Слабите страни на сектора включват силната зависимост от малък брой пазари и клиенти, липсата на модерни и ресурсно-ефективни технологии и оборудване; недостатъчно ниво на квалификация на висшите технически кадри. Сред силните страни могат да се отбележат нарастващата производителност на труда в сектора; конкурентната цена на труда, адекватното текущо технологично оборудване.

Основни тенденции във външната търговия

Търговията на България представлява 0.2% от световната търговия.

В периода 2008-2012 г. водещи по стойностен обем в **износа** са суровините и материалите – почти половината от целия износ, следвани от потребителските и инвестиционните стоки. По продукти с най-голям стойностен обем са минералните горива, изделията от мед – рафинирана мед (катоди) и нерафинирани медни аноди, минерални горива – леки, средни и тежки нефтени деривати, електрически и електронни машини и оборудване, електроенергия, маслодаини семена и др.

По отношение на **вноса** водещо място отново имат суровините и материалите – една трета от вноса, следвани с по една четвърт като дял от общия внос на инвестиционните стоки и енергийните ресурси. Продуктите с най-голям дял във вноса са нефтът, медните руди и концентрати, горивата, природният газ, медикаментите и др.

В анализите и анкетните проучвания на МСП, които са изследвани в експортните стратегии на 18-те сектора, се проявяват следните общи тенденции:

- Слаборазвита развойна дейност. В предприятията, в които се осъществява развойна дейност, иновационните инвестиции са предимно за разширяване на дейността на съществуващото предприятие, следвано като приоритет в инвестициите в диверсификация на продукцията чрез добавяне на нови допълнителни продукти;
- Слаба или липсваща връзка с научноизследователски лаборатории и институти; недостатъчен брой акредитирани лаборатории за изследване и издаване на сертификати за съответствие с нормите на ЕС;
- Недостатъчни финансови средства за организационни и структурни промени, въвеждане на стандарти за качество, опазване на околната среда, енергийна ефективност и др.;
- Намаляващ брой млади технически специалисти и инженерни кадри;
- Голяма част от предприятията са реализирали нов продукт след 2007 г.;
- Необходимост от обучение на външнотърговски специалисти; повишаване квалификацията на средния мениджмънт в експортно-ориентирани предприятия, на висшите технически кадри в химическата промишленост, обучение по ключови компетентности – дигитална компетентност и общуване на чужди езици; маркетингови умения и необходимост от опит на фирмено ниво при изготвянето на маркетингови стратегии; недостиг на нови кадри, които притежават нови умения и компетенции.

2.6. МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ДИСБАЛАНСИ

За целите и методологията на Европейската комисия за изследване на макроикономическите дисбаланси терминът „дисбаланси” означава всяка тенденция, пораждаща макроикономически промени, които оказват или могат потенциално да окажат неблагоприятно въздействие върху правилното функциониране на икономиката на дадена държава-членка или на икономическия и паричен съюз или на Съюза като цяло, съответно "прекомерни дисбаланси" са дефинирани като сериозни дисбаланси, включително такива, които застрашават или рискуват да застрашат правилното функциониране на икономическия и паричен съюз.

2.6.1. МЕТОДОЛОГИЯ НА ЕК ЗА ИЗСЛЕДВАНЕ НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ДИСБАЛАНСИ

В първите десет години след действието на Икономическия и паричен съюз на ЕС в редица държави-членки се наблюдава натрупване на макроикономически дисбаланси. На тази основа през ноември 2011 г. е въведена процедурата за ранно предупреждение и изследване на макроикономическите дисбаланси. Тя е част от законодателния пакет („шесторката”²⁵), който

²⁵ "Шесторка" се наричат шестте законодателни акта, приети и влезли в сила в края на 2011 г., предназначени да заздравят икономическото управление в ЕС. Четири от предложенията се отнасят до

засили мониторинга и наблюдението на макроикономическите политики в ЕС и еврозоната. Целта на процедурата по макроикономическите дисбаланси е да се идентифицират потенциалните рискове в ранния стадий, като се предотвратява появата на вредни дисбаланси и се коригират наличните. Изследването и наблюдението на макроикономическите дисбаланси според процедурата MIP (Macroeconomic Imbalance Procedure) представлява неразделна част от управлението на ЕС презевропейския семестър, което осигурява интегрирана и ориентирана към бъдещето координация на икономическата политика в ЕС.

Процедурата MIP има превантивни и корективни мерки. Превантивната функция позволява на Комисията и Съвета да приеме препоръки към съответната държава-членка на ранен етап, преди дисбалансите да станат прекомерни. Корективните мерки задействат процедурата при прекомерни дисбаланси (EIP - Excessive Imbalance Procedure), която изисква държавите-членки да приложат план за корективни действия. Към държави-членки от еврозоната може да се налагат финансови санкции с цел да се осигури прилагането на EIP.

Процедурата за провеждане на процедура за изследване на макроикономическите дисбаланси се основава на два регламента. Първият (Регламент 1176/2011) представя подробности на нова процедура за наблюдение и обхваща всички 27 страни членки на ЕС. Вторият (Регламент (ЕО) № 1174/2011) се фокусира върху изпълнението, включително възможността за санкции и се прилага само спрямо държавите от еврозоната.

По време на първия цикъл на прилагане на процедурата за макроикономическите дисбаланси, който започна на 14 февруари 2012 г., Европейската комисия представи своя първи доклад по механизма за предупреждение (AMR - Alert Mechanism Report). В него бяха идентифицирани 12 държави-членки на ЕС, които трябва да бъдат анализирани, за да се определи дали съществуват макроикономически дисбаланси или рискове за нововъзникващи такива. Страните са: Белгия, България, Кипър, Дания, Финландия, Франция, Италия, Унгария, Словения, Испания, Швеция и Обединеното кралство. Сред споменатите държави не са включени Ирландия, Гърция, Португалия и Румъния, тъй като към датата на представяне на доклада те вече са в процес на засилване на икономическия надзор.

За дванадесетте страни са проведени задълбочени прегледи, за да бъдат проучени произходът, естеството и тежестта на възможните макроикономически дисбаланси. Те са публикувани на 30 май 2012 г. ²⁶Анализите потвърждават, че изследваните дванадесет държави-членки са изправени пред макроикономически дисбаланси от различно естество. В докладите е записано, че Испания и Кипър изпитват много сериозни дисбаланси, а дисбалансите на Франция, Унгария, Италия и Словения са сметнати за сериозни. За нито една от страните дисбалансите не са приети за прекалено големи по смисъла на процедурата, но всички подлежат на внимателно следене и анализ. В отговор на идентифицираните дисбаланси подходящи политически отговори са интегрирани в набор от специфични за всяка страна препоръки, отправени към държавите-членки в рамките на Европейския семестър, т.е. в рамките на превантивната функция на MIP. Съответните препоръки са одобрени от Европейския съвет през юни 2012 г. и впоследствие са приети от Съвета на министрите на ЕС през месец юли същата година.

фискални въпроси, включително реформа на Пакта на ЕС за стабилност и растеж, а два нови регламента имат за цел да бъдат открити и ефективно преодолените макроикономическите дисбаланси в рамките на ЕС и на еврозоната.

²⁶ Документите са публикувани на интернет страницата на главна дирекция „Икономически и финансови въпроси“ на Европейската комисия, подстраница „Occasional papers“ за 2012 г. с поредни номера 99-110 http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/index_en.htm

Докладът по механизма за предупреждение (AMR) по своята същност представляват отправната точка на новия цикъл на процедурата за макроикономически дисбаланси (MIP). Използва се табло с показатели (scoreboard), представляващи филтър за идентифициране на страни и въпроси, за които е необходим по-задълбочен преглед. Процедурата не прилага и предполага автоматично или механично интерпретиране на резултатите на индекса показатели в AMR и избора на страните, които подлежат на по-задълбочен преглед. Вземат се под внимание наличната информация, както и заключенията на предишните по-задълбочени прегледи. Въз основа на анализите Комисията през 2012 г. установи кои са държавите-членки, които показват признаци на потенциални макроикономически дисбаланси или са изправени пред предизвикателства за адаптиране към дисбалансите, и следователно трябва да бъдат подложени на допълнителен преглед. В тези по-задълбочени прегледи движещите сили, които стоят зад наблюдаваното развитие, са анализирани в детайли с оглед да се определи естеството на дисбалансите и да се прецени дали те са устойчиви, утежняващи или отмиращи. След като са извършени тези по-задълбочени анализи, Комисията може да направи заключение дали трябва да се предложат препоръки в рамките на превантивните или корективните функции на MIP.

Докладът (AMR) разглежда всички държави-членки на ЕС с изключение на тези, които са предмет на засилен надзор в рамките на програмите за реструктуриране на икономиката, подкрепени от официално финансиране. Такива в случая са Ирландия, Гърция, Португалия и Румъния.

Икономическите показатели, които се използват в таблото за оценка, включва единадесет показателя²⁷ с оглед да се извършва наблюдение както на външните дисбаланси и конкурентоспособността, така и на вътрешните дисбаланси. Показателите позволяват да се извърши ранна идентификация на дисбаланси, които възникват в краткосрочен план, както и на дисбаланси, които възникват поради структурни и дългосрочни тенденции. За всеки от индикаторите са дефинирани индикативни прагове.

Таблото с индикаторите включва следните групи индикатори, изследващи:

- Външните дисбаланси и конкурентоспособността
 - Средно аритметична стойност на салдото по текущата сметка за три години като процент от БВП, с прагови стойности от +6% и - 4% от БВП;
 - Нетната международна инвестиционна позиция (NIIP - Net International investment position) като процент от БВП, с показателен праг от -35%, NIIP показва разликата между външните финансови активи и външните финансови задължения;
 - Процентната промяна за пет години на дела на експорта, измерен в стойност с показателен праг от -6%;
 - Процентната промяна в номинално изражение на разходите за единица труд (ULC) за три години, с индикативни прагове от +9% за страните от еврозоната и +12% за страни извън еврозоната.

²⁷ По принцип първоначалното табло на показателите в първия доклад (AMR) от месец февруари 2012 г. се състои от десет показателя. След това е добавен допълнителен индикатор за темпа на растеж на финансовите задължения. Този индикатор цели да се постигне по-добро улавяне на връзките между реалната икономика и финансовия сектор. Определенията на останалите десет показателя остават непроменени.

- Процентната промяна в реалните ефективни обменни курсове (REER - real effective exchange rates) за тригодишен период на базата на ХИПЦ дефлатори, в сравнение с 35 други индустриални държави, с индикативни прагове - / +5% за страните от еврозоната и - / 11% за страни извън еврозоната; REER показва ценова конкурентоспособност спрямо основните търговски партньори.
- Вътрешните дисбаланси:
 - дълг на частния сектор като процент от БВП с праг от 160%;
 - кредитен поток към частния сектор като процент от БВП с показателния праг от 15%;
 - процентното изменение на дефлирани цени на жилищата на годишна база с индикативен праг от 6%;
 - дълг на публичния сектор като процент от БВП с показателен праг от 60%;
 - Средно ниво на безработицата за тригодишен период с индикативен праг от 10%;
 - процентната промяна в общия размер на финансовите задължения на годишна база на финансовия сектор с показателен праг от 16,5%.

Според данни от Европейската комисия процедурата на корекция на макроикономическите дисбаланси има положителен ефект върху икономиката на съюза. Реформите, предприети в редица държави-членки, са довели до увеличаване на темповете на натрупване в частния и публичния сектор на икономиката. Намалява дефицитът по текущата сметка на страните с най-големи външни дисбаланси. При това се отчита, че допълнително те допринасят за намаляването на дефицита по текущата сметка и свиването на вътрешното търсене и внос. Такива са първоначалните резултати. За постигането на дългосрочно и трайно ребалансиране е необходимо изминаването на дълъг и труден път. Корекцията на натрупаните макроикономически дисбаланси обаче е от решаващо значение за стимулиране на икономическия растеж и създаване на работни места в средносрочен и дългосрочен план.

Комисията определя 14 държави-членки като подлежащи на задълбочен преглед. Изводът е направен въз основа на икономическия анализ и таблицата с данни за 2011 г. Списъкът съдържа 12-те държави-членки, които бяха разгледани, след като се установи че са изправени пред икономически дисбаланси в доклада от месец май 2012 г. Допълнителните две страни включват Малта и Холандия като заслужаващи по-задълбочен преглед. По отношение на последните две страни Комисията не е установила дисбаланси, но е идентифицирала страните като заслужаващи по-подробен анализ, преди да подготви и представи заключение. Факторите, които водят до необходимостта за задълбочен преглед на двете страни, са съответно:

1. **Малта:** финансовият сектор в Малта изисква по-задълбочено разследване. Потенциалните рискове се отнасят до връзката на изключително голяма финансова система и висока експозиция на банките на пазара на недвижими имоти в комбинация с висока задлъжнялост на частния сектор;
2. **Холандия:** Налице е необходимост да се проучат по-задълбочено потенциалните рискове, произтичащи от повишеното ниво на дълг на частния сектор в комбинация с високите цени на жилищата.

Правната процедура по заключенията на доклада на механизма за предупреждение и предварителна проверка (AMR) се обсъждат в Еврогрупата в случай, че се отнасят за страните-

членки на еврозоната, и в Съвета по икономически и финансови въпроси (ЕКОФИН) - за всички държави-членки. Това дава възможност на Комисията да получи подходяща обратна връзка от страна на държавите-членки. Процедурата е представена схематично на следващата фигура.

ФИГУРА 23 СХЕМА НА ПРОЦЕДУРАТА ЗА ПРЕГЛЕД НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИТЕ ДИСБАЛАНСИ

Източник: ЕК

Съществуват няколко варианта за действие на Европейската комисия след анализ на показателите по процедурата за изследване на макроикономически дисбаланси.

В случай, че няма проблеми, които да произтичат от анализа на индикаторите за наличие на макроикономически дисбаланси, Европейската комисия прави заключение, че не са необходими по-нататъшни действия и стъпки по процедурата за макроикономически дисбаланси (MIP).

При положение, че Европейската комисия прецени, че макроикономически дисбаланс съществува или може да възникне, тя ще излезе със съответните препоръки в рамките на превантивната функция на MIP. От съответната държава-членка ще бъде поискано да коригира дисбаланса или предотврати настъпването на дисбаланс. Тези препоръки ще бъдат представени в контекста на Европейския семестьър като част от пакета от специфични за страната препоръки (по принцип и график това се осъществява през месец май, в първото полугодие).

Ако макроикономическите дисбаланси се оценят като тежки или прекомерни с опасност да застрашат правилното функциониране на Икономическия и паричен съюз, Европейската комисия може да направи препоръки към правителството на съответната държава-членка съгласно процедурата при прекомерни дисбаланси (EIP), при което да се предприемат корективни мерки.

При процедура за дисбаланс съответната държава-членка ще трябва да представи план за корективни действия с ясна пътна карта и срокове за прилагане на адекватни мерки.

Засиленото наблюдение от страна на Комисията включва редовни доклади за напредъка, изготвени от съответната държава-членка.

В рамките на превантивните мерки на макроикономическата процедура за предотвратяване на дисбалансите са предвидени глоби за държавите-членки. В случай, че държава-членка не предприеме достатъчно действия за справяне с дисбалансите, установени в обхвата на по-задълбочения преглед от Европейската комисия, тя рискува по-нататъшно натрупване на дисбаланси и риска да бъде подложена на изследване по процедурата при прекомерен дисбаланс. Съгласно процедурата при прекомерен дисбаланс са предвидени финансови санкции в размер до 0,1% от БВП за държавите-членки от еврозоната, ако страната не успее да се съобразят с препоръчаните корективни действия. Санкцията може да се наложи два пъти в случай, че държавата-членка не успява да представи подходящ план за корективни действия.

По отношение на България през месец юли 2012 г. е публикуван от ЕК анализ за макроикономическите дисбаланси в страната. Прегледът представлява широк обзор върху българската икономика с цел да се определят действителните или потенциалните дисбаланси и възможните макроикономически рискове, до които може да се достигне поради икономическия бум в периода 2006-2008 г. Основните изводи и заключения от анализа са, че:

- След присъединяването към ЕС са натрупани някои значителни вътрешни и външни дисбаланси в българската икономика. В контекста на икономическото догонване в периода се наблюдава изключителен силен приток на капитали, драматично нарастване на общата външна задлъжнялост, кредитите към частния сектор и нарастващ дефицит по текущата сметка.
- Отразявайки прегряването на икономиката, в периода 2007-2008 г. се наблюдава повишаване на частното потребление, инфлацията, цените на недвижимите имоти и строителството;
- Поради това, че пазарът на труда не е гъвкав, се проявява изключително бързо нарастване на заплатите, което води и до силно повишаване на разходите за труд за единица продукция;
- Отражението на кризата върху пазара на труда е силно и това се отразява върху затруднената реинтеграция на нискоквалифицираните работници. Кумулативният спад в заетостта в България от около 9% в периода 2009-2011 г. е един от най-големите в страните-членки. Като резултат нивото на безработица нараства от под 6% двойно до над 12% през 2012 г., при което и нивото на обезкуражените лица също нараства.
- Постоянното нарастване на безработицата, несъответствията в търсенето и предлагането на умения, както и географските несъответствия, високата степен на съкращаване на работници от сегмента на нискоквалифицираните работници са основни характеристики и недостатъци от процеса на приспособяване. Значителен е рискът при липса на реформи голяма част от текущата безработица да се превърне в структурна;
- Основните предизвикателства по отношение на пазара на труда са свързани с несъответствията между необходимите и търсените способности в някои от секторите и географските региони. За постигане на значително и устойчиво подобрене на резултатите в тази област е необходим сериозен пакет от мерки за активния пазар на труда, в областта на образованието и мерки в регионалната политика;

- Минималният осигурителен доход за някои сектори и професии има някои нежелани странични ефекти върху определени сегменти от пазара на труда. Тази система, която бе въведена с цел преодоляване на недекларирания труд, увеличава цената на труда на работниците в някои нискоквалифицирани сегменти и области на пазара на труда;
- Независимо от забавянето в ръста на заплатите разходите за единица труд в България нарастват с най-високи темпове в страните от ЕС;
- Корекциите в текущата сметка са предимно структурни и са предизвикани основно от нарастването на износа, но основните слабости продължават да бъдат налични. Драматичните дебаланси в текущата сметка са коригирани;
- Текущата сметка силно е повлияна от чуждестранните инвестиции в недвижими имоти. Следователно проявата на нестабилност в тези потоци е потенциален риск;
- Намалява задлъжнялостта на корпоративния сектор, но въпреки това сравнително високото ниво на задлъжнялост ще удължи процеса на адаптиране на корпоративния сектор, който е уязвим към промените в пазарните настроения;
- Процесът на намаляване на задлъжнялостта в комбинация с глобалната финансова криза ще продължи да оказва влияние за намаляване на инвестициите и ръста на производителността;
- Необходимо е на пазара на труда и при определянето на заплатите да се осигури съответната гъвкавост, за да се запази нарастването на заплатите в съответствие с растежа на производителността;
- Фискалната политика способства за процеса на приспособяване, осигурявайки стабилна икономическа среда и в подкрепа на процеса на намаляване на задлъжнялостта в частния сектор;
- Прегледът води до извода, че в България се наблюдават макроикономически дисбаланси, които не са прекомерни, но на които трябва да се обърне специално внимание. Това са преди всичко нивото на външна задлъжнялост, както и намаляването на задлъжнялостта на корпоративния сектор и продължаване на процеса на приспособяване, включително и чрез пазара на труда, за да се намали рискът от нежелани ефекти върху функционирането на икономиката.

В Доклад по механизма за предупреждение (AMR) е извършен задълбочен анализ дали макроикономическите дисбаланси, на които е изложена България, са с вътрешен или външен характер. От външните дисбаланси трябва да се подчертае наличието на взаимосвързани дисбаланси в условията на силно негативна нетна международна инвестиционна позиция и големи дефицити по текущата сметка. От вътрешните фактори трябва да се обърне внимание на високото ниво на корпоративния дълг и бързия ръст на разходите за труд на единица продукция.

Стойностите на съответните показатели в таблото на показателите за всяка една от страните-членки се публикуват в интернет-страницата на статистическия институт на ЕС – Евростат. За България стойностите са дадени в следващата таблица.

таблица 13 Табло на макроикономическите показатели за България по процедурата за макроикономически дисбаланси на Европейската комисия

Показател	Мярка	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Текуща сметка -% от БВП	3 г.ср.	-11.9	-18.1	-22.0	-19.1	-11.2	-3.4
Нетна международна	% от БВП	-58.0	-81.1	-98.4	-101.8	-95.4	-85.6

Показател	Мярка	2006	2007	2008	2009	2010	2011
инвестиционна позиция							
Реален ефективен валутен курс	3 г.ср.	11.3	12.1	20.3	18.6	10.9	3.1
Дял от световния износ	% пром. 5г.	42.4	43.4	33.1	18.3	14.9	17.4
Номинален индекс на разходите за труд на единица продукция	3 г.ср.	11.1	19.0	26.7	38.5	33.9	20.3
Дефлиран индекс на цените на недвижимите имоти	% пром. 1г.	(:)	(:)	(:)	-21.6 ^(ps)	-12.3 ^(p)	-9.0 ^(p)
Кредитен поток към частния сектор	% от БВП	20.5	39.9	41.1	19.1	0.1	-6.7
Частен дълг	% от БВП	100.0	131.8	154.7	174.9	170.1	146.0
Консолидираният брутен държавен дълг (ППД)	% от БВП	21.6	17.2	13.7	14.6	16.2	16.3
Равнище на безработица	3 г.ср.	10.4	8.6	7.1	6.5	7.5	9.4
Общо пасиви на финансовия сектор	% пром. 1г.	51.9	29.3	-3.5	0.9	-2.4	5.6

Източник: Евростат²⁸ (25/01/2013).

Забележки: (:)- няма данни; p- provisional; s = Eurostat estimate (phased out).

2.6.2. МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ДИСБАЛАНСИ, ПРОЯВИЛИ СЕ В РЕЗУЛТАТ НА РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Икономиката на България премина през редица драматични моменти от 90-те години на ХХ век до момента. Първо се прояви сериозната криза след разпадането на Съвета за икономическа взаимопомощ и отслабването на икономическите връзки с бившите социалистически страни. Това се прояви в понижаване на жизнения стандарт, като едва през 2004 година страната успя да достигне нивото от 1989 г. Значително отрицателно въздействие върху състоянието на българската икономика оказаха санкциите срещу Сърбия и Ирак, кризата в Косово и др. Непрекъснато сменящите се в началото на прехода правителства не се придържат към обща политика или приемственост при осъществяване на икономически мерки и програми. Пропуски и значителни забавяния са направени в областта на паричната и фискална политика; отсъстват реформи в системите на социалното подпомагане, здравеопазването, образованието, пенсионната система, митническата и данъчна администрация; забавя се провеждането на структурна реформа, насочена към промяна на собствеността и бърза приватизация и др. Изработената стабилизационна програма (от 1991 г.), акцентира основно върху рестриктивна монетарна и бюджетна политика и върху политика за ограничаване на доходите.

В началото на 90-те години промишленото производство в България дава 59% от БВП. По това време в страната се произвеждат автомобили и тя е значителен износител на стомана (20% от стойността на износа). Правителството на България започва икономически реформи, насочени към създаването на пазарна икономика в страната. Проведени са процедури на приватизация, реформиране на кредитно-финансовата сфера, установено е свободно ценообразуване. През 1991 г. се провежда „деколективизация“ на селското стопанство. В резултат на тези реформи, независимо от получаването на финансови помощи от западните страни, в България нараства безработицата и инфлацията.

²⁸http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/excessive_imbalance_procedure/imbalance_scoreboard

През февруари 1992 г. е приет закон за реституцията (Закон за възстановяване на собствеността върху одържавени недвижими имоти²⁹), в съответствие с който предишните собственици получават право да възстановят собствеността си върху земи, магазини, дребни предприятия и други, национализирани в периода след 9 септември 1944 г.

Първите признаци на икономически растеж се проявяват в средата на 90-те години, а инфлацията, която възлиза на 122% през 1994 г., спада до 32.9% през 1995 г.

На политическата сцена през 1994 година е подписан договор за асоцииране на България в ЕС, предвиждащ създаването на зона за свободна търговия към 2004 г. През 1996 г. България става член на Световната търговска организация, а през 2004 г. става член на НАТО.

През март 1994 г. се проявява първата валутна криза, която има за резултат нарастване на курса на долара спрямо лева почти два пъти спрямо 1993 г. и съответно увеличение на инфлацията средногодишно до ниво от 90%. Намесата на държавата в икономиката е значителна, като делът на контролираните от правителството цени нараства лавинообразно от 18.9% през 1994 г., на 49% през 1995 г. и до 52.4% през 1996 г.

Около шест години от началото на прехода към пазарна икономика в България в страната доминира държавният сектор, който притежава над 4/5 от дълготрайните материални активи и съответно поведението на държавните предприятия определя структурните параметри на икономическата система. Държавните обединения, които административно управляват технологично свързани предприятия, са закрити в първите години на прехода, изграждащите ги стопански единици са преобразувани в акционерни дружества и на тях са прехвърлени и разпределени финансовите задължения на обединенията, а акционерното им участие в банките прехвърлено на държавата. Това раздробяване на държавния сектор разкъсва технологичните и търговски връзки между предприятията и държавните предприятия е необходимо да възстановяват или да създават наново връзките си с фирми в страната и чужбина. Държавните предприятия нямат мотивация за развитие и разширяване, нито отговорност за рационално използване на материалните и финансови ресурси. В този период по социални причини държавата поддържа държавните предприятия за сметка на активите на банковата система и по административен път разпределя ресурсите. Непрекъснато се осъществява прехвърляне на задължения от предприятията към държавния бюджет, което подкопава финансовата дисциплина и в частния сектор. От своя страна банките раздават значителен обем кредити, които са необезпечени или със слаболиквидни обезпечения. Резултатът е декапитализация на икономиката.

Във финансовата сфера също се наблюдават флукутации в използваните инструменти на парична политика, целящи регулиране на финансовите пазари в зависимост от текущо възникващите проблеми. Изкривените цени на финансовия пазар, проявяващи се в пълното гарантиране на депозитите в Държавната спестовна каса, не позволяват широко и равнопоставено развитие на банковата система. По това време ДСК остава като придатък на бюджета и заедно с БНБ са източници за финансиране на търговските банки.

Правителството обещава да започне масовата приватизация от 1 януари 1995 г., но началото на процеса е забавено. Първият етап на масовата приватизация започва през януари 1996 г., а втората и третата фаза се провеждат през пролетта на 1997 г., когато в страната управлява друго правителство, подкрепяно от различна политическа сила. Според данни на НСИ в края на юни 1996 г. са взети решения за приватизация на 1327 предприятия с обща стойност на активите в размер на 115 млрд. лв., а са реализирани са едва 344 сделки. Въпреки

²⁹ Обнародван в „Държавен вестник“, брой 15 от 21.02.1992 г. Многократно изменянен и допълван.

това през 1996 г. правителството изпада в критична ситуация, която води до увеличаване на годишния темп на инфлацията до над 300% и обезценяване на националната валута – българския лев.

През април 1997 г. след спечелване на парламентарните избори от дясноориентираните партии, обединени в Съюз на демократичните сили, правителството предлага програма за икономически реформи, при което постига споразумение с Международния валутен фонд и Световната банка, довели до въвеждането на паричен съвет. Програмата за реформи включва следните дейности:

- Приватизация, вкл. премахване на държавната собственост в някои предприятия;
- Либерализация на селскостопанската политика, включително създаване на условия за развитие на пазар на земята;
- Реформа на системите за социално осигуряване, засилване на борбата с престъпността и корупцията.

През юли 1998 г., е постигнато споразумение между правителството на България и Международния валутен фонд, в което страната взема 3-годишен заем в размер на 800 млн. долара, който е използван за развитие на финансовите пазари, финансиране на социалните програми, провеждане на данъчна и аграрна реформа.

1998 г. може да се характеризира като година на формална финансова стабилизация, тъй като няма съществени промени и постижения в реалния сектор на икономиката. Стабилизационният ефект на провежданата икономическа политика се основава на въвеждането на Паричен съвет³⁰ от 01 юли 1997 г., в резултат на което се постига ниска инфлация (1% през 1998 г.), положително бюджетно салдо, увеличение на валутните резерви и намаляване на относителната тежест на вътрешния и външен държавен дълг.

Основните недостатъци от провеждането на политика на паричния съвет могат да се обобщят до повишена зависимост на паричното обращение от икономическите, финансови и валутни процеси в страните от Евроразона; централната банка фактически не провежда парична политика и икономиката не може да се приспособява към промените в икономическата среда – външни и вътрешни; проявяват се проблеми за ценовата конкурентоспособност на износителите при едновременно допълнително стимулиране на вноса поради големия инфлационен диференциал между България и ЕС.

Чрез въвеждането на паричния съвет функциите на БНБ³¹ като централна банка на България, провеждаща парично-кредитната политика, са ограничени. Основните условия за дейността на паричния съвет са:

- Фиксиране на курса на националната валута към германската марка, а впоследствие – към еврото;
- Забрана за кредитиране от БНБ на държавата и държавни институции;
- Ограничаване на възможностите на БНБ за допълнителни парични емисии до границите на златновалутните резерви на страната (валутния резерв на управление „Емисионно“);

³⁰ Паричният съвет (валутен борд, валутен съвет) представлява в едно и също време институция и механизъм за регулиране на парите в обращение и на цялата парична система на конкретна държава. Количеството пари в национална валута се формират от производението на златно-валутния резерв и фиксирания курс на базисната валута – в конкретния случай – еврото.

³¹ Закон за Българската народна банка, обнародван в „Държавен вестник“ от 10 Юни 1997 г., многократно допълван и изменен.

- БНБ запазва функциите си на кредитор за търговските банки единствено в случаите на възникване на ликвиден риск (системен риск), засягащ стабилността на банковата система;
- БНБ регулира дейността на търговските банки като осъществява банков надзор.

Някои от специфичните характеристики на националния паричен съвет включват обезпечаването с резервната валута не само на банкнотите в обращение, но и част от депозитите на търговските банки и правителствения депозит. Наличието на правителствен депозит в пасивите на банката осигурява възможност на Министерството на финансите да оказва индиректно влияние върху паричната маса. Чрез размера на задължителните минимални резерви централната банка може да оказва ограничено въздействие върху паричното предлагане, както и инструмент за регулиране на ликвидността в банковата система, темпа на кредитиране и цената на кредитите.

Външни фактори със значително влияние върху икономиката на страната през 1999 г. са увеличението почти два пъти на цените на енергийните източници поради повишеното търсене и ограниченото предлагане от страна на ОПЕК; поскъпването на щатския долар към еврото, нарастваща икономическа активност в страните от азиатския регион; възвръщане на доверието във финансовите пазари. Допълнително кризата в Косово засегна всички страни от региона чрез приток на бежанци, затваряне на транспортните коридори през Югославия, спад на доверие сред инвеститорите, намаляване на туристическите потоци, ограничаване на достъпа до международни капитали, забавяне на преструктурирането.

През този период почти две трети (над 60%) от износа на България се осъществява по транспортните коридори през Югославия. Поради кризисните и военни действия в западната ни съседка пътната инфраструктура е повредена, а в корабоплаването по река Дунав се наблюдават нерегулярности и нарушения. Това води до избягване на тези търговски пътища и българският експорт търси алтернативни маршрути за износа, при което разходите на износителите се увеличават и като цяло износът намалява. По данни на МВФ преките ежедневни загуби на страната са 1.5 млн. USD, или общо от военните действия в Югославия – преки загуби 100 млн. USD, и косвени – 300-400 млн. USD. Промисленото производство спада поради липса на търсене на български промишлени стоки, което е предизвикано частично от отварянето на българския вътрешен пазар за стоки от страните на ЕС, ЦЕФТА и Турция, както и от намаляването на конкурентоспособността на българските стоки. Големите промишлени производства намаляват своите продажби в чужбина и само някои сектори от леката промишленост с преобладаващ дял на малките и средни предприятия имат някакъв ръст в износа. Например, обувките и облеклото в износа на България през 1999 г. имат дял от 16%, при 3% през 1998 г. Значителен е спадът в износа на цигари (10 пъти); чугун, стомана и минерални торове (3 пъти); химическа продукция (2 пъти).

През 1999 г. се осъществява деноминиране на българския лев от 5 юли 1999 г. в съотношение 1000 стари лева за 1 нов лев.

През годината продължава политиката на административно определяне на някои цени с тенденция за нарастване (топлоенергия, електроенергия, горива, административни услуги и др.). Структурната реформа протича бавно и не дава очакваните резултатите. Увеличават се задълженията на фирмите, а инвестиционната дейност е в стагнация. В този период значимо за икономическия растеж е вътрешното търсене, повлияно от нарастването на реалната работна заплата и съответно покупателната способност на населението. Поради провеждането на принципите и политиката на Паричен съвет в страната, което не позволява прилагането на

монетарни мерки, възможностите за реакция на икономиката на външните шокове зависи от гъвкавостта на реалния сектор и пазара на труда.

Все по-значима става ролята на частната собственост. Добавената стойност в частния сектор заема все по-значим дял. Например по текущи цени произведените в частния сектор стоки и услуги достигат 13 млрд. лв. или 65.3% от брутната добавена стойност в икономиката. По сектори – най-голям е дялът на частния сектор в селското и горското стопанство (98%), следван от индустрията (53.3%) и услугите (52.3%).

Разгледани според броя на заетите лица, браншовете, в които преобладава частният сектор, през 1999 г. включват селското стопанство, преработващата индустрия, строителството, хотелиерството и ресторантьорството. Държавата преобладава в енергийния сектор, комуналните услуги, транспорта и съобщенията, образованието и здравеопазването. Нарастването на заплатите в общественния сектор се извършва с правителствени решения, които имат за цел да компенсират промените в социалните и здравни осигуровки, а не са базирани на увеличение на производителността или реално увеличение на доходите.

Водещ задържащ фактор за развитието на икономиката са външните дългове на България в размер на 9.5 млрд. USD, от които през 1999 г. е трябвало да се погасят 1 млрд. USD. Това е възможно само със заеми от МВФ, Световната банка и ЕС. Финансовите средства, които се предоставят от МВФ по подписаното тригодишно споразумение, са недостатъчни. От другите две финансови институции средствата постъпват със забавяне, особено средствата от ЕС, при които заемът е обвързан със задължението за затваряне на първите четири блока на АЕЦ „Козлодуй“.

ТАБЛИЦА 14 Дългови индикатори (1991-1999 г.), %

Показател	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Брутен външен дълг/БВП	161.1	160.5	130.5	118.1	78.1	102.9	96.0	83.7	81.3
Брутен външен дълг / износ	296.0	274.7	282.5	218.4	149.8	153.5	155.5	171.5	173.7
Обслужване на брутния външен дълг / БВП	3.2	5.1	4.0	15.1	7.5	11.6	8.8	9.7	8.0
Обслужване на брутния външен дълг/износ	5.8	8.8	8.7	27.9	14.5	17.2	14.3	20.0	17.0
Краткосрочен външен дълг / БВП	125.9	123.7	99.8	21.6	10.1	11.1	11.8	8.0	4.2
(Депозити + ДЦК) / валутен резерв на БНБ	0.0	149.5	156.9	37.8	13.6	20.3	11.3	5.5	6.7
Краткоср. външен дълг / брутен вън.дълг	78.1	77.1	76.5	18.3	12.9	10.7	12.3	9.6	5.2

Източник: БНБ

Един от ефектите от въвеждането на паричния съвет е възможността за обратно изкупуване на външен дълг, без да се теглят нови заеми. Това е видно и от показателя за постепенно спадане на дълга като дял от БВП, като през 2012 г. той е 16%.

Значително предимство на паричния съвет е ограничаването (нестимулирането) на инфлацията, поради това, че не е позволено финансирането на бюджетния дефицит от централната банка; търговските банки не се рефинансират и се „дисциплинира“ кредитирането; въвежда се вътрешна конвертируемост на националната валута.

Провеждането на тези политики води до стабилизиране на икономиката, нарастване на промишлеността и увеличаване на чуждестранните инвестиции, което позволява на представителството на Европейската комисия в България да признае наличието на пазарна икономика в страната през 2002 г.

2.6.2.1. Отношения с МВФ

МВФ оказва подкрепа за платежния баланс на страни с хроничен дефицит по текущата сметка. Това води до обвързване на целевите променливи с динамиката на резервите и моделът е насочен предимно към въздействие върху търсенето и концентриране на вниманието към ограничаване на държавните разходи. Това са краткосрочни програми въпреки теоретичните и практически факти за отрицателните ефекти върху доходите от продължителното свиване на търсенето. Друг подход е въздействието върху паричните агрегати и прилагане на пренасочваща политика, обикновено чрез промяна на валутния курс. Стабилизационните програми³² комбинират мерки за ограничаване на вътрешното търсене, мерки за насърчаване на износа и потискане на вноса плюс пренасочваща политика – промяна на обменния курс, либерализация на цените, премахване на ограниченията пред външната търговия и други.

Според класификацията на програмите на страната с МВФ от гледна точка на степента на постигане на целите им, дефинирани от Цветан Манчев - подуправител на БНБ³³, те са групирани както следва:

- Първи период (1991 – 1997): „Обещаваме, но не спазваме обещанията си“;
- Втори период (1997 – 2001): „Обещаваме и спазваме обещаното“;
- Трети период (2001 – 2007): „Не само спазваме обещаното, но реформите са последователни и насочени по-дългосрочно - към пълноценно членство в Икономическия и паричен съюз в Европа“.

България е член на МВФ от 1990 г. с квота от 640.2 млн. специални права на тираж (СПТ). В периода 1991–2007 г. България сключва 13 споразумения с МВФ на стойност 2.1 млрд. СПТ. През април 2007 г. в съответствие със стратегията на правителството за управление на държавния дълг задълженията на страната към МВФ са погасени предсрочно. Въпреки това, всяка година продължават редовните годишни консултации на страната с МВФ. Икономически екип на Фонда посещава страната, провежда срещи с представители на правителството, централната банка, бизнеса и профсъюзите и изготвя доклад.

³² **Стенд-бай споразуменията** (Stand-by Arrangement) са основният заемен инструмент на Международния валутен фонд, въпреки че първоначално са били планирани като предпазни споразумения, т.е. покупки по тях да бъдат извършвани само при възникнали платежни затруднения за държавите, които са ги сключили. Впоследствие започват да се използват като източник за външно финансиране. Чрез тях се урежда ползването на заеми, надвишаващи 25% от квотата на съответната страна. Ползването им зависи от изпълнението на условия, които се описват в програми за приспособяване (Adjustment Programs), които у нас са добили публичност като „Стабилизационни програми“. Редица от държавите, които членуват в МВФ предпочитат да използват тези споразумения като „предпазни“ и съответно да прибегват до финансиране само при необходимост.

Компенсационни финансови споразумения (Contingent Compensatory Financing Facility – CCF) се сключват за преодоляване на проблеми в платежния баланс на съответната страна, които са възникнали като следствие на неблагоприятна външнотърговска конюнктура, причинена от събития извън контрола на страната. Отличават се с по-малки по размер трансше спрямо квотата, по-малки условия за използване и кратки срокове за връщане.

Споразуменията за трансформиране на икономическата система (Systemic Transformation Facility – STF) са създадени като специален инструмент за подпомагане на прехода от централизирана към пазарна икономика и вече не са активен кредитен инструмент на фонда.

³³ 2 май 2007 г., съвместен семинар на БНБ и МВФ „България от преход към конвергенция: нови предизвикателства“, София.

За първия период е характерна липсата на политическа воля за реформи и отсъствие на приемственост в програмите и работата на често сменящите се правителства. В този период се извършва провеждане на непоследователна парична политика, насочена едновременно към постигането на ценова стабилност и стабилност на валутния курс при режим на плаващ валутен курс. Бизнес средата се характеризира с провеждане на непоследователна и непредвидима фискална политика, огромен по размер външен дълг и въведен мораториум върху плащанията; липса на приватизация и преобладаваща държавна собственост; хиперинфлационни процеси и криза от края на 1996 и началото на 1997 г.

През втория период се преминава към паричен съвет, основан на еврото (от средата на 1997 г.), фискална политика, която е насочена към намаляване на държавния дълг; провеждане на процеси на мащабна приватизация.

В третия период се преминава към политики за укрепване на стабилността на режима на паричния съвет и запазването му до приемането на единната европейска валута; официално обявена стратегия за приемане на еврото след изпълнение на Маастрихтските критерии, установяване на функционираща пазарна икономика.

Сами по себе си програмите, които са подкрепяни от МВФ, не осигуряват гаранция за икономическо устойчиво развитие или дългосрочен икономически растеж. Успешното им изпълнение зависи в значителна степен от националните власти и прилаганите политики.

В периода 1991-1997 г. са сключени 5 споразумения МВФ и единствено последното от тях завършва до край. Останалите четири са прекратени преждевременно. При прилагане на процедурата за тримесечни прегледи на хода на изпълнение на споразуменията фактически е било установявано, че страната не изпълнява поетите ангажменти, които са формулирани като критерии за поведение.

Забележителен е фактът, че единствено през 1993 г. и 1995 г. България не е имала сключено споразумение с международни финансови институции. Хронологично и в двата случая на липса на подкрепа от международните институции се проявяват валутни и финансови кризи – съответно през пролетта на 1994 г. и есента на 1996 г. Според целите, които са поставени в споразуменията, и инструментите, които са прилагани, е направена оценка на ефективността на прилаганите програми. Обобщеният опит от прилагането на стабилизационните програми може да се оцени предимно като негативен, особено като се вземе предвид неспазването на поетите ангажменти. Провалилите се програми обикновено внасят напрежение в макроикономическата и бизнес средата.

ТАБЛИЦА 15 ЕФЕКТИВНОСТ НА ПРИЛАГАНИТЕ СТАБИЛИЗАЦИОННИ ПРОГРАМИ ПО СПОРАЗУМЕНИЯ С МЕЖДУНАРОДНИЯ ВАЛУТЕН ФОНД (1991-1997 г.)

	Цели		Екзогенни променливи			Инструментални		Ендогенни променливи		
	Инфлация	Валутни резерви	Растеж на БВП	Износ	Скорост на обр.	КПС*	Валутен курс	Внос	МЗ	КНПС**
I-во	x	x	√	x	x	x	x	x	√	x
II-ро	x	x	x	√	x	x	√	√	x	x
III-то	x	√	x	x	√	x	x	x	x	x
IV-то	x	x	x	√	x	x	x	√	x	√
V-то	√	√	√	√	x	√	√	√	x	x

Източник: „Макроикономическите модели на Международния валутен фонд и Световната банка (анализ на теоретичните подходи и оценка на ефективността от прилагането им в България”, Виктор Йоцов, БНБ, Дискуссионни материали, Юли 2000 г., Таблица 7, стр. 35.

* Кредити за правителствения сектор. ** - Кредити за неправителствения сектор. X – няма ефект от прилагането на програмата; √ - има ефект от прилагането на програмата.

Първо споразумение.

Период на прилагане: 15 март 1991 г. – 15 март 1992 г.

Покупка на специални права на тираж (СПТ) за 279 млн., както и на 60.6 млн. СПТ по Компенсационно финансово споразумение (CCFF- Compensatory and Contingency Financing Facility) като компенсация за повишените разходи по вноса на енергийни ресурси във връзка с войната в Персийския залив.

Резултат: поради неизпълнение на параметрите на споразумението не е получен последният транш.

Второ споразумение.

Период: 17 април 1992 г. – 17 април 1993 г.

Покупка на 155 млн. СПТ.

Резултат: последният транш не е получен поради неизпълнение на задълженията.

Трето споразумение.

Период: 11 април 1994 г. – 11 април 1995 г.

Покупка на 69.7 млн. СПТ.

През декември 1994 г. споразумението е актуализирано и разширено със сумата от 69.7 млн. СПТ във връзка с подписано през юни споразумение с Лондонския клуб.

В третото споразумение трябва да се включи в рамките на стабилизационната програма – системно-трансформационно споразумение (STF - Systemic Transformation Facility), сключено през април за 116.2 млн. СПТ.

Резултат: последният транш не е преведен. Размер 23.2 млн. СПТ.

Четвърто споразумение.

Период: 19 юли 1996 г. – 18 март 1998 г.

Размер: 400 млн. СПТ.

Резултат: прекратено 4 месеца след сключването и получаването на първия транш от 80 млн. СПТ.

Пето споразумение.

Период: 11 април 1997 г. – 11 06 1998 г.

Размер: 371.9 СПТ.

Допълнително е сключено и CCFF в размер на 107.6 млн. СПТ.

Обобщените в таблицата екзогенни и целеви променливи показват стойностите, залежали в програмите, и фактическите резултати. Вижда се разминаването между целите и икономическите променливи. Единствено при петото споразумение се получава постигане на предварително зададените цели поради спазване на критериите за поведение и подходящ подбор на екзогенните променливи.

ТАБЛИЦА 16 ЕКЗОГЕННИ И ЦЕЛЕВИ ПРОМЕНЛИВИ В СТАБИЛИЗАЦИОННИТЕ ПРОГРАМИ

	Растеж на БВП, %		Износ (млрд.USD)		Валутни резерви (млн.USD)		Валутен курс на лева към USD		Скорост на паричното обращение		Инфлация – декември-декември, %	
	Прогр.	Факт.	Прогр.	Факт.	Прогр.	Факт.	Прогр.	Факт.	Прогр.	Факт.	Прогр.	Факт.
I-во	-11	-11.7	6.6	3.7	625	353.4	17	21.8	2.12	1.76	234	473.6
II-ро	-4	-7.3	3.9	3.9	1350	944.8	23.7	24.5	1.39	1.59	44	79.4
III-то	-1, -2	1.8	4.2	3.9	1089	1006.4	59.6	66.0	1.62	1.59	74	121.9
IV-то	0	-10.1	4.9	4.9	1327	488	150	487.4	1.83	1.33	105	310.8
V-то	-7.4	-6.9	5	4.9	1947	2483	1700	1776.5	3.56	2.83	566	578.4

Източник: „Макроекономическите модели на Международния валутен фонд и Световната банка (анализ на теоретичните подходи и оценка на ефективността от прилагането им в България“, Виктор Йоцов, БНБ, Дискусионни материали, Юли 2000 г., Таблица 4, стр. 34.

2.6.2.2. Платежен баланс

В платежния баланс на държавата се отразяват международните ѝ сделки. Той представлява обобщаваща статистическа таблица, съдържаща информация за размяната на стоки, услуги или финансови активи.

Върху платежния баланс на страната в периода 1990-1997 г. оказват влияние:

- Вътрешни за страната фактори;
- Нарастването на цените на енергоресурсите и по-специално на петрола, под влияние на военните действия в Персийския залив;
- Разпадането на Съюза за икономическа взаимопомощ;
- Рязко свиване на износа (като обем);
- Мораториум върху плащанията по външния дълг на страната, обявен на 28.03.1990 г.;
- Невъзможност да се получи валутно финансиране от външни източници;
- Ембаргото, наложено от Организацията на обединените нации, за търговия с Югославия в периода 1992-1995 г.;
- Ембаргото, обявено от Гърция над Македония.

За периода 1991-1997 г. платежният баланс се колебае в широки граници, отразявайки сътресенията, през които преминава икономиката. Сумарният дефицит е в размер на -555.3 млн. USD Това се отразява върху финансовата система и в редица случаи предизвиква валутни, финансови и банкови кризи. Динамиката на платежния баланс зависи от обема на външното финансиране, салдото по търговския баланс, плащането на външния дълг (лихви и главници) и продажбите на БНБ на вътрешния валутен пазар.

ТАБЛИЦА 17 ПЛАТЕЖЕН БАЛАНС (1991-2004 г.), в млн.USD

Показател	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
1. Текуща сметка	-77,0	-360,5	-1097,9	-31,9	-198,0	163,7	1046,3
1.1. Търговско салдо	-32,0	-212,4	-885,4	-16,9	37,0	121,7	321,0
1.2. Услуги (нето)	-85,9	-95,4	-57,1	10,8	65,0	333,7	845,3
1.3. Доход (нето)	-28,1	-95,6	-192,3	-192,5	-432,0	-396,2	-356,8
1.4. Текущи трансфери (нето)	69,1	42,9	36,9	166,7	132,0	104,4	236,8
2. Капиталова сметка	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	65,9	0,0
3. Финансова сметка	-428,6	613,4	759,2	1,0	360,0	-699,3	264,7
В т.ч. преки инвестиции (нето)	55,9	41,5	40,0	105,4	98,4	137,5	506,6
4. Грешки и пропуски	231,7	17,1	16,7	71,7	316,5	-254,5	-108,3
Общ баланс (сума от 1 до 4)	-273,9	270,0	-322,1	40,8	478,5	-724,2	1202,8
5. Резерви и друго финансиране	273,9	-270,0	322,1	-40,8	-478,5	724,2	-1202,8
Валутни резерви на БНБ	-318,6	-638,4	247,3	-341,0	-232,5	751,2	-1640,1

Показател	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Ползвани кредити от МВФ, нето	400,0	196,2	42,8	262,4	-246,0	-107,9	396,9
Извънредно финансиране, нето	192,5	172,2	32,0	37,8	0,0	80,9	40,4

Показател	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
1. Текуща сметка	-61,7	-651,7	-703,7	-984,0	-826,7	-1855,9	-1805,7
1.1. Търговско салдо	-380,7	-1081,0	-1175,5	-1580,5	-1594,4	-2518,7	-3352,9
1.2. Услуги (нето)	372,6	314,3	505,5	402,1	481,6	593,4	877,3
1.3. Доход (нето)	-283,5	-184,7	-323,4	-304,0	-261,2	-626,2	-424,0
1.4. Текущи трансфери (нето)	230,1	299,7	289,7	498,4	547,4	695,6	1093,9
2. Капиталова сметка	0,0	-2,4	24,9	-0,1	0,1	-0,2	-0,1
3. Финансова сметка	71,7	733,1	781,3	622,8	1750,2	2641,0	3348,8
В т.ч. преки инвестиции (нето)	537,2	801,7	998,2	803,3	876,3	2070,3	2031,1
4. Грешки и пропуски	-105,0	16,5	34,7	694,4	-208,3	-55,4	170,2
Общ баланс (сума от 1 до 4)	-94,8	95,6	137,3	373,1	715,2	729,4	1713,2
5. Резерви и друго финансиране	94,8	-95,6	-137,3	-373,1	-715,2	-729,4	-1713,2
Валутни резерви на БНБ	-460,9	-527,2	-409,2	-275,2	-586,3	-929,8	-1829,2
Ползвани кредити от МВФ, нето	129,4	162,1	135,9	-168,5	-142,3	36,4	-35,0
Извънредно финансиране, нето	426,4	269,5	136,0	70,5	13,4	164,0	151,0

Източник: БНБ.

Периодът 1991-1997 г. В началото на 90-те години българската икономика е силно зависима от търговията със страните от бившия Съвет за икономическа взаимопомощ (СИВ). Делът на търговията с тези страни е около 60% от общата. Това е най-високата зависимост в сравнение с другите страни, така например делът на СИВ в общата търговия на Чехословакия е малко над 50%, на Унгария и Полша – между 40 и 50%, а за Румъния е под 30%.

Наблюдава се пряка връзка между обезценяването на лева и подобряването на търговския баланс през годините, в които се проявяват валутните кризи: февруари 1991 г., март 1994 г., май 1996 г. Тенденцията не се дължи на увеличаване на износа, а на намаляване на потребителския внос. Като последица от кризите се проявяват ускорена инфлация и спадащи реални доходи.

Динамиката на платежния баланс се отразява пряко върху динамиката на валутните резерви, които след 1991 г. се генерират предимно от външни заеми.

Балансът по текущата сметка е забележителен измерител за макроикономическото състояние на икономиките в преход. От една страна, дефицитът по текущата сметка отразява силните страни на развиващата се икономика, тъй като измерва ресурсите, които постъпват в икономиката, за да финансират инвестиционното търсене в допълнение към националните спестявания. От друга страна, дефицитът по текущата сметка може да отразява опасен и нестабилен баланс между националните спестявания и вътрешните инвестиции и акумулирането на задължения, които не могат да бъдат обслужвани. Трудността е да се разграничат дефицитите, които са следствие от растежа, включително на капиталовите потоци и дефицитите, които са в резултат на акумулиране на дълг.

Периодът 1998-2004 г. Върху платежния баланс оказват влияние въвеждането на Паричен съвет; нарастващият поток трансфери към България като следствие на износа на човешки капитал от страната; промяната в географската структура на външната търговия и преориентирането на износа към страните от ЕС; нарастването на дела на услугите в БВП и в износа.

В текущата сметка се отчита тенденция за непрекъснат дефицит, който е повлиян от трайните дефицити по търговския баланс и отрицателните стойности на нетния доход. През 2004 г. дефицитът възлиза на 14% от БВП. След повишаване на стойностите на дефицита до над 24% през 2008 г., той спада до 9.1% от БВП през 2012 г.

Финансовата сметка има значителни положителни салда в периода, дължащи се предимно на преките инвестиции в България. В периода преките инвестиции определят в голяма степен динамиката на финансовата сметка и платежния баланс, защото чрез тях се покрива дефицитът по текущата сметка. В случай, че разгледаме целия период 1991-2004 г., 58% от преките чуждестранни инвестиции в България са осъществени през 2002-2004 г.

2.6.2.3. Външнотърговски дисбаланси

Основни характеристики на българската икономика през последните години включват: ниска инвестиционна активност, отвореност на икономиката, реализиране на икономическия потенциал чрез външнотърговски стокообмен, липса на база за модерно производство, стимулираща износа на продукция с ниска степен на преработка, т.е. намираща се в ранните етапи от веригата на добавена стойност, при което се осъществява износ на суровини и полуготови изделия (полуфабрикати), проблеми с доходите на домакинствата.

Тези характеристики се отразяват върху външнотърговското салдо и наблюдавания през последните почти двадесет години отрицателен търговски баланс. От него произтичат проблеми с доходите на домакинствата, застой в покупателната способност на населението.

ФИГУРА 24 СТРУКТУРА НА ИЗНОСА ПРЕЗ 2007

Един от секторите със значими макроикономически дисбаланси е външната търговия на България. Настоящият анализ обхваща историческите данни, констатации и проблеми на българската икономика относно вноса и износа през периода от 1995 до 2007 година.

Суровините и материалите са основен обект на износ през анализирания период и са 46 % от целия износ, осъществен от бизнеса. Този факт показва износ на добавена стойност извън икономиката на България и финансиране на чуждите икономики. Потребителските стоки представляват 24% и в това число са: текстилни изделия, дрехи и обувки (16%); храни (4%), фармацевтични изделия – (2%) и други стоки – (2%). Енергийните ресурси, включващи и металите, са 14%, като се увеличава дялът на износ на вторични метални суровини (черен и цветен скрап), което увеличава общия дял на износ на добавена стойност от България. Инвестиционните стоки в износа са с 16процентен дял и са предимно машини и оборудване. За сравнение на историческите данни в началото на прехода дялът на инвестиционните стоки е 45%; на хранителните стоки - 4%, на фармацевтичните изделия - 2% и на други стоки - 11%.

В българската икономика се оформя безперспективна външнотърговска специализация, която е не ефективна, износът е с малка добавена стойност. Развиващите се и оформящи тенденции по отношение на вноса и износа са без перспективи за растеж на БВП, увеличават конкурентните предимства на динамично развиващи се страни за предлагане и реализация на експортни стоки на конкурентни цени и качество. Засегнати от тези икономически процеси по стокови стандарти (по Standard International Trade Classification) са следните български износни пера:

- Нефтепродукти (27): чрез краткотрайно конюнктурно явление, отразяващо недостига на бензин в САЩ;
- Облекло (84): растяща ценова и количествена конкуренция на стоки от Китай и Индия;
- Цветни метали (68): енергоемко производство, приети и прилагани еко стандарти;
- Чугун и стомана (57): недостиг на собствена руда, енергоемко производство, високи амортизационни отчисления на оборудването в себестойността на продуктите, приети и прилагани еко стандарти;
- Изкуствени торове (56): енергоемко производство, приети и прилагани еко стандарти;
- Обувки (85): силна конкуренция от производители от Азия със стоки на ниски цени и големи количества;
- Зърно и зърнени храни (04): наличие на малки и разкъсани стопанства, не завършен процес на комасация на земята, ограничено развитие и прилагане на добри практики и агро условия;
- Напитки (11): качествена и количествена конкуренция на вътрешния пазар на ЕС, производство на напитки от райониранни и регистрирани лозови масиви;
- Тютюн и тютюневи изделия (12): въвеждане на забранителни режими, ограничаване на държавните субсидии за производство, недостиг на работна сила;
- Органични химикали (51): енергоемко производство, високи амортизационни отчисления на оборудването в себестойността на продуктите, приети и прилагани еко стандарти;
- Дървен материал (24): наличие на ограничени собствени ресурси, нерегламентирано изсичане на горите, нарушаване на процеса на устойчиво развитие.

Българският износ по структура се доближава повече до страните от Африка и Азия, отколкото до страните от Европейския съюз. Изпреварващият темп на растежа на вноса спрямо износа създава условия за растеж на търговския дефицит и тенденция са постоянен спад на дела му от БВП на страната. През 2007 г. дефицитът във външната търговия на България е бил равен на 24,4% от БВП. За периода от 1995 г. до 2007 г. дефицитът се е увеличил 30 пъти; за периода от 2000 до 2007 г. - почти 4,5 пъти. Наблюдава се трайно негативно развитие на условията на търговия по отношение на вноса и износа в българската икономика.

През 2005 г. дефицитът по текущата сметка достигна около 15% от БВП на България. Обезпокоителен е фактът, че през последните две – три години ръстът на дефицита по текущата сметка е с ускорен ръст и следва тенденцията на търговския дефицит по вноса и износа. По данни на БНБ за намаляване на негативния ефект от дисбаланса във външната търговия в българската икономика частично действат компенсиращи фактори: преводи от чужбина и приходи от услуги. Приходите от услуги нарастват от 455 млн. лева през 2001 г. на 753 млн. лева. В периода на прехода се наблюдава тенденция на увеличаване на преводите от чужбина от 562 млн. лева през 2001 г. в размер на 1007 млн. лева през 2006. Паричните

преводи предимно са от доходи на български емигранти в помощ на семействата и домакинствата в България.

Негативните тенденции в развитието на външната търговия на България през анализирания период реално допринасят до увеличаване на външния дълг на страната. През м. януари 2006 г. общият външен дълг е в размер на 14,3 млрд. EUR, което се равнява на 67% от БВП на страната; публичният и публично гарантираният външен дълг се равняват на около 22% от БВП.

Увеличава се темпът на нарастване на общия дълг през последните няколко години. За периода от 2002 г. до 2005 г. общият брутен външен дълг се е увеличил от 10,8 на 14,3 млрд. EUR или с 26%. При запазване на този темп на нарастване на външния дълг са неизбежни трудности по обслужването му, затруднения по платежоспособността на кредитните институции и фирмите - основни длъжници на чуждите кредитори.

Наблюдава се натрупване на вътрешни лоши кредити и увеличаване на вътрешната задлъжнялост на фирми и граждани. По данни на БНБ от месец септември 2005 г. процентът на необслужваните банкови заеми у нас е достигнал 8% от общия им размер.

Историческите данни от развитието на българската икономика през анализирания период показват:

- регистрираният ръст на внос в България е следствие на нараснало вътрешно търсене на определени стоки;
- нарасналото вътрешно търсене на търговски стоки е на база ползвани потребителски кредити от домакинствата; получени оборотни и инвестиционни кредити от фирмите;
- увеличението на доходите на населението е на база ползвани потребителски кредити, а не от трудови доходи.

Рискът от необслужване на кредитите се поема от банките. В България е приложим и действа Законът за гарантиране на влоговете в банките. При фалит или при недостиг на средства за изплащане на депозитите на гражданите средствата могат да бъдат получени на кредит от Държавния бюджет и по този начин да се прехвърлят от банките върху държавата и да се предизвика провал на валутния борд.

Изпреварващият темп на вноса спрямо износа показва, че в страната се консумира повече добавена стойност, отколкото се създава. Това е възможно благодарение главно на притока на кредити от чужбина и от вътрешните банкови и други кредитни институти. По този начин се получава допълнително изкуствено вътрешно търсене, което и се удовлетворява чрез допълнителния внос.

През периода на прехода силно намалява конкурентоспособността на стоките за износ. Ръстът на инфлацията и необходимостта да се обслужват получените потребителски кредити създава трайна тенденция в експортните отрасли работещите в тях да поставят искания за увеличение на работните заплати. По данните на НСИ този натиск в текстилната промишленост, която е силно експортно ориентирана, е довел през последните няколко години до изпреварващ ръст на работните заплати спрямо нарастването на инфлацията.

Конкурентоспособността на износа се дължи на ниския размер на реалните трудови разходи, участващи във формирането на себестойността на експортните продукти, въпреки повишението на цените на материалните и капиталови компоненти в стойността на изнасяните стоки.

Натрупаният дълг на фирми и граждани рефлектира в свиване на търсенето. Създаденото от банките изгодно за тях допълнително търсене на кредити се поемат от вноса. Падежите по кредитите и невъзможността от населението и фирмите да ги обслужват в срок, рефлектира в ограничено търсене и потребление, върху местното производство и заетостта. Създалата се икономическа среда е с дългосрочен негативен ефект върху външнотърговския дефицит и допринася до системно падане на темповете на икономическия растеж.

Настоящата безперспективна специализация на българската промишленост е и неизгодна за развитието на икономиката ни. Разликата в цените в търговския обмен между България и ЕС и ниските трудови доходи у нас са първи мотиви за начало на процес по формиране на вътрешноотраслова специализация с фирми от ЕС. По данни на НСИ през периода март 2005 – март 2006 г. най-високи са темповете на растеж при производството на превозни средства, без автомобили (116.9%), канцеларска и електронноизчислителна техника (52.6%), радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника (47.9%), електрически машини и апарати (33.5%).

Приложимата стратегия на равноправното включване на българската промишленост в доминиращата вътрешноотраслова специализация на ЕС с водещи в индустрията на ЕС машиностроене, производство на транспортни средства, химия, фармацевтика, е добра практика и възможност за създаване на заетост в приоритетните отрасли, за подобряване на икономическите показатели на външната ни търговия.

С цел стимулиране на отрасъла е желателно да се предложат и приемат действащи данъчни и други преференции за инвеститори от ЕС, желаещи да развият бизнеса си в България в приоритетни промишлени отрасли.

В процеса на насърчаване на износа активно могат да бъдат привлечени задграничните търговско-икономически служби чрез разясняване и прилагане на опита на страни, успешно използващи държавно-частното партньорство в управлението на задграничните търговско - икономически представителства и дружества.

Раздел 3. ФАКТОРЕН АНАЛИЗ

В раздела са разгледани не само факторите и движещите сили на промяната, които се очаква да оказват влияние върху развитието на икономиката и човешките ресурси, но също така и взаимодействието между някои от тези фактори и ефектът им върху брутния вътрешен продукт в исторически аспект чрез регресионни зависимости.

3.1. ФАКТОРИ И ДВИЖЕЩИ СИЛИ

Различните мозъчни центрове, изследователски и международни организации имат различна представа и приемане за движещите сили, които ще формират бъдещето. С голяма степен на съгласуваност те посочват демографските промени, климатичните промени и иновациите като водещи фактори и движещи сили на промяната.

3.1.1. ГЛОБАЛНИ ФАКТОРИ И ДВИЖЕЩИ СИЛИ НА ПРОМЯНАТА

Съществуват редица класификации и степени на агрегация на движещите сили на промяната. Според Международната организация на труда те са обединени в следните групи: **демографски промени, развитие на пазарите, увеличение на конкуренцията, достъп до образование, глобализация на пазарите, технологиите и иновации, промени в климата и преход към „зелена“ икономика.**

Според друго изследване за проследяване на глобалните промени съществуват шест обширни глобални тенденции, които формират бъдещето в областта на бизнес отношенията. Това са: 1) развиващите се пазари и увеличаването на тяхната глобална сила; 2) чистите технологии се превръщат в конкурентно предимство; 3) глобалното банкиране цели възстановяването си чрез промени (трансформация); 4) засилване на връзките на правителствата с частния сектор; 5) бързите технологични иновации създават интелигентен, мобилен свят; 6) демографските промени трансформират глобалната работна сила. *„Световните икономики са толкова тясно свързани помежду си, че фирмите, правителствата и индустриите скоро ще бъдат принудени да си сътрудничат по начини, които не можехме да си представим само преди няколко години“.* Това е виждането на една от международните фирми в областта на одиторските, данъчните и консултантските услуги. Тези шест тенденции са обусловени от три движещи сили: **демографските промени, реструктуриране на глобалната структура на властта, разрушителните иновации.**

Демографските промени се проявяват в ръст на населението, засилена урбанизация, разширяващо се разделение между страните с младо и бързо застаряващото население и бързо развиваща се средна класа, които осъществяват не само преустройство на бизнеса, но и на обществото като цяло. Прекрояването на глобалната структура на властта, се проявява в промяна на взаимоотношенията между обществения и частния сектор. Иновациите в технологиите продължават да имат огромни последици върху бизнеса и обществото, особено като се има предвид превръщането на развиващите се пазари в източник на иновациите.

Посочените тенденции променят начина на функциониране на предприятията. С конкурентни предимства ще бъдат тези, които:

- постоянно следят общите тенденции във външната среда, приемат технологичните промени и търсят таланти навсякъде, особено сред пренебрегваните преди това сектори на работната сила като жените, малцинствата и по-възрастните работници;

- независимо от седалището си тези организации са ориентирани навън. Те се ориентират сред различните юрисдикции и регулаторни рамки в процеса на адаптиране към местните условия и създаване и използване на глобална работна сила;
- модифицират веригата на доставките, за да преодолеят влиянието на променящите се структури на разходите за труд и за да намалят колебанията на цените на суровини;
- разбират как да включат чистите технологии в планове и стратегиите си за растеж и развитие.

Четири са основните движещи сили, които ще променят света в бъдеще, според Програмата на Организацията на обединените нации за околната среда. Това са: **промени в популацията, търсенето на ресурси, промените в климата и глобализацията**. С някаква степен на сигурност може да се прогнозира, че населението на планетата ще продължава да нараства, но с по-бавни темпове. Последниците върху растежа и просперитета като функция от промените в околната среда е значително по-трудно да бъдат предсказани.

Въпреки всичко нарастването на населението води до икономическо развитие и съответно увеличаване на емисиите на парникови газове и има своето влияние върху глобалния климат. Имайки предвид нарастването на населението в Индия и Китай, които бързо се индустриализират и поради това имат значителни емисии на парникови газове, промените вече засягат социалните и икономически системи по света. Общото нарастване на населението ще бъде за сметка на репродуктивността в по-слабо развитите региони. В силно индустриализираните райони вече се наблюдава намаляване на раждаемостта и сериозни признаци на демографски срив, освен ако популациите им не бъдат захранени от вътрешна или външна миграция. Предполага се растежът да се прояви по-значимо в по-слабо развитите региони. Общата тенденция е, че ще е увеличава популацията на хората и повечето от тях ще живеят в градовете. Несигурността в прогнозите за демографските промени включват международната миграция и структурата на семейството – например това е възрастта на майката при първото раждане, както и броят и периодите между раждането на децата. Миграцията на населението е по-трудно да се предскаже, тъй като тя отговаря на бързо променящите се икономически, политически и екологични фактори.

С нарастването на населението се увеличава и търсенето на основни ресурси – вода, храна, енергия, подслон. От друга страна с увеличението на доходите на населението и урбанизацията моделите на потребление в развиващите се страни се променят и се приспособяват и доближават до тези в индустриализирания свят. Като пример може да се представи използването на вода за битови нужди в градските домакинства – потреблението е значително по-високо в домакинствата от развиващия се свят, които имат достъп до течаща вода в сравнение с тези в селските домакинства. Икономическият растеж насърчава ползването на електроенергия. Обикновено, когато икономиките са в растеж, те преминават от структура с преобладаващо селско стопанство и ниско енергийно потребление към структура с повишено енергийно потребление. Икономическото развитие не само оказва допълнителен натиск върху ресурсите, но то може да доведе до промени в търсенето на различните видове ресурси. Например дървата за горене могат да бъдат заменени с по-високо енергийни източници – нефт, газ, ядрена енергия, и т.н., които съответно могат да доведат до други последици за околната среда. От друга страна с икономическия растеж могат да се получат и да се използват по-ресурсно ефективни системи и услуги, като например по-сложни системи за напояване, третиране и повторно използване на отпадъчни води, използване на възобновяеми енергийни източници и т.н. Така развитието на икономиката не само увеличава търсенето на

ресурси поради промени в потреблението, но също така притежава потенциала за устойчиво управление на ресурсите при условието за наличие на благоприятна и стабилна политически среда.

Промените в климата са налице, въпреки че причините са все още неясни. Фактите са, че през 20-ти век средните световни температури на земната повърхност са се увеличили с около 0.6°C, което представлява най-голямото повишаване на температурата през последното хилядолетие. Глобалното затопляне има важни последици за водния цикъл, тъй като повишението на температурите са движеща сила за промяна в количеството на изпарение, валежи, влага в почвата, съхраняване на водата и режима на потока на реките. Множество модели са разработени с вземане под внимание на различни фактори, оказващи влияние върху водния кръговрат. Общата тенденция е, че в настоящите години се увеличава променливостта на валежите и честотата на екстремните събития. Прогнозираното увеличение на температурата през следващите десетилетия ще има сериозни въздействия върху хидроложкия цикъл и регионалните цикли на водоснабдяване, включително чрез оказване на влияние върху натрупването и продължителността на снежната покривка, скоростта на топене и дългосрочно съхранение вода в ледниците.

Глобализацията, дефинирана като нарастваща в световен мащаб интеграция на пазарите на стоки, услуги, човешки ресурси и капитали, е основна движеща сила за промени в икономиката и околната среда. Общата характеристика на последните няколко десетилетия е в общ преход от протекционизъм и държавно доминиране на икономиките към свободна търговия и приватизация; от местни и национални към международни потоци на капитали, информация и стоки; включително от строга зависимост от местни природни ресурси до увеличаващо се значение на технологиите и инфраструктурата. Едновременно с това се проявява и противоположната тенденция за увеличено културно разнообразие, съживяване и поддържане на местната култура, езици и местни идентичности. Глобализацията и по-специално разпространението на свободните пазарни икономики има потенциала за увеличаване на икономическите различия и разширяване на социалната пропаст във и между страните. От една страна, по-нататъшната маргинализация може да има тежки последици за околната среда, тъй като бедността принуждава хората да се отказват от активна политика и устойчиво управление на ресурсите за сметка на преследването на непосредствено оцеляване. От друга страна, глобализацията може да означава нови възможности за засилване на икономическото развитие, включително подобряване на условията на околната среда. Диверсификацията на икономиката, при което се намалява зависимостта от селското стопанство върху маргинализирани земи, може да бъде последвано от разширяване на пазарите и новите пазарни възможности, облекчаване на натиска върху ресурсите и околната среда.

3.1.2. „ЗЕЛЕНА ИКОНОМИКА“

Устойчивото развитие може да се получи при комплексното свързване на трите компонента – икономически, социален и екологичен. Концепцията за „зелена“ икономика, която се оформи през последните няколко десетилетия, предполага осигуряването на хармонична съгласуваност между тези компоненти. Преминаването към „зелена“ икономика означава преход към система икономически дейности, свързана с производството, разпределението и потреблението на стоки и услуги, които водят до повишаване на благосъстоянието на човека в дългосрочна перспектива, без да подлагат бъдещите поколения на въздействието на значителни екологични рискове или екологичен дефицит.

Преминаването към „зелена“ икономика е основано на три принципа:

- Представяне на преден план на природни услуги
- Осигуряване на заетост за сметка на създаване на „зелени“ работни места и разработване на съответна политика
- Използване на пазарни механизми за постигане на устойчиво развитие.

За преход към „зелена“ икономика е необходимо инвестирането в няколко ключови сектора на икономиката: селско стопанство, жилищно стопанство, енергетика, риболовно стопанство, горско стопанство, промишленост, туризъм, транспорт, утилизация и преработка на отпадъци, управление на водните ресурси³⁴.

„Озеленяването“ на селското стопанство включва посрещане на предизвикателствата от изменението на климата, необходимостта от сигурни доставки на храни, качеството на храните и повишаване на конкурентоспособността в икономически и екологичен аспект. Екологосъобразното производство на селскостопански продукти е свързано с прилагане на принципите на агроекологията, правилното управление на природните ресурси, например биологично разнообразие, земя, вода, ландшафт, съчетаване на традиционни и модерни техники, подходящи за съответните почвени и климатични условия; използване на екосистемни услуги; постигане на дългосрочна производителност и опазване на екосистемите и др.

Новите професионални направления, възникващи във връзка с „озеленяването“ на селското стопанство, включват агроекология, устойчиво селско стопанство и развитие, интегрирано управление на вредителите и устойчиво селско стопанство, организатори на агроконференции; организатор в агротуризма; ребрандиране на селското стопанство; зелени проекти, климатология и др.

ТАБЛИЦА 18 Професия „Климатолог“

Общо описание:	Климатологията изучава дългосрочните климатични тенденции. Климатологът събира данни и анализира различни аспекти на изменението на климата, за да подготви надежден доклад, брифинг или прогнози за времето. Климатологът не трябва да се обърква с метеоролозите, защото метеоролозите изучават краткосрочните изменения и аспекти на климата, докато климатологът обхваща тези аспекти в проучване, което изисква по-цялостен подход. Обикновено климатолозите работят в сътрудничество с държавни асоциации, медийни мрежи и изследователски или академични институции.
Прогнози и изследвания:	<ul style="list-style-type: none">• Изготвяне на прогнози и метеорологични доклади за времето, доклади и брифинги, вземайки под внимание нуждите на различни отрасли – бизнес, правителство и т.н.;• Набиране на информация от различни станции – на земната повърхност и въздушни, радари, метеорологични бюра, спътници и т.н.• Анализирание на историческа информация и тенденции за конкретна

³⁴United Nations Environment Programme - <http://unep.org/greeneconomy/>

	територия с цел предсказване на очакваните бъдещи температури
Приложение в промишлеността:	<ul style="list-style-type: none">• Концентриране на познанията за метеорологията с други свързани области, насочване на информация към различни сектори като селско стопанство, управление на водите и др.• Фокусиране на знанията за решаване на проблемите по разрушаване на озоновия слой и глобалното затопляне• Сътрудничество със специалисти от други области
Инструменти и оборудване:	<ul style="list-style-type: none">• Проектират и разработват инструменти и оборудване, с които да извършват по-добро прогнозиране, предвиждане и анализи; използват данни и инструменти за набиране на информация, сензори и друга техника• Използване на метеорологични балони за измерване на нивото на влажност, атмосферното налягане и др. в горните слоеве на атмосферата• Компютърни и графични инструменти• Математически модели, изчисления и симулации за по-точно прогнозиране на метеорологичните условия.

Източник: <http://www.greencareersguide.com>

Създаването на „екологични“ или с други думи „зелени“ градове е свързано с модернизацията на сградите, тъй като осветлението, отоплението, охлаждането и вентилацията на зданията е един от най-съществените източници за изхвърляне на парникови газове в атмосферата. Строителството на нови „зелени“ сгради и преоборудването на съществуващите сгради с високо енерго- и ресурсно потребление може да позволи постигането на съществена икономия на средства. Някои от новите професии включват³⁵: специалист по производство на биогорива; сграден аналитик; вътрешен еколог; специалист по устойчивост; дизайнер и техник на системи за топла вода; специалист по сградна устойчивост; професионалист зелена верига на доставките; одитор/консултант енергийни системи за дома; техник фотоволтаична и вятърна енергия; одитор атмосферни условия в енергетиката; експерт по основи на зеленото строителство, строителни материали и процеси; по строителство на зелени сгради, зелено строителство в експлоатация и др.

Преходът към „зелена“ икономика трябва да облекчи достъпа до услуги и инфраструктура, с което да се намали бедността и да се повиши общото качество на живот, а борбата с енергийната бедност е един от важните елементи на този преход. Ефективните решения включват използването на чиста биомаса и автономни слънчеви фотоелектрически устройства, които имат ниски експлоатационни разходи и възможност за гъвкаво внедряване, независимо от мащаба на проекта.

Озеленяването на **риболовния сектор** има потенциал за създаване на „сини“ работни места и подобряване опазването на околната среда. „Невъзможно е да има истинска „зелена“ икономика без „синя“ икономика - тази, която приоритизира устойчивото развитие на океаните и рибните ресурси³⁶“, според Хосе Грациано да Силва – генерален директор на

³⁵<http://ccpd.rutgers.edu/programs/green-construction-skilled-trades>

³⁶No green economy without blue economy, says FAO, Graziano da Silva, 12 April 2013, Apia, Samoa/Rome, <http://www.fao.org/news/story/jp/item/173975/icode/>

Организацията по прехрана и земеделие. В момента около 52% от морските рибни запаси са използвани изцяло и производството е на или близо до максималните си граници. Други 28% са категоризирани като прекомерно използвани, изчерпани или възстановяващи се от изчерпване.

Концепцията за устойчивото развитие на рибарството изисква управление на екосистемите, подобряване на поминъка и благосъстоянието, поддържане на социалното и културното наследство на индивидите и общностите. Ключови критерии за постигане на устойчивото рибарство включват:

- Управление по начин, който взема предвид всички крайбрежни и морски ресурси в една екосистема, включително риболовните техники и подходи за управление;
- Помага за защита на чувствителните морски видове, ключовите и уязвими местообитания;
- Популяризира възстановяването на изчерпаните морски ресурси така, че да отговарят на настоящите и бъдещите нужди за осигуряване сигурността на доставките и прехраната;
- Провежда се по енергийно ефективен начин;
- Работи социално и икономически справедливо и отговорно.

Ключови области за екологизиране на рибарството включват: енергията, използването на водни ресурси, отпадъците. Инвестициите в реструктуриране и екологизиране на рибарството имат положително и трайно въздействие върху сектора. Някои от допълнителните възможни методи за екологизиране на рибарството включват обучение на работното място в алтернативни производства и работни места, намаляване на риболовния флот, ограничаване на излишния капацитет за прибиране на реколтата, осигуряване на допълнително финансиране за управление на риболовната промишленост и разширяване на защитените морски зони. Сред перспективните професии в сектора са: аквакултурист, воден токсиколог, воден еколог, техник в рибарството, биолог в рибарството, мениджър на люпилня; програмен мениджър, специалист по природни ресурси и др.

Намаляването на излишната сеч и възстановяването на горите е целесъобразно само по себе си, но оказва положително влияние и върху селското стопанство и жизненото равнище на селското население. Целта на **устойчивото управление на горите** е да се използват горските есурси така, че да не бъдат изчерпани в бъдеще. Това означава, че ресурсите – дърва и дървесни влакна се събират по начин, който да не повреди трайно екосистемата и да позволи замяна. Основните практики за устойчиво горско стопанство са: повторно залесяване; защита на биологичното разнообразие, водните ресурси и специалните местообитания; опазване на дългосрочната производителност на горите и почвите; рециклиране на дървен материал и изделия от влакна. Работниците от горското стопанство и дърводобива са свързани с производството на екологични стоки и услуги, което предполага, че са свързани и с устойчивото развитие. Някои от групите професии включват дейности по добив за прокарване на просеки, горски разсадници и събиране на горски продукти, изборна сеч и др. Редица научни професии са свързани с устойчивото управление на горите. Такива са учени по опазване на околната среда, лесовъди, учени и специалисти по околната среда, почвата и растителността, биолози и др. Те са подпомагани от биологични техници, техници еколози и техници по опазване на околната среда. Допълнително устойчивото горско стопанство включва редица професии, свързани с противопожарната защита и превенция.

Трансформацията на **промишлеността** в съответствие с принципите на „зелената“ икономика може значително да повиши жизненото равнище на нашата планета. Възможностите са в две посоки: създаване на екологично чисти стоки или произвеждане по-устойчиво на традиционни стоки. Производителите трябва да направят преглед на всички компоненти на процеса на производство:

- добив и преработка на суровини за производствения процес;
- производство на продукти;
- преместване на материалите и готовата продукция;
- използване на продуктите;
- поддържане и ремонт на продуктите;
- повторно използване и рециклиране.

Промяната в промишлеността е продължителен процес, изискващ промяна в материалите, продуктите, производствените системи, заводите и мрежите за дистрибуция. Устойчивият дизайн прилага тройната философия за осигуряване на печалба, социална отговорност и отчитане на въздействието върху околната среда. Някои от възможностите за зелена заетост в сектора включват:

- *Дизайн*: изследовател, индустриален дизайнер, инженеринг, производствен инженер.
- *Проектиране и производство*: ръководител на проект, проектен инженер, продуктов мениджър, продуктов мениджър инженеринг, производствен мениджър, ръководител производство, производствен техник, машинен оператор, плановик производство, експедитор, мениджър по безопасността, координатор по безопасността, инженер производство, мениджър по контрол на качеството, мениджър за осигуряване на качеството
- *дистрибуция*: мениджър дистрибуция, инженер опаковане, специалист по логистика, транспортен специалист.

„Озеленяването“ на **туризма** повишава потенциала за заетост в сектора, включително благодарение на наемането и използването на местни ресурси.

Политиката за „озеленяване“ на **транспорта** е основана на три взаимосвързани принципа: изключване или намаляване на излишните пътувания за сметка на обединяване на планирането на земеползването и транспортното планиране и локализация на производството и потреблението; преход към по-екологосъобразни и ефективни видове транспорт, като например обществен и неавтомобилен транспорт за пътниците и релсов или воден транспорт – за стоките; усъвършенстване на използваната техника и топливо за намаляване на негативното им влияние върху климата и намаляване на социалните разходи.

Съществуват редица алтернативни автомобилни горива, сред които са водород, пропан, природен газ, сгъстен природен газ (CNG), втечен нефтен газ (LPG, наричан още автогаз) биодизел, етанол и други. Освен това превозните средства могат да бъдат задвижвани от горивни клетки, като например батерии захранващи електрически превозни средства (BEVs), хибридно електрозахранване, плъг-ин хибриди и др. В търсене на приложими и възможни решения в следващите десетилетия ще се появи нов пазарен сегмент, но в момента не може да се прогнозира коя технология ще спечели състезанието. Очаква се и въздушният транспорт да бъде по-екологосъобразен с разработването на нови горива. Друга вероятна област за нововъведения са пристанищата.

Някои примерни работни места в „зеления“ транспорт са:

- *Автомобили и проектиране*: автомобилен инженер, машинен инженер, инженер по авиокосмическа техника, самолетен инженер, индустриален инженер, инженер по самолетни системи за наблюдение.
- *Развитие на батериите*: технолог производство на батерии; продуктов мениджър електрически системи за съхранение на енергия, инженеринг електроника и електротехника; инженер по разработване и развитие на литиеви батерии, инженер-механик на технологии за батерии; системен инженер батерии / зарядни устройства.
- *Транспортно строителство*: инженер безопасни условия на труд, инженер геотехнически проекти, транспортен инженер, строителен инженер.
- *Логистика*: товарен агент, товарен брокер, анализатор планиране, планиране транспорт, анализатор планиране транзитен транспорт, ръководител на полети, транспортен специалист, инспектор авиационната безопасност, специалист информационни технологии, железопътен инспектор.
- *Сграден фонд*: фасилити мениджър, надзирател поддръжка, техник по поддръжката, механик.

Заестотта в сферата на **управление на отпадъците** и тяхната утилизация ще нараства във връзка с увеличението на количеството отпадъци, обусловено от ръста на населението и доходите. Тенденциите в управлението на отпадъците са за насърчаване на гражданите и бизнеса към намаляване, повторно използване и рециклиране. Промислеността трябва да преосмисли производствените процеси за премахване на източниците за отпадъци, да разкрие начини за повторна употреба на отпадъците в собствените си процеси или да продават на други фирми, които могат да ги използват. Някои възможности за работа в областта на управление на отпадъците са:

- *Рециклиране*: специалист по рециклиране, специалист по минимизиране на отпадъците, специалист по околна среда, професионална реализация в е-рециклирането.
- *Съоръжения за управление на отпадъците*: услуги по обществено строителство, инженер опасни отпадъци, оператор на депо, събирач на отпадъци.
- *Комуникации, образование и маркетинг*: служител по обучение в практики за рециклиране, мениджър комуникации, обучител в областта на околната среда.
- *Промислени отпадъци*: управление на ресурсите, координатор на ресурсите, инспектор промислени отпадъци.

Нарастващият недостиг на вода може да бъде предотвратен с помощта на политика, насочена към увеличаване на инвестициите в подобряване на водоснабдяването и повишаване на ефективността от използването на водата. Управлението на **водните ресурси** се състои от компонентите: третиране на вода за крайна употреба; разпределяне на вода чрез напояване; управление на водите при наводнения; опазване на водите.

Зелените работни места във водния сектор са тези, които пестят вода и енергия и същевременно намаляват натиска върху водната инфраструктура. Някои примери за работни места в управлението на водните ресурси включват:

- *Проектиране и изграждане на системи за обработка на вода*: ръководител на проекта, строителен инженер, мениджър, хидравлични механици, хидролог, строителен надзор, хидрогеолог;

- *Управление и третиране на водите:* управител на водоизточниците, инженер по водните ресурси, анализатор на водните ресурси, консултант водна хигиена, инженер водна хигиена, инженер по пречистване на водите;
- *Поливане:* инженер напояване, специалист, техник, мениджър в областта на напояването;

Обобщен поглед към въздействието на индустриите със зелен потенциал върху заетостта и необходимостта от реструктуриране и обучение е представен в следващата таблица.

ТАБЛИЦА 19 „ЗЕЛЕНИ“ ИНДУСТРИИ С ВЕРОЯТНОСТ ЗА РАЗВИТИЕ И РАЗШИРЯВАНЕ, КАКТО И СВЪРЗАНА С ТЯХ НЕОБХОДИМОСТ ОТ ПРЕКВАЛИФИКАЦИЯ И ОБУЧЕНИЕ

Индустрия	Ефект върху заетостта	Тип реструктуриране	Необходимост от обучение
Възобновяеми енергийни източници: вятър, вълни, приливи, слънчева енергия, водна и геотермална, биомаса	Нарастване	Абсорбиране на специалисти от други индустрии	Повишаване на уменията: енергийна ефективност, управленски и предприемачески умения, включително управление на проекти Преквалификация от други производствени сектори Преквалификация на инженери, монтажници, техници, специалисти по експлоатация и поддръжка
Зелени сгради и преоборудване	Стабилно нарастване	Реструктуриране в строителството и чрез веригите на стойността (енергетика, доставчици на материали и т.н.)	Повишаване на уменията: енергийна ефективност, зелени технологии, нови материали, енергиен одит или сертификация
Транспорт	Стабилно или нарастване	Вътрешно-отраслово реструктуриране	Преквалификация и повишаване на уменията за различни работни места в обществения транспорт
Рециклиране и управление на отпадъците	Нарастване	Вътрешно-отраслово реструктуриране	Преквалификация от сектора за събиране на отпадъци и рециклиране; актуализиране на уменията за добив на метан и оползотворяване на енергията
Управление на водните ресурси	Нарастване	Вътрешно-отраслово реструктуриране	Повишаване на уменията: опазване и ефективно използване на водите; третиране на отпадни води.

Източник: Skills for green jobs. A global view. Synthesis report based on 21 country studies (ILO, Geneva)“. Strietska-Illina, O.; Hofmann, C.; Duran, M.; Jeon, S. 2011

За преход към „зелена“ икономика е необходимо в периода 2012-2050 г. да се инвестират ежегодно около 2% от БВП в десетте ключови сектора, цитирани по-горе. При прехода към „зелена“ икономика могат да се създадат работни места, които да компенсират съкращаването на заетостта в традиционната икономика. Това засяга в най-голяма степен селското стопанство, жилищното строителство, енергетиката, горската промишленост и транспорта. Все пак в някои сектори, в които природният капитал е изтощен в значителна степен, какъвто е рибното

стопанство, може да се получи временно намаляване на заетостта и доходите, което изисква осъществяването на програми за преквалификация на работната сила.

Развитието на „зелените“ индустрии и „зелената“ икономика оказва значително влияние върху квалификацията и професиите. Обобщена информация с класификация на четири степени на промяната е представена в следващата таблица.

ТАБЛИЦА 20 ПРОМЕНЯЩИ СЕ И НОВОВЪЗНИКВАЩИ ПРОФЕСИИ ВЪВ ВРЪЗКА СЪС „ЗЕЛЕНИТЕ“ ИНДУСТРИИ

Степен на промени на квалификацията	Трудова промяна	Типични умения	Примери
Няма	Няма или само количествени	Няма или повишаване на степента на обучение в съществуващата професия	Шофьор на автобус, задвижван със сгъстен природен газ (CNG)
Ниска	Смяна на професията	Обучение на работното място или краткосрочни курсове	Заварчик в производството на вятърни турбини; производител на органични продукти
Средна	Промяна или възникваща професия	Кратки курсове на обучение или продължително дългосрочно обучение	Енергетик консултант в сградното строителство; автомеханик за електрически автомобили или автомобили, задвижвани със сгъстен природен газ (CNG)
Висока	Развиваща се нова професия	Първоначално обучение; висше образование или продължително дългосрочно обучение	Техник слънчева енергия, екодизейнер, техник биогорива

Източник: Skills for green jobs. A global view. Synthesis report based on 21 country studies (ILO, Geneva)“. Strietska-Illina, O.; Hofmann, C.; Duran, M.; Jeon, S. 2011

Преходът към зелена икономика представлява творческо развитие на професиите и работните места. Тесните места в необходимите умения вече са налични и отражението върху уменията се проявява в:

- Необходимост от ново обучение
- Промени в професиите
- Нови професии
- Грижа за околната среда

Професиите и талантите стават мобилни заедно с бизнеса и това рефлектира върху търсените умения, например в необходимостта от по-висока мобилност, адаптивност и гъвкавост. Повишават се изискванията за работа в екип, инициативност, лидерство, управленски умения и междуличностна/междукултурна комуникация. Нерутинните умения стават критичен източник на конкурентни предимства.

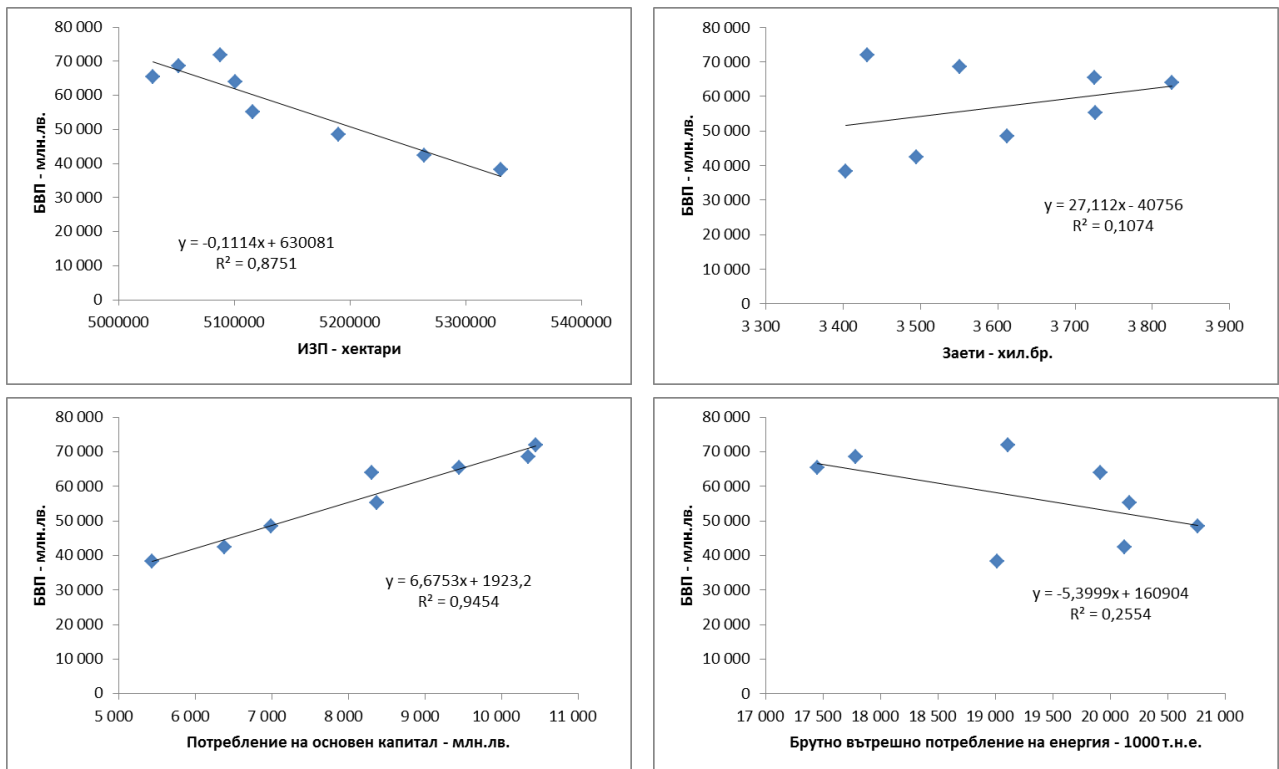
Основното предизвикателство продължава да бъде разминаването между предлаганите и търсените умения. Последствия от несъответствието на уменията: безработица, диференциация на заплащането и нарастващо неравенство, предприятията наемат на нива на уменията под оптималните, използване на технологии под оптималните, по-малки заплати, организация на работното място под оптималната, ниска производителност, високо текучество на персонала, влияние върху формите на производство и търговия.

3.1.3. РЕГРЕСИОННИ МОДЕЛИ

За да се определи взаимовръзката между БВП на България по съпоставими цени и неговите фактори (капитал, енергия, земя и труд) са приложени унивариантни и многовариантни регресионни модели. Изследването е извършено за периода 2004 – 2011 г., тъй като за този хоризонт са налични данни към 31.03.2013 г., които са консистентни.

Оценката за взаимовръзката между БВП и всеки един от факторите - използваната земеделска земя, заетите, потреблението на основен капитал, brutното вътрешно енергийно потребление³⁷, са разгледани първоначално като унивариантни регресионни модели.

ФИГУРА 25 Взаимодействие между БВП и факторите – използвана земеделска земя, заети, потребление на основен капитал, brutното вътрешно енергийно потребление (2004-2011 г.)

Източник на данните: НСИ, собствени изчисления.

Данните от унивариантните регресионни модели показват, че използването на земеделската земя и потреблението на основен капитал могат да обяснят промените в БВП на България в периода 2004-2011 г. Моделът за линейната взаимозависимост между използваната земеделска земя и БВП показва, че по-високи нива на БВП могат да бъдат постигнати чрез намаляване на използването на земеделска земя, докато вторият модел, представящ взаимоотношенията между потреблението на основен капитал и БВП, разкриват тенденцията, че показателят на БВП може да се повиши чрез повишаване на потреблението на основен капитал.

От изследваните данни не е установена статистически значима връзка между броя на заетите и БВП и между brutното вътрешно енергийно потребление и БВП. Въпреки това се наблюдават положителни връзки между БВП и броя на заетите и БВП и brutното вътрешно енергийното потребление, т.е. увеличение на заетите с 1000 души и повишаването на

³⁷ Брутно вътрешно потребление представлява резултативен показател от производството на първична енергия, възстановените продукти, вноса, изменението на запасите, износа(-) и морската бункеровка(-), съгласно методологията за изчисляване на „Общия енергиен баланс“ на НСИ и Евростат.

енергийното потребление с 1 хил. т н.е. може да подобри БВП съответно с 27.1 млн. лева и 5.4 млн. лв.

Поради това, че брутно вътрешно енергийно потребление се състои от няколко вида горива и енергия, е извършена оценка на връзките между потреблението на определени горива и енергия и БВП. За целта е извършен преглед на структурата на енергийните групи.

През 2011 г. в структурата на брутно вътрешно енергийно потребление с най-голям дял са групите въглища, нефт и нефтени дестилати, ядрена енергия, природен газ, възобновяеми горива и отпадъци³⁸.

ФИГУРА 26 Структура на брутно вътрешно потребление по агрегирани групи на енергийните продукти в общия енергиен баланс на България за 2011 г.

Източник: НСИ, собствени изчисления.

По отношение на групата „възобновяеми горива и отпадъци“³⁹ е невъзможно да се направи извод с голяма степен на значимост поради методологичните промени от 2008 г. в изчисляването и формирането на групата, което формира твърде кратък времеви ред за анализ.

Графичният вид на зависимостите на БВП от различните видове горива и енергия са представени в приложенията. Те показват, че няма ясни унивариантни връзки между промените на БВП и потреблението на въглища, нефт и нефтени дестилати. Тоест те не са значими от статистическа гледна точка. Единствено потреблението на ядрена енергия и природен газ могат да обяснят 45.7% и 12% от развитието на БВП.

При построяването на многовариантните регресионни модели (обобщената информация е дадена в приложенията) са използвани същите променливи както и за унивариантните. Повечето модели не показват силна статистическа зависимост между факторите и БВП.

Чрез подготвените модели може да се обясни адекватно промяната на БВП в разглеждания период в зависимост от потреблението на основен капитал. Повишаването на

³⁸ В групата „възобновяеми горива и отпадъци“ се включват биомасите, използвани като гориво – дърва за горене; дървени отпадъци от дървообработващата и целулознохартиената промишленост; растителните отпадъци; водната енергия (без ПАВЕЦ) и другите възобновяеми енергийни източници.

³⁹ Други възобновяеми енергийни източници (ВЕИ) включва използваната геотермална енергия (от 2008 г. е включена в „Топлинна енергия от ВЕИ“), произведената електроенергия от вятърни генератори и слънчеви колектори (от 2008 г. са включени в групировка „Електрическа енергия (без ПАВЕЦ) от ВЕИ“), течните биогорива (от 2008 г. са включени в групировка „Възобновяеми горива и отпадъци“)

потреблението на основен капитал с 1 млн. лв. може да повиши БВП на страната с 6.7 млн. лева. Потреблението на основен капитал може да обясни 91.58% от развитието на БВП.

Поради краткия период, който се разглежда, и защото изследваните фактори са се променяли непрекъснато в големи граници, не може да се установи посоката на тяхното развитие и съответно на коефициентите в моделите е сложно да се даде икономически смисъл, който да не изкривява изводите.

В модела за крайното потребление на домакинствата става ясно, че то зависи от обема на брутното енергийно потребление на въглищата, нефта и нефтените дестилати и природния газ. Използването на въглищата, нефта и нефтените дестилати увеличават разходите в крайното потребление на домакинствата, докато потреблението допълнително на 1 х.т.н.е. природен газ намалява разходите на домакинствата с 34.7 млн. лв.

Нетният износ на стоки и услуги е повлиян от потреблението на нефтени продукти и въглища. Колкото е по-голяма зависимостта на страната от потреблението на нефт и нефтени продукти, толкова повече се влошава обемът на нетния износ на стоки и услуги. От една страна конкурентоспособността на страната може да бъде понижена поради високото потребление на нефт и нефтени продукти. От друга страна нефтът е стока, която се внася в България, и това влошава търговския баланс на страната.

3.2. СЦЕНАРИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ИКОНОМИКАТА

Под сценарий в настоящия анализ се разбира алтернативно бъдеще. Съществуват редица подходи за създаването на сценарии. Основата на всеки сценарий са факторите и движещите сили на промяната. В зависимост от целта на изследването се подбират и идентифицират редица фактори, които оказват влияние върху икономиката на страната. При построяването на сценариите са разглеждани възможните движещи сили и са подбрани тези, които са най-важни и несигурни, например потребителското търсене на специфични продукти (при секторни сценарии). Тази несигурност обяснява разликите между сценариите.

Независимо от своите недостатъци БВП е важен интегриран индикатор за икономическото развитие. В настоящия раздел са представени два сценария за растежа на БВП, при което е показана взаимовръзката между факторите на растежа и БВП. Сценариите са за висок и нисък растеж на БВП.

Сценарият за висок растеж се основава на предпоставките:

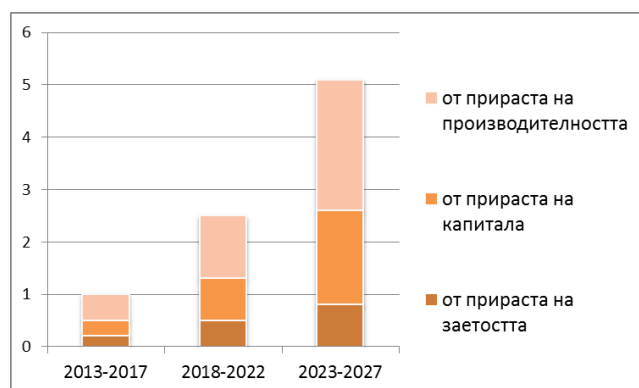
- взаимодействие между обществения и частния сектор;
- успешни пазарни реформи, включващи оздравяване на бизнес средата за развитие на корпоративния сектор, по-добро управление на фирмите, внедряване на иновации и технологично обновление на производствата, повишена производителност на труда, по-голяма ефективност на производството с намаляване на енергоемкостта, повишаване на конкурентоспособността;
- встъпване в ERM II и постепенно излизане от режима на паричен съвет с последващо включване в еврозоната;
- поддържане на ниска инфлация, балансиран бюджет, балансирана текуща сметка, необходим обем фискален резерв;
- значителни норми на натрупване на основен и човешки капитал;
- безкризисно развитие – политическо, икономическо или екологично;

- намаляване на социалното неравенство и разслояване на населението; подобряване на здравеопазването и общ достъп до здравни услуги;
- повишаване на квалификацията и качеството на човешкия капитал; по-добър достъп до образование;
- повишаване на производителността, увеличаване на инвестициите в изследвания и иновации;
- изграждане на модерна инфраструктура и балансирано развитие на регионите;
- защита на околната среда;
- овладяване на демографския срив и дефицит на работна сила.

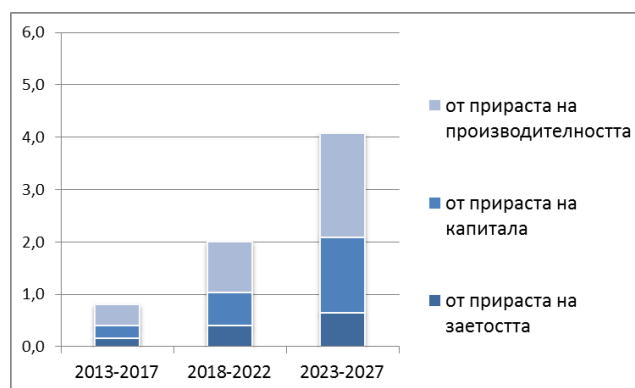
При **втория сценарий** показателите са с по-неблагоприятни стойности. На тази основа могат да се очакват средногодишни темпове на прираст на БВП във времеви хоризонт до 2027 г. в три подпериода между 1% и 4.5% средногодишен темп при сценария за висок растеж на БВП и между 0.8% и 3.6% средногодишен темп при сценария за нисък растеж на БВП.

ФИГУРА 27 Средногодишни темпове на прираста на БВП по фактори, вв %

Сценарий за висок растеж на БВП, %

Сценарий за нисък растеж на БВП, %

Постигането на стойностите по сценария за висок растеж на БВП предполага чувствително повишение на нормите на натрупване и инвестиране; разкриване на нови работни места, намаление на безработицата; увеличение на произвеждания БВП и общия износ, включително на високотехнологични продукти.

Във всички случаи е наложително да се провежда последователна политика за развитие на човешкия капитал, която да включва здравеопазването, образованието и уменията на населението. В модерната икономика е необходима комплексна грамотност, изразяваща се в четене и писане на родния език; стабилни чуждоезикови умения, компютърна грамотност, способност за работа самостоятелно и в екип, аналитични умения, умения за общуване, независимост и самостоятелност в обучението. Основно задължение на държавата и държавните институции е да осигурят достъп до образование и здравеопазване на всички граждани. При отсъствие на държавна намеса икономическата поляризация води до социална и последващо образователна поляризация. Последната в съчетание с влошаване качеството на образованието може да има изключително тежки дългосрочни последици за българската икономика и обществото. В подобна среда е невъзможно постигането на развитие и просперитет.

Друг съществен рисков фактор за осъществяването на сценариите е влошаващата се демографска картина, която изтегля ресурси от пазара на труда. Това изисква прилагането на мерки за подобряване на живота и трудовите условия, здравеопазване, обучение през целия живот и мерки за преминаване към „активна старост“, по-широко прилагане на заетост на непълно работно време, дистанционната работа и други.

Раздел 4. ПРЕДЛОЖЕНИЯ ЗА ПРОМЕНИ В НОРМАТИВНАТА УРЕДБА

ПРЕДЛОЖЕНИЯ за преодоляване на проблема със задлъжнялостта:

1. Промени в законодателството в посока:

- Ускоряване на процедурите по несъстоятелност;
- Ликвидиране на възможността за обявяване в несъстоятелност със задна дата;
- Забрана за обявяване на обществени поръчки със забавено плащане;
- Коректно транспониране на Директива 2000/35/ЕО относно борбата със забавяне на плащане по търговски сделки.
- Приватизация на дейността по връчване на призовки.

2. Цялостно реструктуриране на тарифите за правораздаване, нотариални услуги и за дейността на съдия-изпълнителите.

3. Изграждане на клирингова къща за изчистване на междуфирмени задължения (вкл. с възможности за факторинг) с капитал, предоставен: 1. от държавния бюджет; 2. от банките; или 3. на основата на публично-частно партньорство.

4. Преглед на изпълнението на антикризисната програма в частта „данъчна ваканция“.

5. Въвеждане на задължително публикуване в единен публичен онлайн-регистър на:

- всички такси, тарифи и лихвени условия на банковата система;
- всички тарифи и условия по застрахователни операции.

6. Сключване на арбитражни клаузи в търговските договори, с финансови застрахователни и публични институции, вкл. по обществени поръчки, с цел бързо решаване на търговски спорове.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ за преодоляване на административния произвол и подобряване на административната и нормативната среда:

- Да се въведат законодателни механизми за упражняване на контрол по изпълнение на нормативните актове, вкл. в Закона за нормативните актове да се включи изискване всеки закон да съдържа разпоредби относно органа, който осъществява контрол по изпълнението му. Необходимо е в мотивите към законопроектите да се предложи обосновка и анализ относно необходимостта от промяна на други нормативни актове, които са в конфликт или не са синхронизирани.

- Въведени лицензионни режими на общинско ниво, които общините съгласно Закона за ограничаване на административното регулиране и административния контрол върху стопанската дейност (ЗОАРАКСД) нямат право да администрират. Мярка: областните управители да изискат от общинските съвети отменяне на решенията, въвеждащи тези регулации.

- Въведени разрешителни режими на общинско ниво с решения на общинските съвети, които съгласно ЗОАРАКСД общините нямат право да администрират без те да са въведени със закон. Мярка: областните управители да изискат от общинските съвети отменяне на решенията, въвеждащи тези регулации.

- Методиката за определяне размера на таксите за административните услуги на разходен принцип, приета от Министерски съвет съгласно изискванията на ЗОАРАКСД и в сила

от 1.1.2012, не се прилага. Агенцията по вписванията, Агенцията за застраховане на износа, Патентното ведомство, Предприятието за управление на дейностите по опазване на околната среда (ПУДООС) формират сериозни печалби от скъпи услуги за гражданите и бизнеса. Високите цени на съдебните институции ограничават достъпа до правосъдие. Мярка: МС да упражни контрол по прилагането на методиката от институциите, осъществяващи публични услуги.

- Регистърът за административни услуги съдържа непълна, неточна и невярна информация за административните режими, която подвежда, а не помага на гражданите и бизнеса. Мярка: разработване на нов актуален регистър за административните услуги, като се аутсорсва неговото подържане и управление в неправителствения сектор.

- Ненужно тежки регулации като лицензионни и разрешителни режими вместо регистрационни и удостоверителни режими, което затруднява влизането на пазара и дейността на предприятията, оскъпява публичните услуги и са източник на корупционни практики. Мярка: ограничаване на тежките регулации - лицензии и разрешителни, само до сфери в които държавата има стратегически интереси – сигурност, здравеопазване, храни, като останалите регулации автоматично се смекчат до регистрации и удостоверения.

- Електронизация на диалога с администрацията при оказване на публичните услуги с цел подобряване на тяхното качество, ускоряване и намаляване на тяхната цена и възможности за корупция и административен рекет. Мярка: приемане на план за поетапно въвеждане чрез надграждане на отделните модули и поемане на координиращата роля от премиера.

- Привеждане на нормативната база в съответствие с изискванията на ЗОАРАКСД, за което са необходими изменения и допълнения в над 70 нормативни акта. Мярка: Подготовка на промените, които да се внесат и приемат в следващия парламент.

- Хармонизиране на Административно процесуалния кодекс с разпоредбите на ЗОАРАКСД, като водещ да бъде принципът за прилагане на мълчаливото съгласие винаги, когато това е възможно.

- Промяна в Закона за държавния бюджет, предвиждаща приходите от такси, глоби и имуществени санкции без изключения да постъпват директно в държавния бюджет, а не в бюджетите на съответните държавните органи и бюджетните организации, които са ги планирали като приход. Така съответният държавен орган или бюджетна организация няма да имат интерес непрекъснато да увеличават размера на таксите и глобите.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ за промени в данъчната и осигурителна система:

- Промяна в Закона за данък върху добавената стойност чрез детайлно изброяване на условията за реалност на доставката и синхронизиране с изискванията на Директива 2006/112/ЕО.

- Премахване на различията в облагането с данък върху добавената стойност по веригите на доставки хотел – туроператор – корпоративен клиент и хотел – корпоративен клиент, с цел преустановяване на дискриминацията на туристическите агенции при работа с корпоративни клиенти.

- Съкращаване поне три пъти на срока за възстановяване на плащания по акцизни стоки, вложени в производството, от 30 на 5-10 дни след подаване на искането.

- Унифициране с изискванията на директивата за данъка върху добавената стойност при сделки към трети страни.
- Насочване на контрола и обезпечителното производство към неизправни данъчно задължени лица и техни длъжностни лица – промяна на т.нар. солидарна отговорност.
- Публикуване и анализ на ревизионни актове за 5 г., в т.ч. брой и размер по издадени актове, отменени актове; актове, отменени от съда; несъбираемите суми по актове на фирми “фантоми”; събрани суми; изплатени от Националната агенция по приходите присъдени лихви и разноски.
- Публичен регистър с данни за постъпления по данъка върху добавената стойност (ДДС) и дължим данъчен кредит и акцизи (правила за достъп за трети лица).
- Определяне на такса „битови отпадъци“ единствено въз основа на количествата генерирани и третирани битови отпадъци и отпадане на компонентата за почистване и поддръжка на местата за обществено ползване.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ за промени в областта на образованието:

- Приемане на Кодекс на образованието, обединяващ нормативната база и интегриращ нивата на образование.
- Нормативно регламентиране на професионалните стандарти като основа за разработване на държавно-образователните изисквания и академичните планове и програми;
- Валидиране на знания, умения и компетентности, придобити по неформален път (разширяване на системата към висшето образование и потребностите на пазара на труда).
- Прилагане на дуалната система за обучение - естествена форма за обучение в реална работна среда (стимули и права за работодателите да влияят на съдържанието на учебните планове и програми).
- Регламентиране на система за прогнозиране и планиране на потребностите на обществото от кадри с конкретна квалификация и умения чрез интегрирани действия на министерства и социални партньори.
- Отваряне на системата за управление на качеството в професионалното образование - обратна връзка с неговите потребители – ученици и работодатели.
- Създаване на регистър на образователния и квалификационен статус на българския гражданин.
- Външна верификация на резултатите от ученето на ученици и студенти. Обратна връзка към учебните програми и академични планове.
- Регламентирано насочване на средства за научноизследователска дейност в университетите.
- Промяна в системата за акредитиране на висшите училища по направления и специалности в съответствие с потребностите на обществото (икономиката).
- Адаптиране на системата за финансиране в образованието във функция на потребностите на обществото без разлика на собствеността на учебното заведение.

Раздел 5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисбалансите, наследени и проявили се в резултат на прехода, включват продължителна държавна намеса в икономическата дейност, забавена структурна реформа, приватизация и реструктуриране на икономическите сектори, слаба финансова дисциплина и декапитализация на икономиката, липса на мотивация за технологично обновяване и иновации.

Политическата нестабилност може да се охарактеризира с факта, че от разпадането на социалистическата система в България през 1989 г. до момента нито едно българско правителство не е било преизбирано.

Неравновесията в икономиката преди 1990 г. не са единствено от финансов характер и на макрониво, защото в такъв случай трябваше да изчезнат с либерализацията на пазара и цените. Това са и структурни неравновесия на ниво предприятие. И за да се осъществи преход от планова към пазарна икономика, е необходима не само промяна в собствеността, но и в поведението на икономическите субекти.

Около шест години от началото на прехода към пазарна икономика в България в страната доминира държавният сектор, който притежава собствеността на над 4/5 от дълготрайните материални активи и съответно поведението на държавните предприятия определя структурните параметри на икономическата система. Границите на собствеността върху капитала задават отговорността и степента на риск.

Вътрешните фактори за влияние върху икономическото развитие на България в периода до 1997 г. включват:

- забавена приватизация и проява на частен сектор в реалния сектор;
- отсъствие на регулиране на банковия пазар през 90-те години;
- продължителен период на административно определяне на цени - електроенергия, топлоенергия, горива, услуги;
- приватизация, осъществена с продажба на активите не на стратегически инвеститори, а на работническо-мениджърски дружества и други подобни. Това не позволи да се извърши обновяване на оборудването; да се получи трансфер на технологии и ноу-хау, а се декапитализираха предприятия и производства;
- слабо предлагане на подходящи финансови инструменти в преходния период – кредити, застраховки и др.;
- недостатъчен опит на мениджърите в новите пазарни условия;
- неефективен маркетинг;
- недостатъчни собствени суровини;
- неприлагане на последователна пазарна политика и политика на реформи. Частичните реформи забавят развитието и поставят капани.

В края на първото десетилетие на XXI век световната икономическа криза се проявява в редица страни на света. По това време българската икономика се отличава с голямо отрицателно търговско салдо и отрицателно салдо по платежния баланс, което я прави изключително уязвима по време на криза. Така през 2009 г. промишленото производство в страната спада с 14%.

По време на кризата България заедно с Естония са единствените държави от ЕС, които не насърчават икономическия растеж и вътрешното потребление, като едновременно намаляват правителствените разходи.

Годишният темп на инфлацията е нестабилен - само за срок от пет години (2003 – 2007) той варира между 2.35 и 7.3%. Брутният вътрешен продукт на човек от населението в паритет на покупателна способност е само около една трета от средното за ЕС, а на номиналния брутен вътрешен продукт от глава на населението – около 13%.

На 1 януари 2008 г. влиза в сила данъчна ставка върху доходите на всички граждани в размер на 10%, което е една от най-ниските ставки в света и най-ниската в ЕС. Данъкът върху печалбата е определен в размер на 10% от 01 януари 2007 г. – отново една от най-ниските в Европа.

Водещ отрасъл в икономиката на България е индустрията, въпреки че страната разполага с ограничен обем енергийни ресурси. По-голям дял от тях са 4.5 млрд. тона или 92% от общите запаси на въглища в страната. Те се използват за отопление.

Световната икономическа криза започва да оказва влияние върху страната през втората половина на 2009 г., въпреки че ранни знаци се наблюдават и през 2008 г. БВП намалява с 5.5% през 2009 г., като през следващите години, независимо от малките им стойности проявява положителни тенденции на растеж. Правителството се опитва да ограничи дефицита, като намалява разходите с темпа на свиване на приходите и не предлага политики на икономически стимули. Ползата от подобна стратегия е възможността за излизане от кризата без значително увеличаване на публичния дълг, но дългосрочните ефекти водят до увеличаване на бедността и неравенството.

Тенденцията на увеличение на задълженията на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката продължава. В края на 2011 г. те надхвърлиха 163 млрд. лв. В сравнение с 2005 г. те са по-големи с над 96 млрд. лева или 2,5 пъти. Спрямо 2010 г. прирастът е над 5 млрд. лева, което е 3,3%.

През 2005 г. на 1 лев БВП е имало 1.58 лв. задължения, през 2009 г. – 2,39 (51% повече спрямо 2005 г.), а през 2011 г. съотношението спада до 2.27 лв., което е с около 5% спрямо 2009 г. След началото на икономическата криза през 2009 г. се обръща тенденцията по отношение темповете на растеж на задълженията, които започват да намаляват. Причините за това явление се коренят основно в намаляването на инвестиционната активност, респективно – намаляват дългосрочните кредити.

Инвестиционните разходи през периода 2005-2008 г. нараснаха 2,2 пъти, а от 2009 г. започнаха да намаляват. През 2011 г., макар и слабо, отново нараства инвестиционната активност, но спрямо 2008 г. инвестициите са по-малко с около 40%.

Остава затруднен достъпът до банково кредитиране вследствие на несигурната икономическа среда. Средните нива на лихвените проценти по новоотпуснатите кредити отбелязаха незначителен спад до 9,8% при 10,7% година по-рано. Допълнително към тази цена следва да се добавят около 3% за разходи за гаранции, застраховки, такси за разглеждане и обслужване и други.

Продължителната криза показва дефицитите в българския модел за развитие, които включват политиката на държавата за икономически растеж, независимо от социалната цена, както и оръязване на разходите в подкрепа на образованието, изследванията, социалния сектор и пазара на труда.

Извършеното изследване на взаимните зависимости на БВП от факторите на въздействие – земя, капитал, енергия и труд в периода 2004-2011 г., и подготвените модели адекватно обясняват промяната на БВП в зависимост от потреблението на основен капитал. Повишаването на потреблението на основен капитал с 1 млн. лв. може да повиши БВП на страната с 6.7 млн. лева. Потреблението на основен капитал може да обясни 91.58% от развитието на БВП.

От модела за крайното потребление на домакинствата става ясно, че то зависи от обема на брутното енергийно потребление на въглицата, нефта и нефтените дестилати и природния газ. Използването на въглицата, нефта и нефтените дестилати увеличават разходите в крайното потребление на домакинствата, докато потреблението допълнително на 1 х.т.н.е. природен газ намалява разходите на домакинствата с 34.7 млн. лв.

Най-значимите фактори, които ще оказват влияние върху международното икономическо развитие, в това число и на България, са демографските промени, развитието на пазарите, увеличението на конкуренцията, достъпът до образование, глобализацията на пазарите, технологиите и иновациите, промените в климата и преходът към „зелена“ икономика.

Основните проблеми на трансформация на българската икономика са в областта на доброто управление и социалната консолидация. Процесът трябва да бъде концентриран върху следните ключови елементи:

- изграждане на общество, основано на знанието;
- засилване на спазването на закона;
- повишена солидарност на обществото.

Раздел 6. Източници

1. Анализ на икономическия екип на Уникредит Булбанк: „Възстановяването на икономиката ще се движи от индивидуалното потребление“, 29.03.2013 г., http://www.unicreditbulbank.bg/bg/Media_Centre/News/2013/BG_NEWS_29_03_2013
2. Бюлетин „Държавен дълг“, Юли 2012 г., Министерство на финансите, www.minfin.bg
3. Вътрешнофирмени и работни документи на Българска стопанска камара, 2013 г.
4. „В годината на желязната овца. Конюнктурен обзор на българското стопанство за 1991 г.“, Агенция за икономическо програмиране и развитие, 1992 г.
5. Годишна статистика за основните показатели на БФБ – София, 2008-2012 г., <http://www.bse-sofia.bg>.
6. „Европа 2020: Национална програма за реформи“, актуализация 2012 г., Април 2012 г., МФ, http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/nrp2012_bulgaria_bg.pdf
7. Експортни стратегии на 18 икономически сектора, разработени през 2012 г. от ИАНМСП по Оперативна програма „Развитие на конкурентоспособността на българската икономика” 2007 – 2013 г., Приоритетна ос 4.2. „Укрепване на международните пазарни позиции на българската икономика” Проект № BG161PO003 – 4.2.01-0001 „Насърчаване на интернационализацията на българските предприятия”. Сектори: Производство на храни; Производство на напитки; Производство на химични и фармацевтични продукти; Производство на текстил и изделия от текстил; Производство на облекло, вкл. кожено, обработка на кожи; Производство на мебели; Производство на машини, оборудване и домакински уреди; Производство на електрически машини и апарати; Производство на превозни средства, без автомобили; Производство на изделия от каучук и пластмаси; Производство на медицински, прецизни и оптични апарати и инструменти; Производство на канцеларска и електронноизчислителна техника и продукти и услуги в областта на компютърните технологии; Производство на дървен материал и изделия от него, без мебели; Производство на дървесна маса, хартия, картон и изделия; Издателска и полиграфическа дейност, възпроизвеждане; Производство на неметални и минерални продукти; Производство на метални изделия, без машини и оборудване; Производство на радио-, телевизионна и далекосъобщителна техника.
8. „Изтичане на добавена стойност – базисно ограничение и фактор на икономическия растеж; Влияние на паричния съвет, фискалните ограничения и изгледите за сближаване на България към Еврозоната“, Силвия Трифонова и Ангел Георгиев Иванов, раздел 2 във „Възможности за възстановяване, икономически растеж, заетост и догонващо развитие на Република България“, 2011 г., Българска стопанска камара, София, стр. 65-169. ISBN 97895496363070.
9. „Конвергентна програма на Република България 2012-2015 г.“, Април 2012 г., МФ,
10. „Макроикономическите модели на Международния валутен фонд и Световната банка (анализ на теоретичните подходи и оценка на ефективността от прилагането им в България“, Виктор Йоцов, БНБ, Дискусионни материали, Юли 2000 г.
11. „Митовите за реформата“, Илиян Михов, вестник „Капитал“, 17-23 март 1996 г.
12. „Мястото на България в световния износ“, Веселин Илиев, Център „Външноикономическо сътрудничество“, БСК, 17.08.2013 г., <http://www.bia-bg.com/analysis/361>

13. „Паричният съвет: “The only game in town”, Калин Христов, Дискусионни материали, ДР/40/2004, БНБ.
14. „Платежни баланси – съвременни проблеми“, доц.д-р Йорданка Статева, Списание „Икономически алтернативи“, УНСС, брой 3, 2009 г., стр. 32-47.
15. Работни документи на експерти от БСК относно подготовка на пакет от предложения към Правителството, март 2013 г.
16. „Равносметката от пакта „Евро плюс“, презентация на Ж.М. Барозу, председател на Европейската комисия пред Европейския съвет на 09.12.2011 г.; http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/euro_plus_pact_presentation_december_2011_bg.pdf
17. Регламент (ЕС) № 1176/2011 на Европейския парламент и на Съвета от 16 ноември 2011 година относно предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси, Официален вестник н° L 306 , 23/11/2011 стр. 0025 – 0032, <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:306:0025:01:BG:HTML>
18. Резолюция по „Съобщение на комисията – годишен обзор на растежа 2013 г.“, ИСС, февруари 2013 г., <http://www.esc.bg/bg/activities/resolutions/>
19. „Сравнителен анализ на структурните промени в страните от Централна и Източна Европа“, съставител и отговорен редактор: Митко Димитров, „Горекс Прес“, София, 1996 г.
20. „Финансовата политика в България в условията на преход към пазарна икономика“, Мариела Ненова, Николина Мичева, Цветан Манев, Александър Михайлов, БНБ, 1997 г.
21. „Фирмена задлъжнялост 2011 г.“ Камен Колев, БСК, 14.01.2013 г., <http://www.bia-bg.com/analysis/364>
22. „Ценовият контрол и инфлацията в България през 1991-1992 година“, Мария Жечева, Нели Милева, Ноември 1992 г., Агенция за икономическо програмиране и развитие.
23. „Green Building, A Professional's Guide to Concepts, Codes and Innovation“, Anthony C. Floyd, ICC/Delmar Cengage Learning, 2012. <http://www.iccsafe.org>
24. “Employers’ practices for Active Ageing” Final synthesis paper of the European Employers’ organisations project on age management policies in enterprises in Europe; Published: December 2012, <http://www.businesseurope.eu/content/default.asp?PageID=568&DocID=31058>
25. “European Economy. Macroeconomic imbalances - Bulgaria” Occasional papers 100, July 2012, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs - http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp100_en.pdf
26. “Macroeconomic Imbalances Procedure Scoreboard Headline Indicators”, 1 November 2012, Statistical Information. European Commission, Eurostat, http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/MIP_NOV_2012/EN/MIP_NOV_2012-EN.PDF
27. „Scoreboard for The Surveillance of Macroeconomic Imbalances”, Occasional papers 92, February 2012, European Commission, Directorate-General for Economic and Financial Affairs - http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2012/pdf/ocp92_en.pdf
28. „Skills for green jobs. A global view. Synthesis report based on 21 country studies (ILO, Geneva)“. Strietska-Ilina, O.; Hofmann, C.; Duran, M.; Jeon, S. 2011.
29. Skills for Green Jobs - background country studies; (ILO, Geneva), 2010, http://www.ilo.org/skills/inst/WCMS_144268/lang--en/index.htm

30. Skills for green jobs. European synthesis report (Luxembourg, Publications Office of the EU), Cedefop, 2010.
31. Tackling undeclared work in 27 European Union Member States and Norway. Approaches and measures since 2008, : Colin C. Williams and Piet Renooy, Eurofound 2013, <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2013/243/en/1/EF13243EN.pdf>
32. “Towards a Green Economy. Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication”. UNEP, 2011. www.unep.org/greeneconomy
33. “Traking Global Trends. How Six Key Developments are Shaping the Business World”, 2010, Earst and Young, <http://www.ey.com>

Списък на таблиците и фигурите

фигура 1	Структура на разходите на БВП	8
фигура 2	Темповете на растеж на БВП, потреблението и инвестициите, %	8
фигура 3	Относителен обем на потреблението на глава от населението, измерен чрез БВП и фактическото индивидуално потребление в паритет на покупателна способност, през 2012 г. за страните от ЕС-27 и Европейската икономическа общност, ЕС27=100	9
таблица 1	Фискална политика, ЕС-27 и Еврозона (2008-2012 г.), % от БВП	10
таблица 2	Държавен дълг и свързани с него показатели (1999-2012 г.)	11
фигура 4	Представяне на иновационните системи на държавите-членки през 2012 г.	12
таблица 3	Брутна добавена стойност по основни икономически сектори и групировки на българската икономика (2007-2012 г.), в %	15
фигура 5	БВП, процент на нарастване по тримесечия в България	15
таблица 4	Структура на чуждестранните преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор към 31.12. (2008-2011 г.), в %	20
фигура 6	Поток на преките чуждестранни инвестиции в България, (2008-2012 г.)	22
таблица 5	Структура на преките чуждестранни инвестиции по вид инвестиция в %	23
фигура 7	Бруто образуване на основен капитал (1996-2012 г.)	24
таблица 6	Структура на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи по статистически райони (2000-2011 г.), в %	24
фигура 8	Осреднена структура на инвестициите в дълготрайни материални активи в регионите на страната (2000-2011 г.), в %	25
таблица 7	Структура на разходите за придобиване на дълготрайни материални активи по икономически дейности (2008-2011 г.), в %	25
фигура 9	Динамика на новорегистрираните и заличени търговци, брой	28
таблица 8	Предприятия по икономически сектори (2008-2011 г.) в бр	28
фигура 10	Темпове на нарастване на задълженията и БВП (2006-2011 г.), съотношение на задълженията към БВП	29
фигура 11	Разходи за придобиване на ДМА (2005-2011 г.) в млрд.лева, съотношение на инвестициите към БВП	30
фигура 12	Задължения и прираст на задълженията	30
фигура 13	Съотношение между приходите от продажби и задълженията на нефинансовите предприятия	31
фигура 14	Дългосрочни и краткосрочни задължения, темп на изменение	31
таблица 9	Структура на задълженията по икономически дейности през 2011 г., млрд.лв.	32
таблица 10	Структура на задълженията според вида на кредиторите	33
фигура 15	Кредити на нефинансовите предприятия и дял на лошите и реструктурирани кредити	33
фигура 16	Темп на междуфирмените задължения спрямо 2005 г.	34
фигура 17	Задължения към финансовите предприятия в млрд.лв.	34
фигура 18	Задължения към персонала в млрд.лв.	35
фигура 19	Данъчни и осигурителни задължения в млрд.лв.	35
фигура 20	Структура на износа по начин на използване, (1995-2012 г.)	39
таблица 11	Износ по стокови групи (2008-2012 г.) в млн.EUR	39
таблица 12	Внос по стокови групи (2008-2012 г.) в млн.EUR	40
фигура 21	Промяна в структурата на продажбите, 2005 и 2011 г.	41
фигура 22	Дял на вноса в потреблението на хранителни продукти по основни групи	42
фигура 23	Схема на процедурата за преглед на макроикономическите дисбаланси	60

таблица 13	Табло на макроикономическите показатели за България по процедурата за макроикономически дисбаланси на Европейската комисия	62
таблица 14	Дългови индикатори (1991-1999 г.), %	67
таблица 15	Ефективност на прилаганите стабилизационни програми по споразумения с Международния валутен фонд (1991-1997 г.)	69
таблица 16	Екзогенни и целеви променливи в стабилизационните програми	71
таблица 17	Платежен баланс (1991-2004 г.), в млн.USD	71
фигура 24	Структура на износа през 2007	73
таблица 18	Професия „Климатолог“	80
таблица 19	„Зелени“ индустрии с вероятност за развитие и разширяване, както и свързана с тях необходимост от преквалификация и обучение	85
таблица 20	Променящи се и нововъзникващи професии във връзка със „зелените“ индустрии	86
фигура 25	Взаимодействие между БВП и факторите – използвана земеделска земя, заети, потребление на основен капитал, брутно вътрешно енергийно потребление (2004-2011 г.)	87
фигура 26	Структура на брутно вътрешно потребление по агрегирани групи на енергийните продукти в общия енергиен баланс на България за 2011 г.	88
фигура 27	Средногодишни темпове на прираста на БВП по фактори, в %	90
таблица 21	Относителен обем на БВП на глава от населението, ЕС-27, отделни страни-членки и страни от Европейското икономическо пространство, (2008-2012 г.), % БВП в паритетна покупателна способност	102
таблица 22	Индекси на равнищата на цените при фактическото индивидуално потребление в страните от ЕС-27 и Европейското икономическо пространство (2007-2012 г.), ЕС-27=100	103
таблица 23	Основни макроикономически показатели за ЕС, Еврозоната, САЩ и Япония (2008-2012 г.), %, средногодишен темп	104
таблица 24	Основни макроикономически показатели за България, (2008-2012 г.)	104
таблица 25	Растеж на реалния БВП по компоненти на разходите в България (2007-2012 г.), в %	108
таблица 26	Реален растеж на брутната добавена стойност в България (2007-2012 г.), в %	109
таблица 27	Натрупана инфлация от началото на годината и принос на основните групи стоки и услуги, (2008-2012 г.)	109
таблица 28	Чуждестранни преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор по икономически дейности към 31 декември за периода 2008-2011 г., в хил.евро	110
таблица 29	Индекси на Българска фондова борса–София, към 31 декември 2007-2012 г.	111
таблица 30	Пазарна капитализация на Българска фондова борса–София, към 31 декември 2007-2012 г.	111
таблица 31	Структура на износа и вноса на България по хармонизираната система, (2007-2012 г.) в %	112
таблица 32	Дял на водещите страни във външната търговия на България, (2007-2012 г.) в %	113
таблица 33	Екосистемни услуги, класифицирани според оценката на екосистемите и общата икономическа стойност	114
таблица 34	Примери за повишаване на квалификацията в нови професии, свързани със „зелената“ икономика	115
фигура 28	Взаимодействие между БВП и брутно вътрешно енергийно потребление според вида горива и енергия – въглища, нефт и нефтени дестилати, ядрена енергия и природен газ (2004-2011 г.)	116
таблица 35	Мултивариантни регресионни модели на БВП, (2004-2011 г.)	117

Раздел 7. ПРИЛОЖЕНИЯ

ТАБЛИЦА 21 Относителен обем на БВП на глава от населението, ЕС-27, отделни страни-членки и страни от Европейското икономическо пространство, (2008-2012 г.), % БВП в паритетна покупателна способност

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС-27	100	100	100	100	100	100
Еврозона	109	109	109	109	108	108
Австрия	124	125	126	128	129	131
Белгия	116	116	118	120	119	119
България	40	44	44	44	46	47
Великобритания	117	113	111	112	109	110
Германия	116	116	115	119	121	122
Гърция	90	93	94	87	79	75
Дания	123	125	124	128	126	125
Естония	70	69	63	63	67	69
Ирландия	146	131	128	127	129	130
Испания	105	104	103	100	99	97
Италия	104	105	104	101	100	99
Кипър	95	100	100	97	95	91
Латвия	58	59	54	54	59	62
Литва	62	65	58	61	66	70
Люксембург	275	264	256	268	272	272
Малта	78	81	85	86	86	86
Нидерландия	133	135	132	132	131	129
Полша	55	57	61	63	65	66
Португалия	79	78	80	81	78	75
Румъния	42	47	47	47	47	49
Словакия,	68	73	73	73	73	75
Словения	89	91	87	84	84	82
Унгария	62	64	65	65	66	66
Финландия	118	119	115	114	115	115
Франция	108	107	109	109	109	108
Чехия	83	81	83	80	80	79
Швеция	125	124	120	124	127	129
Исландия	121	124	121	112	112	113
Норвегия	182	192	177	182	187	196
Швейцария	145	149	150	155	158	160

Източник: Евростат

ТАБЛИЦА 22 Индекси на равнищата на цените при фактическото индивидуално потребление в страните от ЕС-27 и Европейското икономическо пространство (2007-2012 г.), ЕС-27=100

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЕС-27	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Еврозона	101,9	103,5	106,1	104,6	104,5	103,5
Дания	140,3	142,9	146,0	144,7	146,8	144,9
Люксембург	123,8	126,8	132,5	134,0	135,0	134,2
Швеция	121,0	118,0	111,7	126,2	131,8	134,0
Финландия	118,6	120,1	123,4	123,6	125,6	124,8
Ирландия	127,4	133,3	129,7	121,6	119,4	117,6
Белгия	111,4	114,0	116,5	115,2	115,3	114,0
Франция	108,7	111,2	112,9	111,8	111,4	110,4
Нидерландия	103,5	105,4	109,3	110,3	110,4	110,0
Австрия	106,3	108,8	111,8	108,7	109,7	109,4
Великобритания	114,8	105,1	98,0	102,1	103,0	108,7
Италия	104,1	103,4	105,9	104,2	105,3	104,8
Германия	101,1	102,6	106,2	103,6	102,5	101,5
Испания	92,5	94,8	97,0	96,3	96,2	94,3
Кипър	89,9	88,6	90,8	90,9	90,6	89,6
Гърция	89,5	90,3	93,3	92,9	92,4	89,3
Словения	77,6	81,6	86,5	85,8	84,8	83,9
Португалия	84,5	86,3	87,2	85,8	84,8	83,7
Малта	71,0	72,6	73,1	72,9	73,3	73,7
Естония	67,2	70,6	70,1	69,2	70,7	72,6
Чехия	58,3	71,5	67,7	70,4	71,4	69,5
Латвия	61,4	69,2	68,4	66,1	66,9	68,1
Словакия	57,7	63,8	67,0	65,6	66,7	66,3
Литва	54,7	60,4	60,9	58,9	60,1	60,2
Унгария	61,5	64,0	57,8	58,7	58,5	56,4
Полша	56,4	63,8	53,6	56,5	55,1	54,3
Румъния	56,1	55,9	50,8	52,1	52,8	50,2
България	40,4	43,5	45,0	44,8	43,7	43,5
Норвегия	143,2	146,3	144,3	156,0	162,3	166,4
Швейцария	127,4	131,2	140,2	150,8	164,8	162,9
Исландия	154,1	106,1	99,1	109,8	112,6	115,0

Източник: Евростат

ТАБЛИЦА 23 Основни макроикономически показатели за ЕС, Еврозоната, САЩ и Япония (2008-2012 г.), %, СРЕДНОГОДИШЕН ТЕМП

	2008	2009	2010	2011	2012
Икономически растеж					
ЕС	0,9	-4,3	2,1	1,6	-0,3
Еврозона	0,7	-4,3	2,0	1,4	-0,6
САЩ	1,1	-3,5	2,4	1,8	2,2
Япония	-0,7	-5,5	4,7	-0,6	2,0
Инфлация					
ЕС	3,7	1,0	2,1	3,1	2,6
Еврозона	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5
САЩ	3,8	-0,4	1,6	3,1	2,1
Япония	1,4	-1,4	-0,7	-0,3	0,0
Безработица					
ЕС	7,0	8,9	9,7	9,7	10,5
Еврозона	7,5	9,4	10,1	10,2	11,4
САЩ	5,8	9,3	9,6	8,9	8,1
Япония	4,0	5,1	4,1	4,0	4,1

Източник: Евростат

ТАБЛИЦА 24 Основни макроикономически показатели за България (2008-2012 г.)

РЕАЛЕН СЕКТОР ¹	2008	2009	2010	2011	2012
Брутна добавена стойност (млн. лв.) ²	57 733	58 695	60 716	65 174	66 642
Брутна добавена стойност (реален темп, %/г.) ²	6,3	-3,3	0,5	2,1	0,3
Брутен вътрешен продукт (млн. лв.) ²	69 295	68 322	70 511	75 308	77 582
Брутен вътрешен продукт реален темп, %/г.) ²	6,2	-5,5	0,4	1,8	0,8
Крайно потребление (млн. лв.) ²	57 496	54 293	55 709	58 815	61 963
Брутно капиталобразуване (млн. лв.) ²	26 015	20 063	16 138	16 510	18 487
Износ на стоки и услуги (млн. лв.) ²	40 342	32 458	40 481	50 077	51 691
Внос на стоки и услуги (млн. лв.) ²	54 557	38 493	41 817	50 094	54 559
БВП дефлатор (изменение, %) ³	8,4	4,3	2,8	4,9	2,2
Индекс на потребителските цени:					
изменение спрямо предходен период, (%) ⁴	7,8	0,6	4,5	2,8	4,2
средногодишно изменение, (%) ⁵	12,3	2,8	2,4	4,2	3,0
Хармонизиран индекс на потребителските цени:					
изменение спрямо предходен период, (%) ⁴	7,2	1,6	4,4	2,0	2,8
средногодишно изменение, (%) ⁵	12,0	2,5	3,0	3,4	2,4
Общ индекс на цени на производител (изм., %)⁶					
Индекс, цени на производител на вътр.пазар (%) ⁶	4,7	-0,8	7,2	8,6	5,3
Индекс, цени на производител на межд.пазар (%) ⁶	-8,7	4,7	11,7	10,9	2,3
Индекс на промишленото производство ⁷	0,7	-18,3	2,0	5,8	-0,4
Условия на търговия (%)					
Индекс на цени на износа на стоки (изм. при база средногодишни цени за предходната година, %)	1,5	-6,2	10,9	12,1	6,8
Индекс на цени на вноса на стоки (изм. при база средногодишни цени за предх. година, %)	8,5	-14,4	4,6	8,5	2,2
Пазар на труда:					
Наети (хил. души) ⁸	2 467	2 405	2 243	2 242	2 053
Безработни (хил. души) ^{9,10}	232	338	342	342	376
Безработица (%) ^{9,10}	6,3	9,1	9,2	10,4	11,4
Средна месечна работна заплата (лв.)	545	609	648	686	766
БВП на глава от населението (лв.)	8 711	8 735	9 359	10 248	10 632

¹ Източник: НСИ, без данните за регистрираните безработни и процента на безработица

² Данните включват допълнителни оценки на ненаблюдаваната икономика, разпределение на косвено измерените финансови посреднически услуги(FISIM) по потребители и въвеждане на метода на модифицирана касова основа при отчитане на данъците и социалните осигуровки. Предварителни данни за 2012 година

³ Съотношение между оценката на БВП по текущи цени и по цени на предходната година

⁴ Спрямо края на предходната година

⁵ Средногодишни данни, предходните 12 месеца = 100

⁶ Средногодишни изменения спрямо предходната година

⁷ Сезонно неизгладени. Средногодишни изменения спрямо предходната година

⁸ Наети по трудово и служебно правоотношение; среден списъчен брой

⁹ В края на периода

¹⁰ Регистрирани безработни. Източник: Агенция по заетостта. От 2011 г. равнището на безработица се изчислява при използване на новите данни от *Преброяването на населението* през февруари 2011 г. за Икономически активно население, което е с 374 653 човека по-малко в сравнение с данните, отчетени при Преброяването на населението през март 2001 г.

ТАБЛИЦА 25 (ПРОДЪЛЖЕНИЕ)

	2008	2009	2010	2011	2012
ПУБЛИЧНИ ФИНАНСИ					
КОНСОЛИДИРАНА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА¹¹					
<i>(млн. лв.)</i>					
Приходи и помощи	27 313,2	25 040,9	23 932,6	25 378,1	27 469,8
Данъчни приходи	22 166,9	20 171,9	19 014,4	20 594,2	21 529,0
Неданъчни приходи и помощи	5 146,3	4 869,0	4 918,3	4 783,9	5 940,8
Общо разходи	25 323,4	25 666,9	26 755,4	26 866,6	27 827,5
Лихвени разходи	585,0	520,8	485,9	547,0	572,7
Нелихвени разходи	24 738,4	25 146,1	26 269,5	26 319,6	27 254,8
Първично салдо	2 574,8	-105,3	-2 336,9	-941,5	215,0
Касов дефицит(-)/излишък(+)	1 989,8	-626,1	-2 822,8	-1 488,5	-357,7
Държавен и държавногарантиран дълг	10 709,9	10 640,9	11 778,2	12 826,3	14 682,8
<i>(% от БВП)</i>					
Приходи и помощи	39,4	36,7	33,9	33,7	35,4
Данъчни приходи	32,0	29,5	27,0	27,3	27,7
Неданъчни приходи и помощи	7,4	7,1	7,0	6,4	7,7
Общо разходи	36,5	37,6	37,9	35,7	35,9
Лихвени разходи	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7
Нелихвени разходи	35,7	36,8	37,3	34,9	35,1
Първично салдо	3,7	-0,2	-3,3	-1,3	0,3
Касов дефицит(-)/излишък(+)	2,9	-0,9	-4,0	-2,0	-0,5
Държавен и държавногарантиран дълг	15,5	15,6	16,7	17,0	18,9
ДЪРЖАВНА ФИНАНСОВА СТАТИСТИКА - ЕСС'95					
МЕТОДОЛОГИЯ¹²					
Бюджетен дефицит(-)/излишък(+) (млн. лв)	1 148,8	-3 210,7	-2 197,9	-1 491,6	-623,8
Бюджетен дефицит(-)/излишък(+) (% от БВП)	1,7	-4,7	-3,1	-2,0	-0,8
ПАРИ И КРЕДИТ¹³					
<i>(млн. лв.)⁹</i>					
Нетни чуждестранни активи	13 944,1	14 710,7	17 086,3	21 083,7	25 330,1
Чуждестранни активи	32 538,6	33 309,2	33 381,3	35 210,0	40 478,6
Чуждестранни пасиви	18 594,4	18 598,5	16 294,9	14 126,3	15 148,6
Нетни вътрешни активи	44 755,8	47 422,9	49 233,9	52 533,6	53 938,6
Вътрешен кредит	44 533,1	47 574,0	50 021,7	53 721,1	55 094,0
Вземания от сектор "Държавно управление"	-5 175,2	-4 011,0	-2 258,7	-538,5	-678,9
Вземания от неправителствения сектор	49 708,3	51 585,0	52 280,4	54 259,6	55 772,9
Вземания от сектори "Домакинства" и "НТООД"	18 098,0	19 145,5	18 987,1	18 902,2	18 718,5
Вземания от неправителствения сектор (годишен темп на изменение, %)	31,6	3,8	1,3	3,8	2,8
Вземания от сектори "Домакинства" и "НТООД" (годишен темп на изменение, %)	31,3	5,8	-0,8	-0,4	-1,0

	2008	2009	2010	2011	2012
Чуждестранни активи на сектор "Други ПФИ"	7 645,4	8 013,9	7 971,6	9 072,0	10 030,1
Чуждестранни пасиви на сектор "Други ПФИ"	18 497,0	17 178,6	14 838,4	12 577,8	13 674,8
Нетни чуждестранни активи на с-р "Други ПФИ"	-10 851,7	-9 164,7	-6 866,9	-3 505,7	-3 644,7
Паричен агрегат М1 (тесни пари)	19 866,6	18 125,0	18 387,1	21 026,9	23 014,2
Паричен агрегат М2 (М1 + квазипари)	45 687,9	47 633,5	50 668,6	56 803,0	61 631,1
Паричен агрегат М3 (широки пари)	45 777,8	47 690,1	50 740,9	56 921,8	61 744,4
Международни резерви на БНБ ¹⁴	24 864,8	25 267,1	25 380,1	26 107,9	30 418,0
Резервни пари	14 185,8	12 946,3	14 114,4	14 906,4	17 393,0
Пари в обращение	9 179,4	8 049,1	8 302,4	8 728,8	9 549,9
Депозити на сектор "Други ПФИ"	5 006,4	4 897,2	5 812,0	6 177,7	7 843,0
(% от БВП)					
Паричен агрегат М1 (тесни пари)	28,7	26,5	26,1	27,9	29,7
Паричен агрегат М2 (М1 + квазипари)	65,9	69,7	71,9	75,4	79,4
Паричен агрегат М3 (широки пари)	66,1	69,8	72,0	75,6	79,6
Вътрешен кредит	64,3	69,6	70,9	71,3	71,0
Вземания от сектор "Държавно управление"	-7,5	-5,9	-3,2	-0,7	-0,9
Вземания от неправителствения сектор	71,7	75,5	74,1	72,1	71,9
Вземания от сектори "Домакинства" и "НТООД"	26,1	28,0	26,9	25,1	24,1
Лихвени проценти¹⁵					
Основен лихвен процент ¹⁶	5,12	2,40	0,20	0,19	0,11
Междубанков паричен пазар	5,29	2,43	0,30	0,24	0,11
СОФИБОР за 3 месеца	7,14	5,72	4,12	3,76	2,25
Доходност на дългосрочни ДЦК ¹⁷	4,99	5,50	4,72	4,43	2,96
Дългосрочен лихвен процент за оценка на степенята на конвергенция ¹⁸	5,38	7,21	6,01	5,36	4,50
Нов бизнес¹⁹					
депозити с договорен матуритет	5,58	6,97	5,36	4,75	4,23
краткосрочни кредити ²⁰	10,69	10,15	8,47	7,29	7,45
дългосрочни кредити ²⁰	10,55	11,82	11,28	10,72	9,67
годишен процент на разходите ²¹	11,46	13,84	13,31	12,83	12,20
Салда¹⁹					
овърнайт-депозити ²²	0,79	0,69	0,55	0,53	0,45
депозити с договорен матуритет	6,01	6,80	5,53	5,27	4,86
овърдрафт ²²	11,39	11,31	10,86	10,41	9,24
краткосрочни кредити ²⁰	11,27	9,91	9,89	8,98	7,97
дългосрочни кредити ²⁰	11,54	11,06	10,89	10,69	10,01
ВЪНШЕН СЕКТОР²³					
Брутен външен дълг					
(млн. евро)⁹					
Брутен външен дълг	37 157,2	37 724,5	37 026,3	36 228,1	37 592,1
Публичен и публичногарантиран външен дълг ²⁴	3 915,8	4 178,7	4 326,9	4 242,2	4 640,3
Частен негарантиран външен дълг ²⁵	33 241,4	33 545,8	32 699,4	31 985,9	32 951,8
Брутен външен дълг (% от износ на СНФУ) ²⁶	180,6	227,0	180,0	141,4	142,1
Краткосрочен дълг/брутен външен дълг (%)	35,4	32,7	30,2	27,8	27,7
(% от БВП)					
Брутен външен дълг	104,9	108,0	102,7	94,1	94,8
Публичен и публичногарантиран външен дълг	11,1	12,0	12,0	11,0	11,7
Частен негарантиран външен дълг	93,8	96,0	90,7	83,1	83,1
Краткосрочен външен дълг	37,1	35,3	31,1	26,2	26,3
Платежен баланс					
(млн. евро)					
Текуща сметка	-8 162,4	-3 117,8	-533,1	39,2	-528,2
Търговско салдо ²⁷	-8 597,3	-4 173,6	-2 763,7	-2 156,1	-3 622,1
Износ FOB	15 203,8	11 699,3	15 561,2	20 264,3	20 793,1
Износ FOB (% промяна спрямо същия период на предх. година)	12,5	-23,1	33,0	30,2	2,6

	2008	2009	2010	2011	2012
Внос FOB	23 801,1	15 872,8	18 324,8	22 420,4	24 415,2
Внос FOB (% промяна спрямо същия период на предх. година)	14,7	-33,3	15,4	22,3	8,9
Текуща и капиталова сметка	-7 885,0	-2 640,6	-242,2	536,0	8,6
Капиталова и финансова сметка	11 750,6	1 667,2	-382,2	-471,4	2 768,1
Финансова сметка	11 473,2	1 190,0	-673,1	-968,2	2 231,3
Преки инвестиции в България ²⁸	6 727,8	2 412,2	1 151,2	1 314,6	1 478,3
Преки инвестиции в България/дефицит на текущата сметка (%)	82,4	77,4	216,0	-	279,9
Портфейлни инвестиции - активи ²⁹	-296,2	-593,1	-547,9	-47,6	-1 493,7
Портфейлни инвестиции - пасиви ²⁹	-477,9	4,5	-87,5	-309,9	563,1
Други инвестиции - активи ²⁹	131,5	-627,7	-26,2	-712,8	1 092,8
Други инвестиции - пасиви ²⁹	5 903,6	-91,3	-964,1	-1 031,3	800,9
(% от БВП)					
Текуща сметка	-23,0	-8,9	-1,5	0,1	-1,3
Търговско салдо	-24,3	-11,9	-7,7	-5,6	-9,1
Износ FOB	42,9	33,5	43,2	52,6	52,4
Внос FOB	67,2	45,4	50,8	58,2	61,6
Услуги, нето	3,8	3,7	5,2	6,0	6,0
Пътувания, нето	3,7	4,1	5,0	4,9	4,8
Доход, нето	-5,0	-3,4	-3,1	-4,7	-3,4
Текущи трансфери, нето	2,4	2,7	4,2	4,4	5,1
Текуща и капиталова сметка	-22,3	-7,6	-0,7	1,4	0,0
Капиталова и финансова сметка	33,2	4,8	-1,1	-1,2	7,0
Финансова сметка	32,4	3,4	-1,9	-2,5	5,6
Преки инвестиции в България	19,0	6,9	3,2	3,4	3,7
Портфейлни инвестиции - активи	-0,8	-1,7	-1,5	-0,1	-3,8
Портфейлни инвестиции - пасиви	-1,3	0,0	-0,2	-0,8	1,4
Други инвестиции - активи	0,4	-1,8	-0,1	-1,9	2,8
Други инвестиции - пасиви	16,7	-0,3	-2,7	-2,7	2,0
Други индикатори					
Брутни външни активи (млн. евро) ³⁰	17 620,9	18 312,2	18 883,8	19 601,9	21 857,2
Нетен външен дълг (млн. евро) ³¹	19 536,3	19 412,3	18 142,5	16 626,2	15 734,9
Нетен външен дълг (% от БВП)	55,1	55,6	50,3	43,2	39,7
Нетна международна инвестиционна позиция (млн. евро) ³²	-34 559,3	-35 578,9	-34 384,5	-33 021,0	-32 044,2
Нетна международна инвестиционна позиция (% от БВП)	-97,5	-101,9	-95,4	-85,8	-80,8
Резервни активи на БНБ/внос на СНФУ (в месеци) ³³	5,5	8,0	7,3	6,3	6,7
Валутен курс на лева за 1 евро: за целия период фиксирен курс 1.95583 лв. за 1 евро					
Валутен курс на лева за 1 щ.д. ⁹	1,39	1,36	1,47	1,51	1,48
Номинален ефективен валутен курс (индекс юни '97 = 100)	131,2	134,0	130,5	132,1	131,0
Реален ефективен вал. курс (индекс, юни '97 = 100) ³⁴	173,9	174,3	172,0	172,9	174,6

¹¹ На касова основа. Източник: Министерство на финансите

¹² ЕСС'95 - Европейска система от сметки, 1995 г. Сектор *Държавно управление* - консолидирани данни. Източник: НСИ

¹³ Предварителни данни за 2012 г. Източник: БНБ и други ПФИ. Други ПФИ обхващат кредитните институции (банки) и фондовете на паричния пазар.

¹⁴ Равнява се на общия размер на активите на управление "Емисионно" на БНБ. (Резервни активи на БНБ в съответствие с 5-ото издание на "Ръководството по платежен баланс" на МВФ.)

¹⁵ Лихвените проценти са по левови инструменти. Те са изчислени чрез претегляне със съответните обеми, а основен лихвен процент, дългосрочен лихвен процент за оценка степента на конвергенция и СОФИБОР - като средноаритметични величини.

¹⁶ Основният лихвен процент е равен на средната аритметична величина от стойностите на индекса ЛЕОНИА (LEONIA: LЕv OverNight Index Average, справочен индекс на сключените и изпълнени сделки с овърнайт депозити в български левове) за работните дни на предходния календарен месец (базисен период).

¹⁷ Постигнатата доходност е среднопретеглена ефективна доходност от индивидуалните сделки на вторичния пазар през отчетния период. Използвана е ISMA формула и бройна конвенция АСТ/365

¹⁸ Дългосрочният лихвен процент за оценка на степента на конвергенция се определя на база доходността до падеж на вторичния пазар по дългосрочна ценна книга (бенчмарк), емитирана от Министерството на финансите (сектор Централно държавно управление) и деноминирана в национална валута. Използвана е ISMA формула и бройна конвенция АСТ/365. Данните отразяват постигнатата доходност на вторичния пазар.

¹⁹ Предварителни данни за 2012 г. Ефективни годишни лихвени проценти, среднопретеглени съответно с обемите по нов бизнес през отчетния период или със салдата към края на отчетния период. Лихвените проценти по нов бизнес и по салда, прилагани от банките, по отношение на кредити и депозити са за сектори *Нефинансови предприятия и Домакинства и Нетърговски организации, обслужващи домакинствата (НТООД)*.

²⁰ Кредити, различни от овърдрафт. Краткосрочните кредити включват кредити по оригинален матурирнет до 1 година вкл., а дългосрочните - над 1 година.

²¹ Годишният процент на разходите включва всички лихвени плащания по кредита, както и всички такси, комисионни и други разходи за сметка на клиента, извършването на които е условие за отпускането на кредита. Отнася се само за жилищни кредити и кредити за потребление на сектор *Домакинства*.

²² При овърнайт-депозити и овърдрафт лихвените проценти по нов бизнес и по салда съвпадат.

²³ Предварителни данни за 2012 г. Данните, които отразяват потоци, обхващат периода от началото на годината до края на отчетния месец, а тези, които представляват размер (салда), са към края на отчетния месец.

²⁴ Източник: Министерство на финансите, БНБ, банките, местните компании.

²⁵ Източник: банките, местни компании.

²⁶ Стоки и нефакторни услуги. Индикаторът се изчислява на годишна база.

²⁷ Предварителни данни за 2012 г.

²⁸ Данни от фирми с чуждестранно участие, Агенция за приватизация, НСИ, Централен депозитар, банките и др. Предварителни данни за 2012 г.

²⁹ Знак (-) означава увеличение на активи и намаление на пасиви, а знак (+) намаление на активи и увеличение на пасиви.

³⁰ Включва резервните активи на БНБ, активите на банките в чужбина и депозитите на нефинансовия сектор в чужбина.

³¹ Разлика между размера на brutния външен дълг и размера на brutните външни активи.

³² Размер в края на съответното тримесечие.

³³ Съотношението (в месеци) на резервните активи на БНБ (общия размер на активите на управление "Емисионно" на БНБ) към края на отчетния месец към средната стойност на вноса на стоки и нефакторни услуги за последните 12 месеца.

³⁴ На база индекса на потребителските цени към края на съответния период.

ТАБЛИЦА 26 РАСТЕЖ НА РЕАЛНИЯ БВП ПО КОМПОНЕНТИ НА РАЗХОДИТЕ В БЪЛГАРИЯ (2007-2012 г.), в %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Растеж						
БВП	6,2	6,0	-5,5	0,2	1,8	0,8
Крайно потребление	4,9	3,9	-7,3	-1,1	1,5	1,8
Потребление на домакинствата	5,3	4,9	-7,5	-1,3	1,5	2,5
Крайни потребителски разходи на правителството	2,7	1,9	-8,4	3,8	3,0	-2,3
Колективно потребление	3,4	-1,4	-4,9	-5,0	0,3	-0,4
Брутно образуване на основен капитал	21,7	20,4	-17,6	-16,5	-6,5	0,8
Физическо изменение на запасите	20,4	-15,2	0,7*	1,5*	0	0
Износ на стоки и услуги			-11,2	16,2	12,3	-0,4
Внос на стоки и услуги			-21,0	4,5	8,8	3,7
Салдо (износ – внос)	26,1	10,6				
Принос						
БВП	6,2	6,0	-5,5	0,2	1,8	0,8
Крайно потребление	4,2	3,3	-6,1	-0,9	1,2	1,4
Потребление на домакинствата	3,7	3,3	-5,0	-0,8	1	1,6
Крайни потребителски разходи на правителството	0,2	0,1	-0,6	0,3	0,2	-0,2
Колективно потребление	0,3	-0,1	-0,4	-0,4	0,0	0
Брутно образуване на основен капитал	5,6	6,1	-5,9	-4,8	-1,5	0,2
Физическо изменение на запасите	1,2	-1,1	-3,4	0,6	0,3	1,9
Износ на стоки и услуги			-6,5	7,7	7,1	-0,2
Внос на стоки и услуги			16,5	-2,6	-5,2	-2,5
Салдо (износ – внос)	-4,9	-2,3				

Източник: НСИ; * В процент от БВП по цени от 2000 г.

ТАБЛИЦА 27 РЕАЛЕН РАСТЕЖ НА БРУТНАТА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ В БЪЛГАРИЯ (2007-2012 г.), в %

	2007	2008	2009	2010	2011	2012
<i>Растеж</i>						
Прираст на брутната добавена стойност	6,3	6,1	-3,3	0,2	2,1	0,3
Селско и горско стопанство	-29,7	24,6	-6,1	3,9	-1,1	3,5
Индустрия	14,0	3,0	-7,8	1,9	5,8	0,8
Услуги	7,5	5,9	-0,8	-0,9	0,7	-0,2
<i>Принос</i>						
Прираст на брутната добавена стойност	6,3	6,1	-3,3	0,2	2,1	0,3
Селско и горско стопанство	-2,5	1,5	-0,4	0,2	-0,1	0,2
Индустрия	4,3	1,0	-2,4	0,6	1,7	0,2
Услуги	4,5	3,6	-0,5	-0,6	0,4	-0,1

Източник: НСИ

ТАБЛИЦА 28 Натрупана инфлация от началото на годината и принос на основните групи стоки и услуги (2008-2012 г.)

	2008	2009	2010	2011	2012
Инфлация %	7,2	1,6	4,4	2,0	2,8
<i>Темп на инфлацията по групи, %</i>					
Храни	5,8	-3,0	3,9	4,0	4,2
Преработени храни	5,2	-2,6	5,7	5,5	2,2
Непреработени храни	6,8	-3,6	1,1	1,2	8,3
Услуги	11,8	2,9	0,2	1,1	2,1
Обществено хранене	14,9	4,4	2,2	3,8	3,5
Транспортни услуги	16,0	-1,2	-0,8	5,0	3,9
Телекомуникационни услуги	-1,2	-1,0	-1,3	-1,8	-1,1
Други услуги	12,0	4,9	-1,1	-0,1	2,3
Енергийни продукти	-9,4	6,4	18,7	4,0	6,3
Транспортни горива	-13,0	8,2	20,5	4,0	6,0
Промишлени стоки	5,4	0,0	-1,0	-0,4	-1,1
Стоки и услуги с административно определяни цени	10,2	2,0	4,3	4,1	5,0
Тютюневи изделия	15,1	23,9	33,9	-0,3	0,1
<i>Растеж, пр.п.</i>					
Храни	1,46	-0,73	0,84	0,96	1,09
Преработени храни	0,82	-0,39	0,74	0,85	0,39
Непреработени храни	0,65	-0,33	0,10	0,10	0,69
Услуги	3,41	0,88	0,07	0,28	0,54
Обществено хранене	1,58	0,52	0,27	0,19	0,18
Транспортни услуги	0,81	-0,06	-0,04	0,18	0,17
Телекомуникационни услуги	-0,05	-0,04	-0,05	-0,08	-0,06
Други услуги	1,07	0,46	-0,11	-0,01	0,25
Енергийни продукти	-0,80	0,49	1,74	0,29	0,54
Транспортни горива	-1,01	0,54	1,71	0,28	0,49
Промишлени стоки	0,95	-0,01	-0,19	-0,08	-0,21
Стоки и услуги с административно определяни цени	1,65	0,31	0,65	0,63	0,81
Тютюневи изделия	0,52	0,69	1,33	-0,02	0,00

Източник: НСИ, МФ.

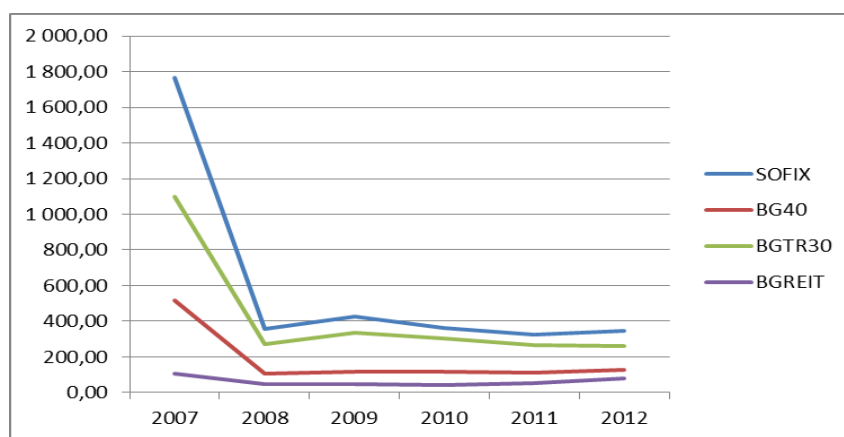
ТАБЛИЦА 29 Чуждестранни преки инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор по икономически дейности към 31 декември за периода 2008-2011 г., в хил.евро

Икономически дейности	2008	2009	2010	2011
ОБЩО ЗА СТРАНАТА	19 185 002,90	20 441 581,20	22 114 446,30	21 644 918,00
Селско, горско и рибно стопанство	107842,6	76126,6	84754,3	91479,6
Добивна промишленост	173119,6	411615,9	435955,5	512678,8
Производство на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия	712775,3	769314,4	905576,0	874257,1
Производство на текстил, облекло, обувки и други изделия от обработени кожи без косъм, обработка на кожи	835854,7	653921,4	637621,3	651649,6
Производство на дървен материал, хартия, картон и изделия от тях (без мебели); печатна дейност	281217,7	200761,2	268873,3	215140,8
Производство на кокс и рафинирани нефтопродукти	..	209338,1
Производство на химични продукти	509271,4	455644,5	488693,1	467517,9
Производство на лекарствени вещества и продукти	..	25506,4
Производство на изделия от каучук, пластмаси и други неметални минерални суровини	764755,6	848181,4	854737,3	846197,1
Производство на основни метали и метални изделия, без машини и оборудване	627777,4	452549,3	702924,3	1026150,0
Производство на компютърна и комуникационна техника, електронни и оптични продукти	62129,1	60923,1	68482,7	85651,9
Производство на електрически съоръжения	160178,8	186522,0	241182,3	219849,6
Производство на машини и оборудване , с общо и специално предназначение	279167,4	225594,5	263326,4	327281,5
Производство на превозни средства	90769,9	98563,8	92690,3	138851,3
Производство на мебели; производство, некласифицирано другаде; ремонт и инсталиране на машини и оборудване	70577,9	81570,4	74839,8	81753,3
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	1300726,3	1525985,2	1973864,9	1878572,3
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	132921,8	169654,0	164889,0	167855,4
Строителство	1121436,9	1234384,6	1291520,0	778273,7
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	3004269,7	2802913,8	3510073,5	3276625,8
Транспорт, складиране и пощи	175253,6	186281,5	216928,1	271043,6
Хотелиерство и ресторантьорство	360027,2	405378,5	484369,7	585567,9
Издателска дейност, създаване на аудио-визуални произведения, радио-и телевизионна дейност	257814,0	93186,9	102911,5	47424,5
Далекосъобщения	3465437,1	3378061,0	2756068,3	2406010,8
Дейности в областта на информационните технологии и информационни услуги	103850,8	104792,2	133400,7	169957,1
Операции с недвижими имоти	2903618,8	3960176,9	3680104,3	3 476 626,50
Юридически, счетоводни, архитектурни и инженерни дейности, технически изпитания и анализи; консултантски дейности по управление	939356,7	864587,8	923703,4	1071930,4
Научноизследователска и развойна дейност	842,2	15146,2
Рекламна и ветеринарномедицинска дейност; други професионални дейности	..	663694,4
Административни и спомагателни дейности	132838,6	163190,8	196643,6	236854,4
Образование	1475,0	3931,2	3205,3	4927,0
Хуманно здравеопазване	8201,2
Медико-социални грижи с настаняване и социална работа без настаняване	5,5
Култура, спорт и развлечения	84614,3	96450,6	83118,3	80612,5
Други дейности, некласифицирани другаде	5072,6	6186,5

Източник: НСИ - конфиденциални данни.

ТАБЛИЦА 30 Индекси на БЪЛГАРСКА ФОНДОВА БОРСА–СОФИЯ, към 31 декември 2007-2012 г.

Индекс	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012
SOFIX	1 767,88	358,66	427,27	362,35	322,11	345,46
BG40	518,06	107,81	117,16	114,70	113,69	125,11
BGTR30	1 097,48	272,82	334,84	303,51	264,50	257,87
BGREIT	103,24	48,53	48,01	43,35	51,25	79,62
<i>Изменение на индекса:</i>						
SOFIX		-1 409,22	68,61	-64,92	-40,24	23,35
BG40		-410,25	9,35	-2,46	-1,01	11,42
BGTR30		-824,66	62,02	-31,33	-39,01	-6,63
BGREIT		-54,71	-0,52	-4,66	7,90	28,37

Източник: Българска фондова борса – София.

ТАБЛИЦА 31 ПАЗАРНА КАПИТАЛИЗАЦИЯ НА БЪЛГАРСКА ФОНДОВА БОРСА–СОФИЯ, към 31 декември 2007-2012 г.

Пазарна капитализация (лв.)	31.12.2007	31.12.2008	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012
Официален пазар на акции	8 537 585 425	3 459 254 577	3 640 516 709	3 479 304 015	3 123 456 959	
Неофициален пазар на акции	20 449 274 389	7 402 729 074	6 546 028 164	5 862 735 759	7 628 952 844	
Пазар на АДСИЦ	-	1 598 818 450	1 608 995 691	1 412 061 913	1 683 447 815	
Сегмент акции Premium (Основен пазар)						971 042 240
Сегмент акции Standard (Основен пазар)						6 068 419 097
Сегмент за дружества със специална инвестиционна цел (Основен пазар)						471 043 190
Сегмент акции (Алтернативен пазар)						1 073 973 001
Сегмент за дружества със специална инвестиционна цел (Алтернативен пазар)						1 243 612 224
Общо:	28 986 859 813	12 460 802 101	11 795 540 564	10 754 101 686	12 435 857 618	9 828 089 752
Тенденция спад(-) / увеличение(+) спрямо предходната година		-57,0%	-5,3%	-8,8%	15,6%	-21,0%

Източник: Българска стокова борса – София.

Бележка: Считано от 01 март 2012 год., БФБ-София АД въведе нова пазарна сегментация и организира два пазара - Основен пазар BSE и Алтернативен пазар BaSE

ТАБЛИЦА 32 Структура на износа и вноса на България по хармонизираната система, (2007-2012 г.) в %

Износ FOB	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Живи животни и животински продукти	1,8	1,6	2,2	2,1	1,9	1,8
Продукти от растителен произход	2,9	6,0	7,6	7,9	8,4	8,0
Животински или растит. мазнини и масла	0,3	0,5	0,7	0,7	0,8	0,8
Храни, напитки и тютюн	4,0	4,6	6,7	6,1	5,3	5,4
Минерални продукти	16,7	17,8	14,4	14,8	15,2	19,9
Продукти на химическата промишленост	6,7	6,9	6,7	7,1	6,9	7,0
Пластмаси, каучук и изделия от тях	3,0	2,5	2,7	2,6	2,7	2,9
Кожи и кожени изделия	0,5	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3
Дървен материал и изделия от него	1,5	1,0	1,2	1,3	1,2	1,3
Целулоза, хартия и изделия от тях	1,0	1,0	0,7	1,1	1,0	1,0
Текстилни материали и изделия от тях	13,9	11,3	12,3	9,8	8,6	8,0
Обувки и аксесоари	1,4	1,1	1,3	1,2	1,1	1,0
Неметални минерали и изделия	2,2	2,0	2,4	2,2	2,1	2,2
Неблагородни метали и изделия от тях	24,6	22,6	17,9	19,7	20,8	18,4
Машини и оборудване	13,0	13,5	14,7	14,1	14,2	13,9
Транспортни средства и съоръжения	2,0	2,1	2,3	2,7	2,7	2,9
Прецизно и оптично оборудване	1,3	1,3	1,5	1,5	1,4	1,4
Разни стоки и продукти	3,5	3,8	4,4	4,8	5,2	3,9
Внос CIF	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Живи животни и животински продукти	1,4	1,8	2,7	2,7	2,9	2,6
Продукти от растителен произход	1,5	1,6	2,4	2,1	1,9	2,0
Животински или растит. мазнини и масла	0,3	0,4	0,5	0,5	0,5	0,5
Храни, напитки и тютюн	2,8	3,3	4,8	4,6	4,4	4,2
Минерални продукти	25,3	26,2	24,9	27,9	29,9	31,0
Продукти на химическата промишленост	6,0	6,1	8,3	8,5	8,3	8,5
Пластмаси, каучук и изделия от тях	4,7	4,6	4,9	5,2	4,9	4,8
Кожи и кожени изделия	0,6	0,5	0,6	0,6	0,6	0,6
Дървен материал и изделия от него	0,9	0,9	0,7	0,6	0,5	0,5
Целулоза, хартия и изделия от тях	1,7	1,6	2,1	2,0	1,8	1,6
Текстилни материали и изделия от тях	7,0	5,6	6,6	6,5	6,1	5,5
Обувки и аксесоари	0,5	0,5	0,7	0,7	0,6	0,5
Неметални минерали и изделия	1,7	1,6	1,6	1,3	1,1	1,1
Неблагородни метали и изделия от тях	11,5	11,7	8,4	9,6	10,2	9,2
Машини и оборудване	20,3	19,7	20,5	18,3	17,2	17,7
Транспортни средства и съоръжения	9,8	9,9	5,7	5,0	5,6	6,0
Прецизно и оптично оборудване	1,2	1,3	1,6	1,3	1,2	1,3
Разни стоки и продукти	2,4	2,5	3,3	2,7	2,3	2,3

Източник: НСИ, собствени изчисления. Делът на групите е определен от стойностните обеми.

ТАБЛИЦА 33 Дял на водещите страни във външната търговия на България, (2007-2012 г.) в %

Износ FOB		Внос CIF	
2007 г.			
Турция	11,4	Русия	12,5
Италия	10,3	Германия	12,3
Германия	10,3	Италия	8,7
Гърция	9,1	Украйна	7,2
Белгия	6,2	Турция	6,8
2008 г.			
Гърция	9,9	Русия	14,4
Германия	9,1	Германия	11,9
Турция	8,8	Италия	7,9
Италия	8,4	Украйна	7,3
Румъния	7,3	Румъния	5,6
2009 г.			
Германия	11,3	Русия	13,4
Гърция	9,6	Германия	12,3
Италия	9,3	Италия	7,7
Румъния	8,6	Гърция	6,1
Турция	7,2	Румъния	5,7
2010 г.			
Германия	10,7	Русия	16,2
Италия	9,7	Германия	11,6
Румъния	9,1	Италия	7,4
Турция	8,5	Румъния	7,0
Гърция	7,9	Гърция	5,9
2011 г.			
Германия	11,6	Русия	17,6
Румъния	9,5	Германия	10,8
Италия	8,7	Италия	7,1
Турция	8,6	Румъния	6,9
Гърция	7,0	Гърция	5,6
2012 г.			
Германия	10,2	Русия	20,8
Турция	9,4	Германия	11,1
Италия	8,5	Италия	6,6
Румъния	8,0	Румъния	6,5
Гърция	7,2	Гърция	6,1

Източник: БНБ, собствени изчисления.

ТАБЛИЦА 34 ЕКОСИСТЕМНИ УСЛУГИ, КЛАСИФИЦИРАНИ СПОРЕД ОЦЕНКАТА НА ЕКОСИСТЕМИТЕ И ОБЩАТА ИКОНОМИЧЕСКА СТОЙНОСТ

Категория услуги	Описание
1. Оценка на екосистемите (Millennium Ecosystem Assessment)	
Обезпечавачи (доставящи)	Това са най-необходимите природни ресурси за човечеството като вода и свеж въздух и всички материални блага, които природата предоставя – горива, плодове, билки, т.е. вода и храни.
Поддържащи	естествени природни процеси като кръговрат на веществата, опрашване, почвообразуване; азотен цикъл, свързване на атмосферния въглерод
Регулиращи	защитни функции срещу наводненията и вредителите; способността на околната среда да поддържа баланса си
Културни	духовни, културни и рекреационни ползи; рекреативните възможности, които предлага природата, красиви пейзажи и т.н.
2. Обща икономическа стойност (Total Economic Value)	
Стойност на пряко ползване	Отнася се за продуктите и услугите, които директно се ползват от човека. Те включват консумиращи ползвания като добив на природни продукти, дървесина и лечебни вещества, лов, риболов и др., неконсумиращи ползвания като туризъм, които не налагат добив на продукти от природната среда.
Стойност на непряко ползване	Получава се от екосистемни услуги, които доставят ползи извън самата екосистема. Примерите включват пречистването на водите, което има значение за цялото поречие, за защитните функции на горите срещу ерозия и наводнения, от които са ползва туристическата инфраструктура в планините или въглеродната секвестрация която носи глобални ползи за човечеството като защита срещу промяната в климата.
Стойност на възможно ползване	Отнася се за възможностите за бъдещо ползване на продукти и услуги, които може да не се използват в настоящия момент. В това число могат да се включат доставящи, регулиращи и поддържащи услуги в зависимост от това доколко те носят ползи в момента и доколко могат да се използват в бъдеще.
Стойност извън ползването	Отнася се до желанието на човека да опази видовете и екосистемите дори без да получава преки ползи от това

Източник: "How Much is an Ecosystem Worth", IUCN - <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2004-050.pdf>

Екосистемните услуги представляват всички ползи, които хората извличат от природата. Терминът е въведен от ООН през 2004 г., когато е изготвена „Оценка на екосистемите за хилядолетието“. Екосистемите и изобщо биоразнообразието предоставят широк спектър от полезни услуги, които подобряват качеството на човешкия живот. Световните екосистеми предоставят огромно разнообразие от продукти и услуги. Човешката икономика в голяма степен е зависима от природните екосистеми заради биологичните и химичните процеси, протичащи в тях. Тези екосистемни "услуги" са безплатен дар от природата. Като примери на екосистемни услуги могат да се дадат пречистването на въздуха и водите, регулирането на дъждовния отток и засушаванията, асимилацията и детоксикацията на отпадъците, почвообразуването, контрол на вредителите, генетични ресурси за селското стопанство и т.н.

При описание на стойността на биоразнообразието се използват три основни подхода:

1. Оценка на стойността на природните продукти – дърва за горене, храни и фуражи, дивеч – които се консумират директно, без да преминат през пазара (consumptive use value);
2. Оценка на стойността на продуктите, които се добиват организирано – дървесина, риба, медицински растения (productive use value);
3. Оценка на индиректните ползи от нормалното функциониране на екосистемите – водозадържане, фотосинтеза, регулиране на климата, почвообразуване (non-consumptive use value), заедно с "неуловимите" ползи от бъдещата употреба (option value) и простото знание, че даден вид съществува (existence value).

ТАБЛИЦА 35 ПРИМЕРИ ЗА ПОВИШАВАНЕ НА КВАЛИФИКАЦИЯТА В НОВИ ПРОФЕСИИ, СВЪРЗАНИ СЪС „ЗЕЛЕНАТА” ИКОНОМИКА

Професия	Вид обучение	Повишаване на квалификацията	Нова професия
Електротехник в индустрията / Технолог енергетик	Професионално обучение / квалификация във висше инженерно образование	Познаване на енергийни източници, които да се интегрират в енергийните системи, управление на проекти	Мениджър в областта на възобновяемата енергия
Оператор / Електротехник в индустрията	Професионално гимназиално образование	Сглобяване, монтаж на части, използване на инструменти	Оператор на вятърни турбини
Транспорт	Преквалификация за инженери, монтажници, техници, специалисти по експлоатация и поддръжка	Вътрешно-отраслово реструктуриране	Преквалификация и повишаване на квалификацията за различни работни места в обществения транспорт
Водопроводчик / инсталатор на топлинни и електрически системи	Основно професионално обучение	Техническо обучение, познаване на административните процедури и предприемачески умения	Предприемач на системи за слънчева енергия; Дизайнер на проекти за инсталация
Инженер в енергетиката	Висше инженерно образование	Инсталиране и поддръжка на нисковъглеродни технологии	Експерт „умни“ енергийни системи

Източник: Skills for green jobs. European synthesis report (Luxembourg, Publications Office of the EU), Cedefop, 2010.

ФИГУРА 28 Взаимодействие между БВП и брутното вътрешно енергийно потребление според вида горива и енергия – въглища, нефт и нефтени дестилати, ядрена енергия и природен газ (2004-2011 г.)

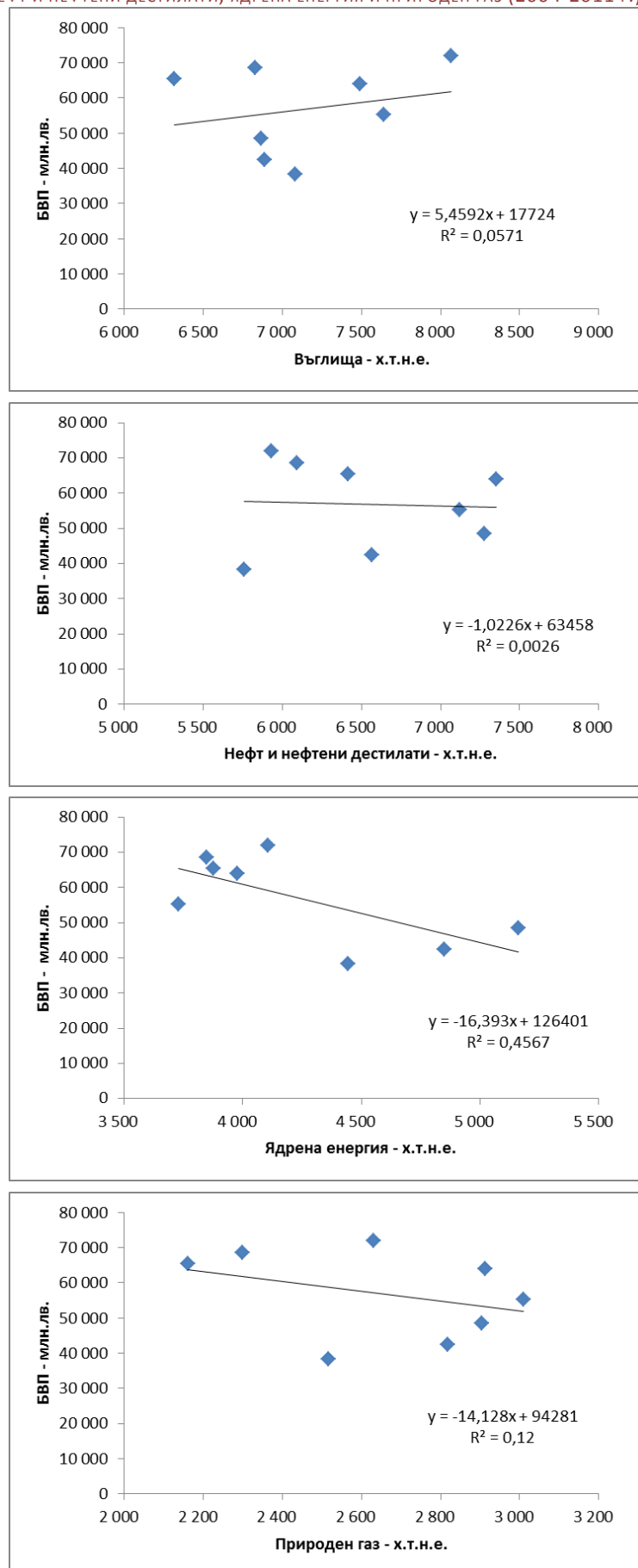

ТАБЛИЦА 36 Мултивариантни регресионни модели на БВП, (2004-2011 г.)

Формула на модела	Коефициент на детерминация, %	Стандартна грешка	Изводи
1. $Y = -556240.87 + 0.08X1 + 31.65X2 + 10.30X3 - 0.65X4$	96.36%	3680.9	Коефициентите на променливите не са съществени.
2. $Y = 1816.17 + 6.69X3$	91.58%	3493.4	Моделът е адекватен, като се вземе предвид критерият F.
3. $Y = 81863 - 0.13X1 - 21.08X2$	88.66%	4533.9	Коефициентът на X2 не е адекватен.
4. $Y = -413926 + 0.06X1 + 27.19X2 + 9.63X3$	94.82%	3536.9	Коефициентите не са статистически значими.
5. $Y = -57069 + 24.79X41 + 16.18X42 - 65.29X43 + 1.35X44$	98.00%	2701.47	Някои от коефициентите не са статистически значими.
6. $Y = 90892.28 + 4.94X41 + 10.01X42$	34.36%	10905.64	Коефициентите на променливите не са съществени.
7. $Y = 141379.9 - 11.7X43 - 12X44$	64.78%	7988.65	Коефициентите на променливите не са съществени.
8. $Y_h = -31672 + 13.17X41 + 10.40X42 - 34.72X43$	98.44%	1000.03	Моделът е адекватен.
9. $Y_i = 47612.65 - 0.44X41 - 9.45X42 + 4.35X43$	93.73%	1643.55	Моделът е адекватен.

X1 – Използвана земеделска земя (хектари)

X2 – Заети лица (хил.бр.)

X3 – Потребление на основен капитал (млн.лв.)

X4 – Брутно вътрешно потребление на енергия (х.т.н.е.)

X41 – Потребление на въглища (х.т.н.е.)

X42 – Потребление на нефт и нефтени деривати (х.т.н.е.)

X43 – Потребление на природен газ (х.т.н.е.)

X44 – Потребление на ядрена енергия (х.т.н.е.)

Y – БВП (млн.лв.)

Y_h – Крайно потребление на домакинствата (млн.лв.)

Y_i – Нетен износ на стоки и услуги (млн.лв.)

Коефициентът на детерминация показва какъв процент от разсейването на резултативната променлива се обяснява с действието на факторната променлива.